

дометти

ч а с о п и с   з а   к у л т у р у

| 201–202

темат
изложба
пола века *домета*

споне

датум

есеј

реч

вредновања

Издавање овог двоброја Домета помогли су Град Сомбор
и Министарство културе и информисања
Републике Србије.

до

DOMETI

ч а с о п и с   з а   к у л т у р у

пролеће-лето, 2025,
год. 52, број **201–202**

издавач:
градска библиотека
„Карло Бијелицки” у Сомбору

за издавача:
Наташа Туркић

главни и одговорни уредник:
Драган Бабић

уредништво: Тамара Бабић,
Бранислав Живановић,
Саша Радојчић
Слађана Драгичевић Трошић

лектор и коректор: Горан Малбаша

ликовно-графички уредник:
Дејан Подлипец

оснивач часописа: скупштина града Сомбора • главни уредник: casopisdometi@gmail.com • једногодишња претплата 600, за иностранство двоструко, на жиро рачун 840-131668-11 • цена овог броја 400 динара • штампа „Кримел”, Будисава • тираж: 300 примерака.

у свом двоброју

тема

- изложба пола века *домета*
приредила иња фирањ
слађана драгичевић трошић
пола века *домета* **7**
данило вуксановић
милош вујановић: рецензија **16**
сава степанов
нада денић: чисто сликарство **18**
нела тонковић
горан деспотовски: трагови егзистенције **20**
vladimir митровић
маја ердељанин / драги дневнике **23**
сава степанов
о „меким сликама” босилке зиројевић-лечић **27**
радмила савчић
борислав николић:
„шпиц форме” / скулптуре и графике **29**
ивана милинковић
стваралаштво весне павловић **32**
небојша миленковић
јанош тарко: форме које секу живот **42**
сања којић-младенов
ђула шанта **45**

датум

- вељкови дани 2024.
драго кекановић
вељкове птице **47**

реч

- ото хорват
моменти **51**
данило лучић
постање лазара полутана **53**
радивој шајтинац
десет песама **59**
бошко томашевић
многих је миља између нас сена **66**
јелица кисо
десетопрста **71**
саша миљковић
реч, две о генију **78**

мирјана штефаницки антонић	
пет песама	80
перица марков	
шест песама	85
никола поповић	
четири будимске приче	89
весна цвјетићанин	
стихови са балкана	95
душан савић	
пет прича	100
младен савић	
сила слова	112
чедомир јаничић	
чекајући празнике код градске куће	117
никола шаула	
рам за мој портрет	122
ружица кљајић	
обећање	124
тања бељански	
скакавац	128
срђан чеперковић	
четири приче	133
	споне
вилијам бароуз	
смрадови	135
	есеј
јелена ангеловски	
злочин из нужде и злочин из користи: о роману <i>вере и завере</i> александра тишме	139
	вредновања
бранко ћурчић	
недељивост	153
маријана јовелић	
ко прича о лепоти? – пролазност је у оку посматрача	158
небојша лапчевић	
читалачки обриси у два пасуса и плавет	163

pola veka dometa

jedno od mogućih tumačenja

Misliti i pisati o *Dometa* danas predstavlja jedan od kompleksnijih poduhvata, imajući u vidu aktere ovog čuvenog somborskog časopisa za kulturu koji je ušao u šestu deceniju svog postojanja.¹ Tim povodom na pedesetogodišnjicu časopisa, a na inicijativu Dejana Podlipeca organizovana je izložba na kojoj su prikazana dela dvadeset i pet umetnika.² Ideja je bila da svako od umetnika napravi jedno umetničko delo i to od starih časopisa *Dometa*, korica, listova, tj. delova pređašnjih tekstova i vizuala. Rezultat je bila posve jedinstvena kolektivna izložba³ u kojoj se, kako iz uvodne reči zapaža dr Saša Radojčić: „... Smisao osvojen u tekstovima jednom štampanim na listovima časopisa, sada se re-kreira, što znači dovodi u sumnju, kritikuje, menja, ali i udvostručuje i potvrđuje...“⁴

Kada bi govorili jezikom statistike, verovatno bi došli do poražavajućih podataka o tome koliko ljudi je uopšte čulo/videlo, u najširem smislu, susrelo se sa časopisom *Dometa*. Gledano sa aspekta sve veće nepopularnosti literarnih predložaka, a imajući u vidu srednjevekovno nasleđe, stiče se utisak da je izložba „Pola veka *Dometa*“ imala sličan uticaj na posmatrača kao što su imali srednjevekovni duhovni hramovi, tj. crkve. Bez potrebe za adoracijom ili nivelacijom časopisa *Dometa* sa bilo kojom Svetom knjigom, pažljivom posmatraču će postati jasnija jedna od mogućnosti ovakve idejne koncepcije: neizbežnost uticaja slike, tj. vizuelnog predloška nad literarnim.⁵

1 Prvi broj *Dometa* izlazi 1974. godine; pogledati neka od vizuelnih rešenja *Dometa*: https://www.biblioso.org.rs/public/uploads/dometi/izlozba_panoi_2020.pdf, preuzeto: 24. 03. 2025.

2 Библиотека Карло Бијелички Сомбор | Изложба: Пола века *Dometa*, <https://www.biblioso.org.rs/ci/vest/izlozba-pola-veka-dometa>, preuzeto: 24. 03. 2025.

3 „Pola veka *Dometa*“, katalog, Gradska biblioteka „Karlo Bjelicki“ Sombor, 31. oktobar – 16. novembar 2024.

4 Isto, str. 3.

5 Tzv. *biblia pauperum*.

U tom smislu, tekst koji sledi može biti samo jedna od mogućih interpretacija ove jedinstvene izložbe, i svakako, pohvala umetnicima koji su odvojili vreme i trud, i koji su bili spremni da svoj doživljaj i inspiraciju podele sa publikom. Dometi to zaslužuju!

TATJANA ARMUŠ („Igramo se smrti“, kombinovana tehnika, 29,5 x 42 cm, 2024) predstavlja nastavak njenog dotadašnjeg istraživanja u smislu svedenosti na relaciji linija, oblik, boja. Umetnica koristi minimumom slikarskih elemenata, kao i minimum literarnih predložaka, koji osmišljenim redosledom i rasporedom tvore potentnu celinu koja se dalje razviju u skladu sa ličnom preferencijom posmatrača. Naglašenu, centralno postavljenu crnu „rupu“ (smrt) omeđuje život: ljudska pojava, sa jedne strane i stihovi preuzeti sa listova časopisa. Skrivanjem lica glavnog aktera usmerava na mogućnost zaključka čija se odgonetka iscrpljuje iz *Dometi*, a naslovljena je „Igramo se smrti“.

ĐERĐI AČAI RATKOVIĆ („Odblesak našeg lika“, intervencija na časopisu, kombinovana tehnika, 21 x 14 cm, 2024) promišljenom inscenacijom intervencije na listovima časopisa *Dometi* umetnica podvlači, zapravo pronalazi izvornost svom delu koja se otkriva u naslovu. Upravo time je „opravdala“ ono o čemu je reč u tekstu, a to su zapravo „mutacije“ u obliku beskonačnog kretanja govora od jednog ka beskonačnom drugom. Smirenom, osmišljenom linijom, tu i tamo akcentovanim oblikom u žučkastoj nijansi, ona je naglasila mogućnost govora slikarskog jezika koji nalazi svoj odgovor u svakom pojedincu drugačije, i upravo bi to mogla biti pomenuta mutacija, tj. saznanje – suočavanje sa činjenicom da je istina relativna kategorija isto onoliko koliko je i laž. Isto kako je bogatstvo jezika ispoljeno minimumom sredstava (reči), tako je i umetnica minimumom umetničkog aparatura sa stvorila gotovo nadrealno polje slikarske naracije.

DANIJELE BABIĆ („Dometi“ 1987, mixed media, 46 x 36 cm, 2024) kombinacijom prirodnih materijala (rafija i kudeljini konopac) koji okružuju tj. pridržavaju čitavu instalaciju evocira pojam *homo balcanicus*,⁶ između ostalog i tvorca časopisa *Dometi*. Drugim rečima, umetnik pokazuje na vremešnost i (is) trajnost časopisa koji poredi sa žilavosti i otpornosti zemljoradničkog nasleđa *homo balcanicus*. Čitavom kompozicijom dominira nešto što podseća na nagorelu rupu/prolaz u nesaiznačajnu dimenziju/besmrtnost onako kako čovek svojim delom pokušava *Dometi* da učini neprolaznim.

6 *Homo Balcanicus* - Leonhard Waltersdorfer, <https://leonhard-waltersdorfer.at/video/homo-balcanicus>, preuzeto 17. 03. 2025.

NEBOJŠA VASIĆ („дом@и“, kombinovana tehnika) takođe u nekom smislu predstavlja pravac umetnikovog pređašnjeg kretanja. Vasić se poigrava kombinatorikom slova reči „dometi“ koristeći ćirilčno pismo i računarsku oznaku @. Da bi reč dobila značenje dom „et“ i služi se dalje simbolom – piktogramom bogatog simboličnog značenja, čestitosti, ali i aluzije na kupljenu slobodu Grada Sombora u vreme Austro-ugarske. Cela kompozicija je postavljena na (slučajno?) razbacane stranice iz pređašnjih časopisa koji u neku ruku služe kao podloga, ali i putokaz kretanja i primer dobre prakse ka novim tehnologijama.

MILOŠ VUJANOVIĆ („Intervencija na tri Dometa“, kombinovana tehnika, 3 x 24 x 14 cm, 2024) imajući u vidu sve brži internetski razvoj čini se kao da potvrđuje prethodno napisano. Preokupiranost umetnika novim tehnologijama, i, možda, brigom šta je sve veštačka inteligencija u stanju da stvori, Vujanović precrtavanjem tri, po godinama, bliske naslovnice časopisa Dometa ukazuje na sve brži, iako ne nepoznat, razvoj novih tehnologija oličenih u mišu, simbolično predstavljenog trojako: brzina (brzina razvoja nt), štetočina (procene štetnosti preterano i nepotrebne, čak zloupotrebe nt), pokusni kunić (u eksperimentu razvoja nt).

DANILO VUKSANOVIĆ („Dometi za pola veka“, kombinovana tehnika, 47 x 60 cm, 2024) prikazom znamenitih somboraca: Veljka Petrovića, Laze Kostića, Lazara Stanojevića, Nike Manojlovića, Ivana Jugovića, Vuka Karadžića istakao je značaj svih delatnosti: obrazovne, kulturne, sudske, verske, umetničke. Pored značaja, ideja bi se mogla preobraziti i u preispitivanje: koliko su čovekove delatnosti evoluirale, ili, tačnije, u šta su se pretvorile.

MIRAŠ VUKSANOVIĆ („Dometi“, kombinovana tehnika na platnu, 70 x 90 cm, 2024) ostaje dosledan svojoj prepoznatljivo smirenoj liniji kojom je akcentovao prvo slovo časopisa Dometi. Kompoziciono, linija – slovo – je utkana na pozadinu sastavljenu od spleljenih listova časopisa preko koje je umetnik kapao, grebao, i utiskivao svetelije tonove, ne bi li čitavo delo imalo jedan svečan i dostojan fon sa kojim se obeležava i dvestoti broj časopisa.

DAVOR GROMILOVIĆ („Zajedno bledimo“, olovka na papiru, 60 x 100 cm, 2024) prikaz sredovečnog (somborskog) para fantazmagoričnog utiska: muškarac (Laza Kostić?), u pozi kontemplacije, u ruci drži francusku verziju Kostićeve Santa Marija de la Salute, dok ga žena sa velom na glavi (simb. nevinosti)

čvrsto drži za rame. Očiglednu bračnu idilu, u stilu vinjete, dopunjava naizgled mirnoća enterijera prekinuta zavesom i terasom sa koje pogled luta (bledi)u daljini.⁷

NADA DENIĆ („Dometi”, kombinovana tehnika, 2 x 24 x 14 cm, 2024) intervencijom na naslovnica/listovima časopisa potvrđuje put kojim se već neko vreme kreće. Iako vajarka po vokaciji, njena preokupacija je istraživanje industrijske linije,⁸ koja u umetničkom smislu uglavnom ima potrebu za narativnim karakterom. S druge strane, sa minimumom umetničkih elemenata umetnica govori o potrebi da se ukaže na slojevitost umetničkog medija, kao i na njenu sposobnost da amortizacije, poveže, pokaže i usaglasi vanumetničke pojavne sisteme na umetničkoj platformi, tj. da potreba za naracijom ne bude u prvom planu.

GORAN DESPOTOVSKI („Sadržaj 23, 33”, voštana pasta i uljana boja, 24 x 18 x 4 cm, 2024) promišljenim rasporedom odsustva i prisustva boje – crno belim fonom ukazuje na naziv rada: „Sadržaj”, i na sve ono šta bi taj sadržaj mogao da bude. Signifikantno je i to kako atmosfera može da utiče na ova monohromatska polja, tj. koliko su sposobna da upiju/emituju količinu svetlosti u datom momentu/postavci. Ovaj crno-beli „hvat” bi mogao biti simulacija impresionističkog manira kojim umetnik računa na potentnost odsustva/prisustva bojenih polja.

MAJA ERDELJANIN („Norveška šuma”, intervencija na časopisu kombinovana tehnika, 24 x 14 cm, 2024) „slučajnom” razlivenom bojom interveniše na stranicama časopisa. Na tako okenaskom prostranstvu, asocijativne forme poziva posmatrača da, snagom ličnog potencijala, pronađe simbole norveške šume. Da li je u pitanju dobrovoljna migracija u drugu zemlju ili drugu svest, da li će se preseljenje desiti autobusom, ili umom (ako isčitamo da je ovaj razliveni pejzaž zapravo čovečije lice), ili će domet ostati sasvim neprimetan, zavisi od već pomenu-tog ličnog potencijala.

7 „... U nas je sve ko u muža i žene, samo što nije briga i rad, sve su miline, al' nežežene, strast nam se blaži u rajski hlad; starija ona sad je od mene, tamo ću biti dosta joj mlad, gde svih vremena razlike ćute, Santa Maria della Salute, iz: Laza Kostić, „Santa Marija della Salute” (odlomak), iz: <https://balasevic.in.rs/laza-kostic-santa-maria-della-salute-tekst/>, preuzeto: 14. 03. 2025.

8 <https://pancevac-online.rs/260810/grafike-nade-denic-i-milana-jaksica-u-galeriji-savremene-umetnosti-pogledajte-kako-je-bilo-na-svecanom-otvaranju-izlozbe-vid-eo-i-foto/>, preuzeto: 07. 03. 2025.

BOSILJKA ZIROJEVIĆ LEČIĆ („Dometi“, intervencija na časopisu, kombinovana tehnika, 24 x 14 cm, 2024) posvećuje svoje viđenje *Dometa* čuvenom Pavlu Ugrinovu (Vasiliju Popoviću) srpskom književniku, dramaturgu, reditelju i akademiku. Centralno pozicionirajući njegov lik u vidu bele maske, zapravo problematizuje značaj reči – naslova *dometi* sa onim šta je Ugrinov kao književnik radio za isti. U stilu svojevrsnog omaža, poznatom piscu, a krajnje kontemplativno, daje se na značaju prethodnim akterima časopisa, istovremeno opominjući i buduće.

MILAN JAKŠIĆ („Dometi“, kombinovana tehnika, 2 x 24 x 14 cm, 2024) daje još jedan osvrt na bogato piktoralno mozaičko rešenje stvoreno od delova časopisa, secirajući ga vrlo precizno, a opet bez preterane potrebe za narativnim diskursom. U tom smislu, mogla bi se iščitati posttehnološka kombinatorika delova rečenica i fotografija koja bi na internetskoj mreži mogla da uputi na nešto što nas upozorava na tragove delovanja.

JELENA JANEV („Igraj kao da ne postoji sutra“, skulpture iz serije, kombinovana tehnika, dimenzije promenljive, 2024) prati liniju ličnog razvoja kroz pokret kao osnovno sredstvo izražavanja.⁹ Krhkost (promenljive) kompozicije upravo leži u krhkosti papirne mase (listovi časopisa) pred okruženjem. Egzistencijalistički posmatrano, može se pomisliti da sve ono bez čega ne možemo: vazduh, voda, vatra, zemlja, od istog možemo i da nastradamo. Drugim rečima, upravljanje resursima mora da bude svedeno na razumne granice, u suprotnom, možemo samo da zavisimo od nerazuma, isključivo čovekovog. Idejno, ova scena, razigrani swing, jeste put ka sopstvu.

GORSKI KABADAJA („Dometi“, kolaž, 5 x 24 x 55 cm, 2024) ne napuštajući manir igre, aforistički, ponegde stripovski obrađuje kolaž, a konstantno razdvajajući reč *dometi* na slogove: *dom* i *meti*. Daljom kombinacijom slogova reči *dometi*, umetnik se obraća pojmovima kao što su *zavičaj*, *ljubav*, *čovek*, *kosmos*. Igra, oličena u simbolu ptice na vrhu kolaža, bi trebala da bude koliko sloboda, toliko i izbor.

JELENA KUKIĆ („Izbori“, instalacija, dimenzije promenljive, 2024) redizajnira čitav koncept časopisa od njegovih najranijih početaka do danas i to jednom reči: izbor. Permanentna balkanska vetrometina se ovim radom svela na crno-belu poziciju u kome bi svaki upliv dobrog u loše i obrnuto bio nezamisliv.

9 „Krv i suze - - anatomy of creation“, exhibition by Jelena Janev[:] - Terra, <https://terra.rs/news/jelena-janev-krv-i-suze-anatomija-stvaranja>, preuzeto 07. 03. 2025.

Shodno tome, umetnica je pred svakog od nas postavila samo dve opcije: a) hranićemo se i nećemo biti gladni, dakle nećemo postati plen i b) trpezu ćemo (ne/svesno) zameniti smećem, dakle bićemo gladni i shodno tome, lako ćemo postati plen. Kako umetnica kaže: „... ispod površnosti...”,¹⁰ izbor je na nama.

BORISLAV NIKOLIĆ („Deda Jovini kalupi”, serija „Odvezano”, redimejd objekt, 27 x 22 x 22 cm, 2024) evocira nasleđe istovremeno ukazujući na mogućnosti koje će nove generacije izneti. Lajt motiv celog objekta jeste trajanje (kalupi) koje zavisi, ne samo od naše spremnosti da nastavimo tim i takvim putem, već da ga i sačuvamo. Tzv. pežorativnost prema tradicionalnom diskursu ovde biva iznesena u prvi plan, a zapravo prati rečenicu umetnikovih iskaza „odvezano” čime se simbolika (tradicionalnog) kalupa preispituje savremenim umetničkim katalizatorima.

VLADO NJARADI („U čast jubileja, kombinovana tehnika na platnu, 35 x 50 cm, 2024) repetacijom broja pedeset u obliku pečata evocira ulazak časopisa *Dometi* u šestu deceniju. U jednoj od „overenih” nula se nalazi (slučajno) odabran isečak iz časopisa na kome se mogu iščitati pojedine reči, popt posmatrača,... kraj kolone, itd., te tako umetnik centralno pozicionira konzumenta/recipienta umetničkog dela kao takvog. Drugim rečima, čini se da ovakvim pozicioniranjem sa završetkom pedesetog kruga, posmatrač/pojedinac iščitavanjem/razumevanjem umetničkog dela ima mogućnost da „stvori” novo.

VESNA PAVLOVIĆ PAŽĐERSKI („Dar”, meka skulptura, 30 x 31 x 32 cm, 2024) koristeći smotuljak napravljen od stranica časopisa „Dometi” još jednom potvrđuje potentnost reči istog: umetnica preispituje put koji smo prešli/koji prelazimo/koji je pred nama. Celokupna instalacija, sa promenljivim materijalima (umetnica koristi i medicinska pomagala) potpomognuta je keceljom ili nečim što bi moglo podsetiti na kengurovu spoljašnju utrobu, a koju smisleno omeđuje reč *dometi*. Elementi siromašne umetnosti upotpunjeni su moćnim nazivom meke skulpture, „Dar” kojom umetnica još jednom preispituje ulogu pojedinca: koliku moć ima pojedinac, ako znamo da se nalazi na svim punktovima piramide zvane vreme opšte globalizacije. Drugim rečima, umetnica postavlja pitanje da li je dar u delanju ili u njegovoj suprotnosti.

---

10 Izložba Jelene Kukić - ZBIR SVIH INTIMA - Kulturni centar Apatin - Galerija, <https://www.kulturaapatin.com/izlozba-jelene-kucic-zbir-svih-intima>, preuzeto 07. 03. 2025.

ANDREJA PETRAKOVIĆ insistira na prostorno perfektno postavljenom sfernom obliku sastavljenom od listova časopisa (listići šlag metala zagasite, gotovo crne boje) u čijem centru se nalazi naziv dela „Suočavanje“. Slikarskom intervencijom i prvim delom sintaksičke celine – umetnica reč suočavanja postavlja centralno u nešto što bi moglo da asocira na zupce testere, pa i time na maksimu „ubi me preteška reč“. Sigurno da se časopis često doticao tema vezanih za pitanja egzistencijalizma u najširem smislu tog značenja. Time je Petrakovićeva dala jedan od mogućih odgovora ovako sferno postavljanim, tamnim, kružnim oblikom, tj. večnim prostranstvom koji ima za cilj suočavanja sa sobom i/ili sa kosmosom.

MARIJETA SIDOVSKI („Meni se dušo od tebe ne rastaje 3“, kombinovana tehnika – kolaž, dimenzije varijabilne – tri časopisa, 2024) koristi stihove Azrine istoimene numere, a ako se prisetimo njenog početka „Nije važno kuda idem sve dok znadeš kuda putujem...“ može se zamisliti idejna potka od koje je sazdan naziv časopisa. Posmatrano leksički, možemo se osloniti da je domet pređeni put u skladu sa ličnim kapacitetom u vremenu opštih usmerenja. Isto tako, ovim manevrom umetnica uspostavlja vraćanje tačke na osnove humanizma i renesanse,¹¹ tj. na uspostavljanje čoveka kao individue u centar univerzuma, čime bi se domet mogao izjednačiti sa potencionalnim kapacitetom individue.

JAKOŠ TARKO („Domet“, kombinovana tehnika na papiru, 78 x 70 cm, 2024) delom „Dometi“ aludira na centralno postavljenu figuru čovekolikog izgleda. Njegovo ne-preterano udobno postavljene ruke mogu da impliciraju stav odbrane od onoga šta bi moglo da bude. Usmerenost na sebe samog sužava poruku rada, a predimenzioniranost pojave moguće da govori o samodopadnosti i samodovoljnosti tzv. humanoidnog lika, tj. čoveka. Drugim rečima, geometrijski precizan, čovek sveden na dve boje, svoje domete pronalazi u sebi.

DANIJELA TASIĆ CVETKOVIĆ (Bez naziva, kombinovana tehnika na platnu, 50 x 50 cm, 2024) prateći liniju sopstvenog razvoja, u cilju obeležavanja pedesetogodišnjice izlaska časopisa „Dometi“ struktuiše umetničko klupko oko prvog slova naslova istog, a preko stranica časopisa. Već pokoji put imamo primer umetnički shvaćenog, a ovde do piktograma dovedenog slova D. Lazurnim premazima, fluidnim potezima, umetnica usmerava svoj rad ispod i preko slikarski ispisanog već

11 Renaissance Period: Timeline, Art & Facts | HISTORY, <https://www.history.com/topics/renaissance/renaissance>, preuzeto 17. 03. 2025.

pomenutog slova. S obzirom da je časopis za pedeset godina postojanja pretrpeo nekoliko vizuelnih rešenja naslovnica, ne čudi što je ovaj oblik (po)ostao, možda najprepoznatljiviji, te se amblematski nametnuo kao logično idejno rešenje.

MIRJANA TIJANIĆ („Domašaj“, kombinovana tehnika, 33 x 48 cm, 2024) nastavlja osobeni stil u kome podseća da je čovek priroda¹² i u tom smislu u ovom radu predstavlja jednu amorfnu tvorevinu koja dalje ocrta koren, po kome dalje lepi (prosipa) sitnije i krupnije isečke (kapi kiše) koje nose određene poruke s obzirom da su preuzeti iz časopisa *Dometa*. Ne ulazeći dalje u sadržaj kružnih isečaka koji je, pretpostavljam i sa namerom biran,¹³ rad „Domašaj“ može da nas podseti koliko bi kiša bila blagorodna za naš koren, takođe, koliko bi trebalo da je slavimo i da joj budemo zahvalni.

ĐULA ŠANTA („Domelnuto 8f2m“, kombinovana tehnika, 100 x 80 cm, 2024. i „Domelnuto 5&7x5r, kombinovana tehnika na platnu, 100 x 80 cm, 2024) slobodnim kombinovanjem fonta slova časopisa *Dometa* potencira moć sintaksičke jedinice koje dalje tvore reči i rečenice, a koje su dalje razumljive, za sada, samo čoveku. Domelnuto time predstavlja radove koji na „mreži“ imaju nebrojene mogućnosti, a koje dalje mogu biti ne/logične posmatračevom umu. Drugim rečima, ako je čovekovo znanje i iskustvo sazdana delom i od reči, tj. samo čoveku smislenih rečeničnih sklopova, mrežna interferencija, dakle drugo polje delovanja istih, može čoveku da bude nerazumljivo, nelogično. Time, ovim radovima umetnik, iako se služi logičnim komunikativnim jedinicama, postavljajući ih na „mrežu“, kanališe ih tako da istom mogu biti samo domelnutnuti, nikako shvatljivi.

UMESTO ZAKLJUČKA

Osvrtom na izložbu „Pola veka *Dometa*“ dat je jedan od mogućih prikaza svakog umetničkog dela posebno koji je nastao u skladu sa linijom ličnog razvoja. Koherentnost izložbe, pored zadate teme,¹⁴ mogla bi se pronaći u nekoliko detalja: pre

12 Izložba Mirjane Tijanić „Putovanje do postapokalipse“ u Galeriji SKC Novi Beograd - Arhitekon, <https://arhitekon.net/izlozba-mirjane-tijanic-putovanje-do-postapokalipse-u-galeriji-skc-novi-beograd>, preuzeto 21. 03. 2025.

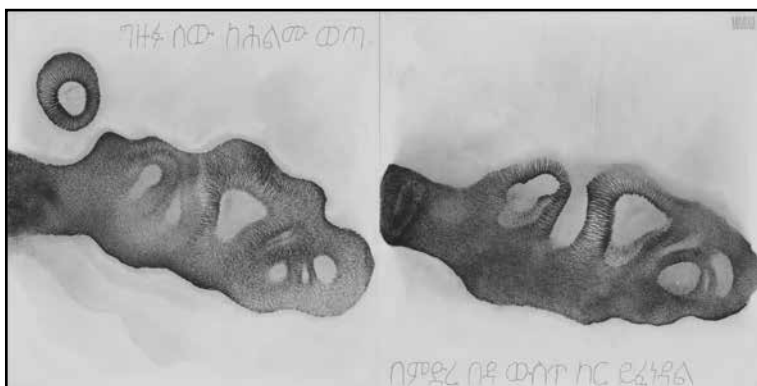
13 Na radu se jasno može isčitati ime Mira Vuksanovića, jednog od pokretača i dugogodišnjeg saradnika časopisa *Dometa*, kao i imena nekih od najpoznatijih somborskih umetnika, pogledati: „Pola veka *Dometa*“, katalog, Gradska biblioteka „Karlo Bjelicki“ Sombor, 31. oktobar – 16. novembar 2024, str. 31.

14 Videti: „Pola veka *Dometa*“, katalog, Gradska biblioteka „Karlo Bjelicki“ Sombor, 31. oktobar – 16. novembar 2024, str. 7.

svega u pominjanju najznačajnijih ličnosti koje su bile akteri časopisa (slikom ili imenom), ili u ponavljanju početnog slova reči dometi, koje je u nekim slučajevima postalo glavni nosioc celokupnog kompozicionog rešenja dela. Međutim, ono što se nametnulo kao najdominantnija misao svakog od dvadeset i pet radova, sadržano je u potentnosti reči domet(i) koja danas ima, gotovo, proročki karakter. Čini se da su *Dometi*, na početku šeste decenije, dostigli nivo samodovoljnosti isključivo u afirmativnom smislu. S tim u vezi, još jednom je potvrđena moćna snaga umetničkog diskursa: umetnici su uspeali da, na relaciji jezičke igre sa slikarskim/vajarskim predlošcima, stvore nepovnljiva umetnička dela bez potrebe za hegemonijom vizuelnog nad literarnim i obrnuto.

данило вуксановић

рецензија

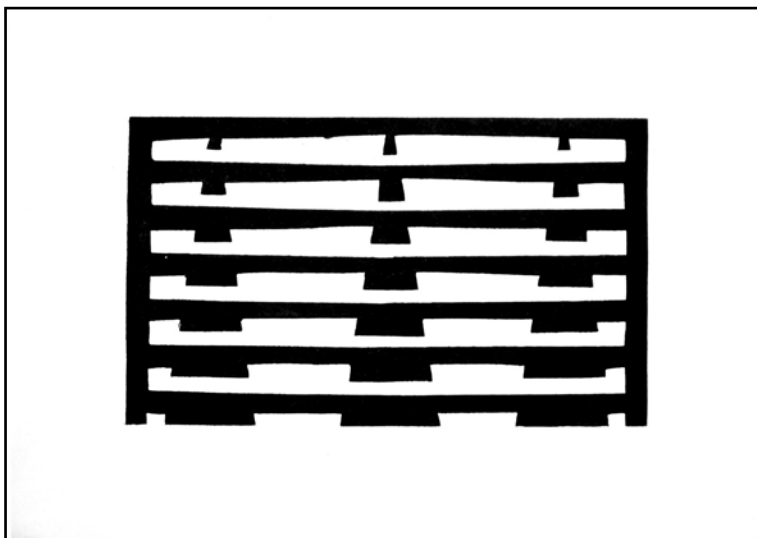
Џин се прену из сна. У пустињи у паучини, пуче једна нит,
300 x 150 цм. 2022. Амхарик, Превео Давит Ергикхо Фанта (Етиопија).
Помогла у превођењу Филомена Виегас Барето дос Сантос (Гвинеја/Португал).
Посредовала Анђелка Вујановић (Србија).

Пројекат Чекајући варваре уметника Милоша Вујановића, аутора који успешно спаја уметнички и научни приступ у домену визуелног, започет је у време изолације током трајања пандемије у Србији 2020. године. Као и многи уметници у свету, и Милош Вујановић је искористио ситуацију која је неминовно изменила поглед на стварност, и потом, у изразитом набоју интелектуално стваралачке тензије, остварио циклус слика који се у својој основи бави значењем језика, писма, као и комуникацијом многоструких веза. Услед новонасталих прилика, уметник Милош Вујановић поставио је своју идеју и разрадио је у три етапе међусобно условљене различитим технолошким, доживљајним и мисаоним аспектима креирања уметничког дела. Од раније, врло добро препознат по својим јединственим магнетним цртежима, он је на сличан начин, магнетним цртежом, започео радове на платну који наговештавају апстрактну природу процеса сликања, без обзира на тематске и мотивске оквире. Наиме, након што

је претпоставио реални, ликовно-материјални организам својих будућих радова, Вујановић је радећи на њима увидео да их није могуће именовати и обележити универзалним (или опште познатим, матерњим језиком). Потреба да се мисли испишу на апстрактним сликама, логично су навеле аутора да реализацијом овог циклуса постави питање, настало из истраживања у коме је дошао до сазнања да је на нашој планети једно од највећих изумирања заправо изумирање мноштва језика. Жив језик представља идентитет појединих народа и сведоци смо да је у последњих седамдесет година, од 1950. године нестало приближно 230 језика. Тако је у својим радовима успоставио и једно специфично антропо/лингвистичко становиште услед чега пред нашим очима нестају заједнице језика захваљујући униформисаној природи савременог технологизованог друштва. Да ли се ради о вечитом сукобу цивилизација, сусретању/разилажењу истока и запада, неразумевању на свим платформама упркос доминацији једног, искључивог језика, док остали језици, осуђени на нестанак постају само грађа заборављених светова и култура? Та привидна егзотичност у потрази за далеким културама споразумевања довела је уметника Милоша Вујановића до низа закључака. Језике које видимо исписано-исликане на његовим сликама (арапски, персијски, кинески, јапански, санскрит, јерменски, османски, руски, грузијски, амхарик) препознајемо и као сасвим нове ликовне вредности. Вешто осмишљени концепт изложбе, у процесу ликовних и лингвистичких истраживања, створио је нарочиту *логоиконосферу*, синергију слова и слике, када симболи постају слике а слова прерастају у чисти ликовни језик. Зато је ова изложба више него универзална у својој намери, потенцијално разумљива свакоме ко о језику мисли и тежи проширивању комуникацијских праваца. Уметничка поливалентност, трагачки приступ, као и интензивно испитивање савременог света који је у неухватљивој промени, кандидује овај циклус слика као изузетно занимљив садржај, који својим измештеним ликовно-језичким смеровима може пружити публици увид у једно зрело и комплексно уметничко дело.

sava stepanov

nada denić: čisto slikarstvo¹

Senka, suva igla, 21 x 29 cm, 2024.

Iako je po osnovnoj vokaciji vajarka, Nada Denić se kontinuirano bavi slikarstvom i grafikom. U svim tim medijskim opredeljenjima ova umetnica je izgradila jedan kompleksan i logičan kontinuitet. Njeno interesovanje je konstantno okrenuto ka prirodi. Za ovu umetnicu taj specifični dodir s prirodom jeste nepresušni izvor inspiracija, razlog brojnih ostvarenja. Na ovoj izložbi Denić nam se predstavlja serijom svojih najnovijih slika. Očito je – nastale su iz kontinuiteta. Nekih spektakularnih promena, onih koje su vidljive na „prvi pogled“ – nema. No, poznavaoću dosadašnjih radova Nade Denić i pažljivijem posmatraču neće promaći ono što je do sada bilo manje prisutno: novom serijom slika umetnica demonstrira suštinsku zrelost svojih pikturalnih ostvarenja. Jer, potez je vehementniji, boja je „punija“, slika je slojevitija. Povećani formati slika kao da su „pomogli“ Nadi Denić

¹ Tekst povodom izložbe slika, Galerija Lazar Vozarević, Sremska Mitrovica 2012. god.

Bez naziva, kombinovana na papiru,
20 x 20 cm, 2022.

duje svoj autentični pikturalni ritam, samostalnu tenziju likovnih elemenata (linija, gest, boja, kolorit, kompozicijski ritam...). Uz to, na jedan diskretan način, umetnica „objavljuje“ motivski razlog svom slikarskom povodu – diskretno naznačavajući crteže biljki i travki fino apliciranih preko snažnih bojnih vertikalnih gestova materijalizovanih slojevitim nanosima bojene materije...

Novе slike Nade Denić je moguće shvatiti kao ostvarenja modernističke provinijencije, kao nekakvo – čisto slikarstvo. Postoji jedno lepo zapažanje Hajnriha Kloca o novijem apstraktnom slikarstvu koje on kvalifikuje terminom „neprogramska slobodna apstrakcija“. Tako koncipiran naziv je, čini se, potpuno adekvatan Nadinim slikama baš kao i konstatacija: „Iz postmoderne scene stilske šarolikosti izdvaja se tendencija ka jednoj neprogramskoj slobodnoj apstrakciji koja više nije pozvana da avangardistički dolazi na kraj slike ili da se nastavlja na ivici fikcionalnosti. Ona naprotiv ponovo dozvoljava estetiku kompozicije sa bestežinskim gestusom i oslobođenim potezom kičice na platnu velikog formata...“ Novе slike Nade Denić prezentovane na ovoj izložbi zasigurno poseduju pomenuti estetizam. Neka nova i „pojačana“ atmosfera koja vlada njenim apstraktnim ekspresionizmom svedoči i o dosegnutoj stvaralačkoj sugestivnosti, o potentnoj pikturalnoj energiji jedne umetnice sposobne da nas, istovremeno, obdari autentičnostima slike ali i zasebnim personalnim senzibilitetom, jednom potpuno ovovremenskom osećajnošću, jednim autentičnim slikarskim doživljajem.

da se potpunije iskaže. Više je ništa ne sputava: njen slikarski spontanitet kao da više nema bilo kakvo ograničenje: inspirisana „spoljašnjom“ prirodom i pejzažom umetnica dopire do vlastite slikarske prirode. Zbog toga je svaka od ovih slika „puna“, koherentna, zaokružena. U njoj više ne treba tragati tek za izgledom prirode nego je potrebno prihvatiti svu tu samostalnu prirodu slike same, prirodu koja pose-

nela tonković

tragovi egzistencije

Rodno svedočenje, instalacija, 2021.

Ima susreta koje odlažemo. Imma onih za koje ne želimo da se ikada dogode. Imma i takvih koje bismo radije izbegli, ali ne uspevamo, pa nas njihova gorčina još dugo obeležava. Imma susreta koji su neophodni kako bismo razumeli gde smo se kao društvo i pojedinci našli – onih koji bi nam ukazali na neispunjeno obećanje o čoveku koji veruje u „dostojanstvo i vrednost ljudske ličnosti“. Upravo takvi susreti, ma koliko bolni, su nam najpotrebniji. Meta-tema kojom svoja dela već duže od decenije obuhvata Goran Despotovski, Tragovi egzistencije, sazdana je od dva pojma koji, jedan do drugog, označavaju ono što autor naziva neživotom. Iako nas brzina i površnost svakodnevice uveravaju da je svako postojanje egzistencija, ono je to tek na semantičkoj ravni. Kako bi dekodirao savremenu čovekovu egzistenciju, umetnik uvodi pojam tragova, odnosno obrisa, naznaka, bledih znakova, koji upućuju na razložen zaključak da je ljudski život danas – ali i kroz značajan deo istorije 20. veka – u stvari

Ljuljaska, instalacija, 2023.

senka onoga što je ideal postojanja. Izložba Tragovi egzistencije omogućava susret sa samim osećanjem iluzije egzistencije. Dok iluzija nije sasvim precizan termin jer njeno značenje ne podrazumeva nijansu koja određuje neko postojanje kao ne-život, u svetu u koji bivamo uronjeni kada se suočimo sa jednim brojem instalacija/dela Gorana Despotovskog i nije moguće nijansiranje – njegova snaga počiva u preovlađujućem utisku teskobe, lutanja, rastajanja od traganja za putem kojim bi društvo moglo da pođe kako bi život ponovo bio celovit. Grupe ljudi, simbolizovane Despotovskijevim već ikoničnim figurama/lutkama, oslonjene samo na svoje nemogućnosti (Izbrisan, 2012) i bezglasne pokušaje da saopšte svoja stanja (Selekcija, 2013), sugerišu naglo zauzavljeno ili kretanje bez određenog cilja. Položaji i radnje figura prenose zapitanost nad smislom ljudskih činova koji simuliraju život. U tom prividu života, kolektiva ili pojedinca, više niko nije biće sa sopstvenim identitetom, već samo jedno od tela u kojima ne prebiva snaga ljudskog karaktera. Figure bez lica tako postaju tek oznaka mnoštva čiji je život podređen moći savremenog društva da pojedinca u potpunosti liši njegovog jedinstvenog glasa i svih obeležja dostojanstva. Paradoksalno, pravac umetničkog postupka koji je iznedrio figure/lutke kretao se smerovima dodavanja medija, a oduzimanja svojstava. Naime, u nešto ranijim delima (Sako, 2002; Civil, 2008), Despotovski koristi plošnost i prazninu (odela) kako bi naznačio iščezlo prisustvo, čije nekadašnje postojanje ipak ostaje neizbrisivo, dok u kasnijim radovima prostor zauzimaju (i doslovno, fizičkim prisustvom) nizovi istih, bezličnih figura koje postaju simboli odsustva identiteta. Prizor grupe figura u prostoru, dakle, ne označava i njihovo stvarno prisustvo, iako je stvarna praznina gotovo nepostojeća. U jednom od recentnijih dela (ASC/DESC, 2018) fizičko prisustvo je daleko snažnije jer se elementu levitirajuće figure dodaje još i nestabilna podloga u formi kreveta. Dovedena do krajnosti, lebdeća figura u (ne)poznatom okruženju metafora je za čoveka današnjice koji je okružen

neizvesnošću i koji više nije ukorenjen ni u sopstveni život. Unutar svoje meta-teme, Despotovski se bavi kako relacijama u socijalnom okruženju, tako i istančanim odnosima bliskosti između dve osobe. Dok se, sistemom složenih simbola, u određenim delima osvrće na situacije pojačanog uzbuđenja koje donose nemir i, na posletku, razdor (Izostajanje; Ironija, 2016), njegov najskoriji rad (Ljuljaška, 2023) pokušava da sagleda okvir unutar kojeg se čitav odnos odigrava, od perioda prepoznavanja i zajedništva, do trenutaka preispitivanja odnosa i razdvajanja. Gradeći svoja dela kao „vezu sa padom čoveka“, Goran Despotovski ostavlja prostor posmatraču da bude izmenjen onim što vidi. Ukoliko prepozna osećanje teskobe koja je projektovani ishod Despotovskijevih instalacija, ako prepozna znakove dehumanizacije i u svom okruženju, kada razume da je brojnim ljudima represijom sudbine oduzeto dostojanstvo, posmatrač ima priliku da promeni makar svoju perspektivu i da osvesti svoju ulogu u takvom poretku. Transformacija pogleda na našu realnost neizbežna je posledica suočavanja sa Tragovima egzistencije. Ipak, jedno delo stoji po strani u odnosu na dominantno osećanje: delo Rodno svedočenje (2021), premda govori istim vizuelnim jezikom, emituje značenje čiste egzistencije, neuprljane igrama poniženja čoveka i ukidanjem njegovog dostojanstva. Dvanaest figura kao simbol ženskog hora, naziv dela kao omaž velikom zaokretu u sagledavanju ratnih strahota i saosećanju, i zvuk tona A kao početak i konstanta – svi ovi elementi upućuju na uzvišenost osećanja egzistencije. Apsolutni kontrast koje ono čini u odnosu na ostala dela ove velike teme, utvrđuju Tragove egzistencije kao potrebno i snažno viđenje čovekovog mesta u svetu, u društvu i u sopstvenom životu.

maja erdeljanin / dragi dnevniče

Moj dan japanskog restorana u Beču, 50 x 70 cm

Ciklus *Dragi dnevniče* Maja Erdeljanin je započela 2006. godine i do danas broji preko 480 radova. Prvih 418 radova nastali su do 2020. godine, do kada je svaki kalendarski datum u godini dobio barem po jedan rad – dimenzija 24 x 30 cm, simbolično 24 sata x 30 dana u mesecu. Ostali radovi su većih dimenzija. Osnovnih 366 radova/dana podeljeni su u 12 poliptiha koji predstavljaju mesece u godini, ali iz različitih godina. Svi radovi sadrže kolažiran ili štampan kalendarski datum i poslagani su kao u mesečnom kalendaru, od prvog do poslednjeg dana u mesecu. Pored njih izloženi su i drugi dani, većih ili istih formata. Svaki poliptih/mesec prati i odgovarajuća legenda koja sadrži podatke o svetskim i autorkinim Danima svesnosti, koji su poslužili kao polazište ciklusu *Dragi dnevniče*. Radovi na platnu ili papiru nastajali su u kontinuitetu proteklih 17 godina, često od recikliranih slika sa autorkinim izložbi osmišljenih u drugačijim koncepcijama. Radovi su naknadno doslikavani prema

tematici koju bi nosio određeni dan i kolažirani kopijama stranica knjiga, novinskim člancima, plaćenim računima, ulaznicama za muzeje i bioskope, flajerima, kao simbolima informacija koje je društvo samo privremeno unelo u njen sistem tokom tog dana. Paralelno sa nastankom ovog ciklusa autorka je pisala i kratke priče inspirisane istom idejom, tako da je katalog izložbe ujedno i zbirka kratkih priča složenih po datumima na isti način kao i slike. Sa druge strane, ono što je opisano u slici, nije u priči, i obrnuto. Slike i tekstovi nisu ilustracije jedne drugima već su samo povezani određenom strukturom i idejom. Tematski, priče se tek u naznakama dotiču nadnaslova, ali slike uopšte ne, podvlači umetnica.

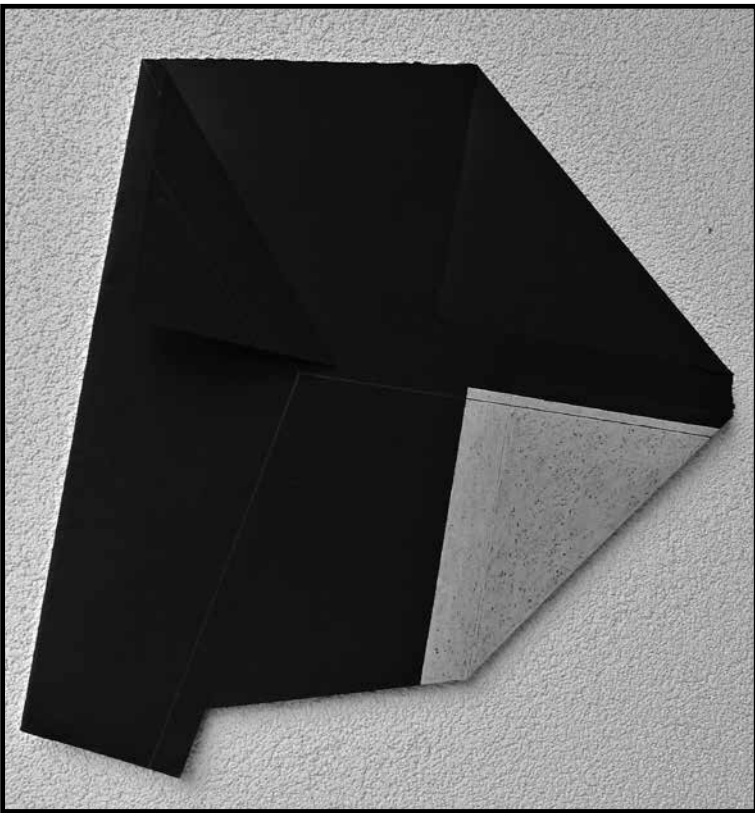
Putovanje, likovno i književno, po prostoru i vremenu, ličnim događajima i opštim datumima, čini široki okvir *Dragog dnevnika*. Tematske celine okvirno su svakodnevnica (dnevna rutina), putovanja, duža ili kraća, strana i domaća, omaž kolegama slikarima itd. Bliska svom likovnom stilu, umetnica interveniše na platnima uz eksploziju boja i prasak kolorita. Istrajno i dosledno nižu se Majini likovni zapisi, kao u nekakvom velikom ciklusu sve je pojačano književnim zapisima i pokretnim slikama malih video-klipova, prateći njeno raspoloženje i trenutna nadahnuća.

Neobično je bogata produkcija ka kojoj je umetnica bila usmerena i posvećena od samog početka svoje umetničke karijere. Posebno se to odnosi na izlagačku delatnost, radoznalost da se dela iz ateljea što pre i kvalitetnije prezentuju javnosti. Katalozi koji su pratili njene izložbe bili su uvek, bez obzira na obim, sadržajni i pažljivo pripremljeni. Likovna kritika je brzo po njenom pojavljivanju na umetničkoj sceni zapazila, a potom i redovno pratila njeno umetničko stasavanje.

Ovaj projekat je u isto vreme i prvi put da MSUV u svojoj poluvekovnoj istoriji publikuje katalog iz oblasti likovne umetnosti i lepe književnosti.

Pred vama je poziv na putovanje.

o „mekim slikama” bosiljke zirojević-lečić

Presovana forma 3, uljani pastel i grafit, 39 x 38 cm, 2020.

Ono što je Porempski predviđao još davnih sedamdesetih godina, danas je postalo stvarnost: dominacija novih vizuelnih medija se manifestuje kao neprekidna pulsacija tehnoloških slika koja vlada globalnim komunikacijskim mrežama i odnosima među ljudima. U vremenu ubrzanih promena slika je, u svim svojim tehnološko-digitalnim varijacijama, potpuno

inkorporirana u svakodnevlje uvodnih decenija XXI veka. Te i takve slike – kako to konstatuje ugledni američki istraživač medija Lev Manevič – danas sve češće bira, uspostavlja, promovise i distribuira moćni kompjuterski algoritam. Stvorena je nova, ovovremenska vizuelnost – slikarstvo više nije vodeći vizuelni jezik u kulturi, niti je potpuno dominantna u umetnosti našeg doba jer su senzibilitetu savremenog čoveka prvo nametnute a potom postale bliže neke druge i drugačije slike.

Ipak, u umetničkoj praksi slikarstvo je još uvek u opticaju: u globalno medijalizovanom svetu ono nastoji da sačuva vlastitu ekskluzivnost humanog porekla i značenja. Beogradska teoretičarka savremenih umetničkih praksi Divna Vuksanović je uverena da se sveopštoj digitalizaciji umetnik može suprotstaviti postupcima koji podrazumevaju „povratak telu/ruci“, a što priziva izravni umetnikov aktivizam u kontekstualnim zbivanjima. U svakom slučaju, odnosi su promenjeni – današnji slikar je izgubio oreol izuzetnosti koji su imali njegovi prethodnici u nekim ranijim vremenima i prethodnim društvenim sistemima, ali je on i dalje stvaralac od integriteta i autoriteta. Zapravo, danas je umetnik – građanin; on više nije samo svedok, komentator ili kritičar aktuelnih zbivanja nego je autentični akter i konstituent svakodnevlja koji teži da svojoj umetnosti odredi „čovečnost“ (Žižek) te da je društveno kontekstualizuje.

Novosadska slikarka Bosiljka Zirojević-Lečić je, još od svojih ranih radova nastalih u preludijskom periodu, sliku shvatila i tretirala kao polje mogućih preispitivanja njenih ontoloških postulata ali i kao mogućnost ekskluzivnog delovanja u „proširenom polju slikarstva“. Tokom prekretnice vekova mlada umetnica je uspela da formira dela jednostavnih, preciznih i minimalističkih lapidarnih plastičkih karakteristika. Primenjujući načelo *less is more* i odričući se narativnosti, Bosiljka Zirojević-Lečić pikturalnim (ali i nelikovnim) elementima organizuje plastičku celinu čija se poruka iščitava na nivou reprezentativnih formalnih principa. Čvrsta geometrijska linearnost, konstrukcija, materijalizovana struktura, kombinacija različitih materijala doimaju se kao jasno definisan kontrapunkt haotičnim društvenim odnosima, destrukciji i haosu današnjeg sveta. Dakle Bosiljka Zirojević-Lečić uspostavlja vlastiti plastički sistem kao svojevrsni model za preuređenje društva u krizi, za uspostavljanje sklada, reda i harmonije. To plastičko rešenje je zasnovano na geometrijskom racionalizmu, preciznosti i jasnoći, zapravo na evokaciji principa koji su u umetnosti u opticaju još od prve polovine XX veka zahvaljujući ruskim konstruktivistima,

Maljeviću, Mondrijanu i De Stijlu, Bauhausu te brojnim potonjim zagovornicima racionalističkog slikarstva kojim se težilo modernizaciji u umetnosti, baš kao i modernizaciji društva.

U toj bogatoj istoriji geometrijskog slikarstva nije lako konstituisati vlastitu autorsku specifičnost na koju pledira istinski umetnik. Bosiljka Zirojević-Lečić je preozbiljna umetnica da bi se zadovoljila samo „fasadnim“ efektima. Kontinuiranim delovanjem ona dolazi do vlastitih rešenja, do sasvim nekonvencionalnih i neobičnih slika, do jedinstvene

Velika meka forma 1, vuneni štof i uljani pastel, 170 x 120 cm, 2017.

mogućnosti da iskaže sopstvenu osećajnost i personalnost. U ciklusu „Meke forme, oštre forme“ tako nazvanom zbog prevladavajućih mekih tekstilnih materijala i preciznog geometrijskog crteža, ona ne pravi nikakve jezičke ustupke. Minimalistički crtež je nacrtan „lenjirski“ preciznim linijama ili je linearnost ostvarena prošivanjem i ušivanjem oštih pravolinijskih ivica tkanine; bojena svedenost je monohromijska i u tonovima je odabranih tekstilno-tkanih materijala. Rezultat je konkretan, opipljiv a i sama linija dostiže svoju reifikaciju; geometrijska polja su od nekonvencionalnog materijala (vuna, tekstilno platno) i to kao da briše utisak iluzivnosti čineći sliku realnim fenomenom. Tom i takvom racionalno i precizno „napravljenom“ slikom, umetnica nas odvodi do suštinske namere svoje umetničke misli koju suptilno suprotstavlja svekolikoj krizi sveta: ona svoju personalizovanu ideju meke i uosećajene konstrukcije suprotstavlja destrukciji, mirmoću i racionalizam geometrije suprotstavlja haosu sveta... Zapravo, Bosiljka Zirojević-Lečić vlastitu osećajnost koju je unela u svaki santimetar slike suprotstavlja brutalnostima aktuelnog doba, ona se konfrontira nelagodnom osećanju ugroženosti koje nam nameće vladajuća ideologija „besnog kapitalizma“ koji je svojom filozofijom dolara i profita nametnuo društvene odnose obremenjene dehumanizacijom i neemocionalnošću, koji je ozvaničio nemilosrdnu upotrebu čoveka i permanento osećanje egzistencijalne nesigurnosti...

Bosiljka Zirojević-Lečić je jedna od onih umetnica koja svojim posvećeničkim i kontinuiranim delovanjem uspeva da

ostvari neuobičajena rešenja. Ciklus „Meke forme, oštre forme“ je indikativan jer na jedan nenametljiv, reklo bi se čak diskretnan način, ova slikarka neuobičajanjem svog stvaralačkog postupka dospela je do – „konvencionalne“ slike. Međutim, tim neuobičajanjem ona je iznašla jasno personalizovan način izražavanja. Bez obzira koliko su elementi plastičke celine slike neočekivane i neuobičajene, umetnica je ostala konstantno oslonjena na primarnost dejstva likovnih elemenata – na jasnu i preciznu liniju, na boju koja je najčešće svedena na minimalističku plošnost, na zanimljivu materijalizaciju i kombinaciju materijala (boja, terakotni prah, terakota, aluminijske trake, gips, tkanina i sl.) kojima u slici ili slici-objektu suvereno redefiniše načela i značenja osnovnog obrasca. Ipak, možda najdragoceniji specifikum slike/slikarstva Bosiljke Zirojević-Lečić predstavlja njeno istinsko poštovanje estetskih i etičkih načela slike i njenog dejstvenog smisla. Ona u aktuelnom trenutku, u vremenu globalne medijalizacije, digitalne tehnologije, mašinske i duhovne automatizacije, u predvorju humanoidne i inteligentne robotike, dakle u vremenu u kojem je sve usmereno ka daljoj dehumanizaciji – teži da sintezom estetsko-etičkih poruka sačuva ljudskost stvaraoca i spektatora, da dosegne autentične humane osobenosti i vrednosti svog dela. Takva umetnost nastoji da sačuva naš ljudski integritet; ona je „sigurna kuća“ večno napaćenoj čovekovoju duši. Zbog toga slike Bosiljke Zirojević-Lečić jesu istinski doprinos aktuelnoj umetnosti, našoj kulturi i vremenu u kome živimo.

Novi Sad, kraj avgusta 2021. godine

„шпиц форме” / скулптуре и графике¹

Механизам 2, дрво, канап, h 160 cm, 2015.

Савремену скулптуру у Војводини карактерише нажалост перманентно мали број активних вајара. Такво стање проузроковало је више фактора: друштвене околности, економска криза, технолошки развој, стил живота итд. У том амбијенту неколицина вајара готово херојски успева да реализује своја дела. Властитим ангажманом допринели су садржајнијим изгледом савремене скулптуре. Борислав Николић је један од њених кључних фаворита. Близу две деценије ствара у континуитету, излаже на свим значајним скулпторским изложбама и повремено приређује самосталне, увек новим делима, другачијег концепта, који се логично надовезују као резултат непрекидног истраживачког процеса. Тај истраживачки процес има два правца, према материјалу и скулптуралној форми. Дрво је сировина за

¹ Текст из каталога изложбе Шпиц форме и отисци (Културни центар Новог Сада, Мали ликовни салон, 2017)

Механизам 1, фотографија са Вајарске колоније, скулптура у дрвету Калемегдан 2014. године

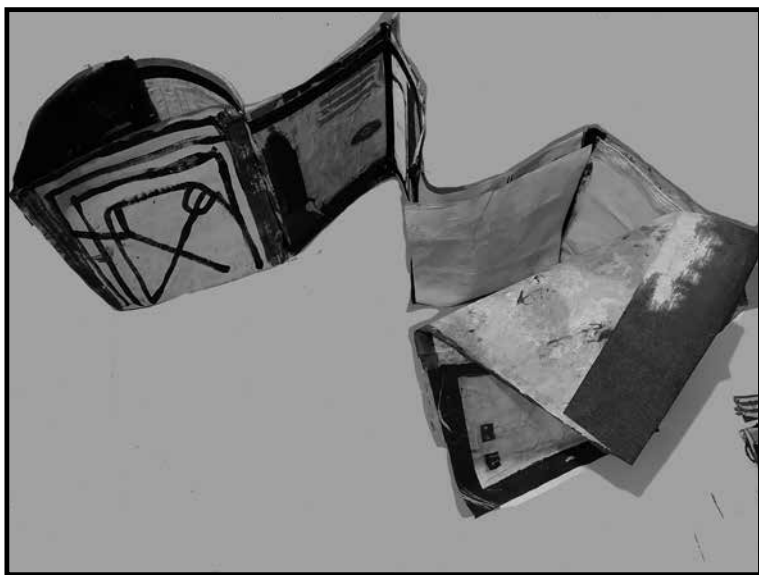
израду скулптура. Различите врсте дрвета и начин обраде омогућавају уметнику велике изражајне могућности, али за овог уметника оно има и друго значење, као продукт природе оно је њена персонификација. Дрвету оставља природне карактеристике, колорит и структуру у изворном значењу. Обликује скулптуралну форму из једног комада или компоњује спајањем елемената. Иако је видљив мануелни рукопис уметника, ова дела као да су настала „кlesaњем“ природних сила. Често дрво користи у дејству са другим материјалом, кана-

пом или металом, као функционално везиво или као детаљи ка садржајнијој форми. То су скулптуре са канапом, надреалне справе или „механизми“ асоцијације на *perpetuum mobile*, или скулптуре са металним детаљима (ЕМШ, Контра силе, Добар пар) које садрже паритет маса пуног и празног простора, који се међусобно привлаче и визуелно допуњују (изложба „Од пуне масе до растегљивости форме“). Најновија колекција скулптура под насловом „Шниц форме“ садржи карактеристике претходних у смислу поступка обраде, али преваходно су то скулптуре оштрих и „одцепљених“ из компактне масе, детаља или заврше-така, који стреме ка врху или према унутрашњем простору око кога су компоновани елементи. Како је написао у концепту изложбе да овим скулптурама преиспитује „релацију уметничког стварања и заштите дрвећа“ а „расте-зањем сегмената у шпигеве“ показује правац ка људима и потреби да се брину о свом окружењу. Скулптуре Борислава Николића имају специфичан и препознатљив уметнички израз, кога чини карактеристичан поступак у формулисању скулптуралне форме и изложбени концепт. Обрада дрвета је, само наизглед, груба и сирова, али у бити је брижљиво дефинисаних површина испресецањих урезима различитих

смерова и дубина, тако да су скулптуре изразите експресивне визуре. Тај моменат издваја и реализује у други ликовни простор, у графички отисак. Ови отисци су фрактали, такође шпичасте форме, дрворези обично отиснути у две боје, уствари су пројекција скулптуре, њено огледало, или њено ново лице. Тај концепт изложбе, комбинације скулптура и графика је оригиналан. Чини се да је настао у току самог процеса рада. Наиме, поступком паљења делова површина желео је да створи колоритни контраст, којим се преплићу детаљи форме, а пепео, који се при том ствара јесте одраз материје, односно њен негатив. Аверс и реверс је попут вечне игре светла и сенки. Све заједно опредељује сазнање да се овај уметник налази на значајној позицији актуелне уметности и да су ове скулптуре аутохтоне, управо сада када се налазимо на граници када примене савремених технологија у уметности угрожавају да посматрач директно учествује у доживљају помоћу својих природом датих чула. Тим пре у будућности ће се, верујем, све више стварати атмосфера ка овим хуманим аспектима уметности.

ивана милинковић

стваралаштво весне павловић

Prostor

„Времену његова уметност, уметности њена слобода“
Натпис изнад улаза у Кућу сецесије у Бечу

Весна Павловић (Ниш, 1971) завршила је основне и магистарске студије, одсек графике, на Академији уметности у Новом Саду, на којој је тренутно докторанд. Члан је УЛУС-а и Нишког графичког круга. Излагала је на преко 200 колективних изложби, а имала је и преко 20 самосталних изложби. Учествовала је у бројним ликовним колонијама у Србији и Европи. Ради као ванредни професор на Факултету дигиталних уметности у Београду. Техника колажа јој је главна уметничка преокупација последњих десет година.

Слојевитост у стваралаштву Весне Павловић огледа се у њеном начину поимања технике колажа. Ови колажи настали

су деконструкцијом ранијих дела уметнице и њиховом реконструкцијом у потпуно нове композиције. Уметница одлуком да „уништи” свој дотадашњи рад успела је да га спасе од заборава реконтекстуализујући га у потпуно новој техници и изразу.

Опус уметнице може да се подели на неколико типских целина. Једну од целина чине колажи великих формата на којима Весна Павловић јасно „уједињује фрагменте и облике у јединствену симболичку представу”.¹ Потом ручно рађени омоти за плоче које је уметница стварала за албуме аутора и бендова које сама слуша или које слушају њени пријатељи. Такође, персоналну књигу живота, метафорички приказ живота уметнице од детињства до зрелог доба.

КОЛАЖИ: ДЕКОНСТРУКЦИЈА – КОНСТРУКЦИЈА УМЕТНОСТИ

Према речима саме уметнице колажи су скројени од фрагмената њених графика, цртежа, пастела, акварела и илустрација из часописа које стварала током живота у Пољској. Једне вечери је одлучила да исецка свој комплетан опус и прекроји га у нешто потпуно уникатно. Колажи Весне Павловић „настали су уклапањем и монтирањем оригиналних радова ствараних током читавог њеног уметничког опуса”. На својствен „начин поимања технике колажа као израза конструкције али и деконструкције, ова уметница ујединила је фрагменте и облике заједно са позадином у јединствену акциону представу.”² Основни постулати авангардне уметности „дислокација, деконтекстуализација и реконтекстуализација”³ изразито су присутни у ликовном језику колажа Весне Павловић. Она, као савремени авангардни уметник, у потпуности раскида са традицијом и уништава уметност⁴ какву је до тада стварала и на њеним остацима изграђује потпуно нову уметност. Уметница успева да „оствари оно што су дадаисти називали демолирањем, идеал *ideal tabula rasa*”⁵ Одлике кубизма, весника историјске авангарде, као што су „фрагментација и геометризација приказаних фигура,

1 Radojković Slobodan, Marijanović Zoran, *What comes next*, Niš: Galerija savremene umetnosti, 2013.

2 http://www.artmagazin.info/index.php?option=com_content&task=view&id=1845&Itemid=228

3 Мијушковић Слободан, *Прва „последња” слика*, Београд: Геопоетика, 2009, 34

4 Birger Piter, *Teorija avangarde*, Београд: Narodna knjiga, 1998, 73–132

5 Podoli Renato, *Teorija avangardne umetnosti*, Београд: Nolit, 1975, 127

замагљивање разлика првог плана и позадине”,⁶ читају се и из колажа Весне Павловић. Разлика је у томе што је код уметнице позадина потпуно измештена, јер је њена главна преокупација однос фигура које представља на платну.

„На радовима можете да осетите ‘додир’ примитивног и савременог, верског и еротског. Комбиновање и синхронизација архетипског садржаја и појавног света облика на радовима Весне Павловић нам говоре о трајности и континуитету у њеном раду.”⁷ Примитивизам код Весне Павловић огледа се у сировости, искрености, па чак и одликама нечег „безобразног”, што одступа од усиљених канона.⁸ Као у Русоовом миту о „племенитом дивљаку”, живот у хармонији са природом, без покварености савременог друштва услед све већег развоја технологије, експлоатације људи и отуђења. Уметница уметањем материјала попут приватних писама, делова тканине, канапа, фотографија поштује дефиницију „културе материјала – реални материјали у реалном простору”⁹ коју су дали Маљевич и Татлин, али за разлику од представника историјске авангарде не лишава своје колаже личног и емотивног контекста. „Њени колажи вибрирају невероватно привлачном и емотивном енергијом, неагресивно и крајње отворено, не остављајући нас никако равнодушним.”¹⁰

ОМОТИ ЗА ПЛОЧЕ: МУЗИКА КАО ИНСПИРАЦИЈА

Персонализована уметност је кованица која, можда, најбоље описује рад уметнице Весне Павловић у најужем контексту. Када су у питању „ручно рађени омоти за плоче, којима нас уметница враћа кроз време, у осамдесете године”¹¹ она израђује омоте за ауторе и бендове које воли да слуша или за оне које воле да слушају њени пријатељи. Весну Павловић „је за инспирацију овог несвакидашњег виђења уметности водило време када су се слала писма, када су папир и ручно писане поруке биле вредан део свакодневног живота, који се у данашњем, дигиталном времену изгубио.”¹²

6 Dietrich Scheunemann, *From Collage to the Multiple. On the Genealogy of Avant-Garde and Neo-Avant-Garde*, *Avant Garde Critical Studies*, no. 17, 2004, 15–48

7 Радојковић, Маријановић, н. д, 2013

8 Božilović Nikola, *Socijalna konstrukcija „drugog” kao „primitivnog”*, *Filozofija i društvo XXIV (2)*, 2013, 193–210

9 Мијушковић, н. д, 2009, 70

10 Вергот Милица, *Весна Павловић – Пажђерска: Графике*, Ниш: Салон 77, 1998.

11 http://www.arte.rs/sr/aktuelno/vesna_pavlovic_misaone_vibracije-12994

12 <https://www.metropolitan.ac.rs/novosti/misaone-vibracije-izložba-profesorke-vesne-pavlovic/>

Листањем јединствених омота за плоче посматрач евоцира време када се слушала квалитетна музика, када се излазило у дискотеке и са нестрпљењем се чекало да Југотон откупи права и изда нову плочу неког од светских аутора или бендова. Приватна сећања из живота уметнице „инкорпорирани у одговарајући историјски наратив“¹³ буде, такође, приватна сећања посматрача и заједно формирају колективно памћење неких претходних, „бољих“ времена.

Музика има важну улогу у животу сваког појединца и често се у одрастању младих проналазе кроз одређени музички жанр. Музика им помаже да формирају ставове према животу и ослобађа их да свету покажу сопствене укусе. Композицијом *Music Весна Павловић* ослобађа неке своје ставове представљајући фигуре у изузетно смелим покретима и облицима понашања.

БЕЛЕЖНИЦА: КЊИГА ЖИВОТА

Бележница је уметнички облик који најдиректније представља интиму уметнице. Персонална књига живота, метафорички приказује живот Весне Павловић од детињства до зрелог доба. Она је својеврстан пример интерактивног колажа саткана од приватних писама, фотографија, илустрација које причају животну причу уметнице. Ово дело омогућава посматрачу да излиста и ишчита значајне тренутке из живота уметнице и постане сведок њених најинтимнијих простора.

НАРАТИВИ ВЕСНЕ ПАВЛОВИЋ

Слојевитост ликовног језика Весне Павловић огледа се и у неколико наратива који могу да се ишчитају из њених радова. Не постоји једна тема која доминира њеним композицијама, главна инспирација уметнице је живот, а живот има много аспеката. Она нам представља интимне просторе, личне контемплације о сексуалности, „родне позиције и осећања, али и уметничке и људске слободе и слободоумности“¹⁴. Наративи који се највише истичу у композицијама Весне Павловић су родни односи, интимни простори саме уметнице и еротока која прожима њен целокупан уметнички рад.

¹³ Мијушковић, н. д, 2009, 72

¹⁴ http://www.artmagazin.info/index.php?option=com_content&task=view&id=5146&Itemid=231

• Родни односи: Жена у фокусу

„Када жене користе своја тела у уметничком раду, оне користе себе; значајан психолошки фактор претвара ова тела или лица из објекта у субјект.“

Луси Липард (Lucy Lippard)

Весна Павловић као савремена уметница не истиче осећај одговорности да се бави „женском перспективом“ и њен рад је фокусиран на „индивидуалне бриге, а мање на општу феминистичку поруку“;¹⁵ међутим, тешко је одолети утиску да на колажима ове уметнице доминира женска фигура. Она када представља мушко-женске односе увек их представља у контрасту црно-бело, где је женска фигура најчешће бела, оивичена црном, док је мушка фигура у потпуности црна и неретко у другом плану у односу на женску фигуру. Користећи „бело и црно, дакле такозване не-боје, како се у технолошком вокабулару називају бела и црна“¹⁶ она истиче атмосферу, односно однос фигура. Међутим, одсуство боје прекидају црвени тонови који се појављују у оквиру женске фигуре дајући јој примат, у односу на мушку, употребом једне од основних боја. На тај начин, њена женска фигура, задобија нуминозан карактер, она је „Шекина, инкорпорирано божанско женско присуство на земљи... Она је главни женски аспект који у себи манифестује извор свег живота“¹⁷.

Најчешће је женска фигура персонификација саме уметнице и без обзира на то што су њене фигуре увек представљене у форми акта, она их не подвргава објективизацији, већ „уместо објекта нуди себе и свој идентитет као субјекат“.¹⁸ Није необично што ова уметница бира акт за представљање својих фигуралних облика јер је вековна „директна препрека женама да се остваре у уметничком свету у прошлости, представљало је то што им је сликање актова било забрањено. Ово је била кључна ставка у прошлим вековима, када је акт био један од најпроминентнијих сликарских мотива.“¹⁹ Поред тога што Весна Павловић својим еротским приказима руши табуе, смело и без вулгарности истиче ерос, она уједно и слави могућност савремене жене да слободно слика акт.

15 <https://www.theartstory.org/movement/feminist-art/>

16 Мијушковић, н. д, 2009, 25

17 Харис Џудит, *Јунг и јога: Везе психе и тела*, Београд: Арете, 2021, 126

18 <http://milicamagazine.com/sr/susret-zena-u-umetnosti/>

19 <https://amplitudemagazin.com/zene-u-umetnosti-predstavljanje-i-zastupljenost/>

Уметница још одважније ужива слободе савремених уметника композицијом *I am here* на којој слави љубав између две жене. Приказане су две девојке које се држе за руке, а руке им је уметница увезала канапом. Једној су покривене груди, а истакнуте гениталије, док су другој покривене гениталије, а истакнуте груди из којих излази срце. На овај начин уметница говори да љубав и страст увек иду под руку. Композицијом доминира контраст црно-бело, али га прекидају црвени тонови симболишући оно исконско у сваком човеку, а то је потреба за блискошћу са другим. Историјски посматрано тема две жене у љубавном загрљају је нешто што је голицало знатижељу многих уметника. Две девојке (*Заљубљени пар*) Егона Шилеа је један од таквих примера. Шиле приказује две девојке у заносу у „веома смелим позама... и са јасно истакнутим гениталијама”²⁰ у жељи да испровоцира и шокира посматрача. Такође, „цртеж Анастаса Јовановића *Откривени* приказује на кревету две жене у загрљају, одевене у танке хаљине које се једва назире, ненадано ухваћене у интимном тренутку.”²¹ Весна Павловић у свом приказу не жели да провоцира, али није ни стидљива, она смело наглашава ерос и њено платно одише набојем и еруптивном енергијом која изискује реакцију од посматрача. „Њена композициона решења су до те мере храбра, да ослобађају аутора (и посматрача) стереотипа и досаде.”²²

- **Интимни простори уметнице: Инспирација животом**

„Ја сам сама себи муза”
Фрида Кало (Frida Khalo)

Један од наратива који се ишчитавају из стваралаштва Весне Павловић су интимни простори саме уметнице. За ове приказе она црпи инспирацију из приватног живота и живота својих пријатеља. Постоје неке додирне тачке између њених и дела сликара интимизма. „Интимизам у фокусу има личне доживљаје живота”, као и незаобилазне приказе „интимних исечака из свакодневненице”²³ што је присутно и у композицијама Весне Павловић. Међутим, док платна интимиста, са или без присуства фигура, „одишу осећајем

20 *Veliki slikari. Život, delo, uticaji. Egon Šile, br. 52, ur. Ana Briški-Šurdevac, London: Maggie Calmels, 2010/ 2011.*

21 <https://www.transserbia.org/queer/1859-kvir-u-umetnosti-predstave-zena-u-srpskom-slikarstvu>

22 Marjanović Zoran, *Grafička istraživanja*, Beograd, 1997.

23 Милановић Гордана, *Свакодневница окупана бојом: сликари интимних момената*, видети на <https://kulturkokoska.rs/intimisti/>

мира, спокоја, али кад-кад и меланхолије, откривајући расположење и емоције сликара”,²⁴ призори Весне Павловић осликавају „интимне контемплације и осећања уметнице поводом слике себе”,²⁵ односно сопственог живота, али и откривају посматрачу њена расположења и емоције. Сликарски интимизма глорификују приватне просторе у виду ентеријера који су неретко главни актери композиције, са друге стране, Весна Павловић измешта позадину и истиче приказе фигура и њихове међусобне односе.

Марко Челебоновић, један од најзначајнијих представника српског интимизма, изражава „фасцинацију тканином, њеним дезеном и бојом” и у свом делу *Мртва природа* показује како „једна проста ствар попут шарене мараме може да разигра читаву композицију”.²⁶ Тако и Весна Павловић своје композиције разиграва парчићима тканине попут чаршава и чипке. Међутим, њене тканинине имају различите алузије, у зависности од контекста саме композиције у коју је ауторка умеће. Па тако негде представља постељу љубавника, док у оквиру другог дела алудира на традицију и баштину поднебља Србије.

Због објеката које уметница инкорпорира у своје колаже њени интимни простори постају јавни, што омогућава посматрачу да постане сведок многих њених приватних и личних тренутака. Један од таквих примера је композиција *Lullaby* на којој су приказане две жене окренуте једна од друге. Између њих је уметнуто велико парче чаршафа са чипком и фотографија пиротског ћилима. *Lullaby* се директно надовезује на Пикасову *Мртву природу* са испреплетаном трском која је „срушила границе између уметности и света и, још битније, границу између слике и скулптуре. Обични предмети – конопац, парче тканине и фотографија – унети су у слику... мртве природе, тако да изгледа као нека врста рељефа.”²⁷ Док Пикасо на ироничан начин умеће фотографију пресвлаке за столицу критикујући миметичке тенденције уметника након појаве фотографије, Весна Павловић умеће фотографију ћилима контекстуализујући поднебље на које се наратив композиције односи. Из овога се ишчитава да је уметница пореклом са југа Србије и посматрач постаје свестан њеног интимног наслеђа. Са друге стране,

24 Милановић, н. д

25 <http://milicamagazine.com/sr/susret-zena-u-umetnosti/>

26 Милановић, н. д

27 Kuspit Donald, *Kritička istorija umetnosti XX veka*, prevod V. Mates, Art Press, 2012, 104–105

према речима саме ауторке, ова композиција представља разговор између свекрве и снаје, што је само по себи пример стереотипног колективног наслеђа Србије.

• **Еротика: Вишегодишња уметничка преокупација**

„У еротском, такође, постоји и делић светости“

Егон Шиле (Egon Schiele)

Вишегодишња преокупација уметнице, еротика, је најдоминантнији наратив њеног стваралаштва. Она „храбро и до ‘дрскости’ директно представља најинтимније делова тела, њихов додир, па и сам чин спајања и сједињавања“ дајући им „свакодневни аспект“.²⁸ Истраживање сопствених ставова о родним односима, третирање мушких и женских тела и сексуалности највише фокусирају пажњу ауторке.

Утицај стваралаштва Егона Шилеа присутан је на еротским платнима Весне Павловић. Уметница и сама потврђује да је Шиле, можда, највише утицао на њен ликовни израз, барем у оном делу у ком се бави еротиком. Међутим, Шиле инсистира на апсолутној уметничкој слободи померајући границе моралног. Он својим смелим и „често провокативним позама“²⁹ изузетно младих модела жели да истакне друштвене табуе и да шокира своје савременике. Са друге стране, платна Весне Павловић, поред тога што су обрађена великом техничком вештином, одишу сензуалношћу и еросом. Код ње нема вулгарности и провокације, она смело велича људско тело и истиче жељу за љубавном блискошћу и осећајем интимности.

Колаж *Pleasure* приказује испреpletане фигуре у љубавном заносу. Шилеов утицај је најприсутнији у овом раду. Његова слика *Загрљај (Љубавници II)* приказују фигуре у истом заносу као фигуре у колажу *Pleasure*. Шилеови љубавници „изражавају страст и жудњу... потребу за блискошћу и физичким остварењем жеље“³⁰. Осетна је драматичност тренутка и напетост тела на које алудирају и набори згужване постеле. Љубавници Весне Павловић одишу набојем и еруптивном енергијом која изискује реакцију од посматрача. Однос њених фигура отворено и неагресивно зрачи привлачном и емотивном енергијом. Та енергија је додатно истакнута цртицама и кратким потезима, прекидњем

28 Веррот, н. д, 1998.

29 *Veliki slikari*, н. д, 2010/ 2011.

30 *Veliki slikari*. н. д, 2010/ 2011.

контраста црно-бело уметањем црвених тонова. Код уметнице је, такође, уочљива потреба за физичким остварењем жеље, али је присуство оваплоћеног ероса баца у други план.

На композицији *Trinidad* мушка фигура, која се налази између две женске фигуре, неодољиво подсећа на Манеову Олимпију. „Њен поглед је безобразан и директан, нимало скривен, она се не либи да особу наспрам себе посматра, као и што та особа посматра њу, она није срамежљива”³¹ Весна Павловић мушку фигуру смешта у ситуацију о којој машта велики број мушкараца, али, уједно, замењује родне улоге и поново глорификује жену као главног актера свог стваралаштва. Њена мушка фигура, баш као и Манеова Олимпија директно гледа у посматрача, док се женске фигуре међусобно посматрају. Делом *Trinidad* ауторка најјасније истиче истраживање сопствених ставова о родним односима.

„Ови радови су серија озбиљног, уједначеног, специфичног рукописа и ликовног говора усмереног да узнемири чула.”³² Композициона решења уметнице су слободна и одважна и она не фокусира само једну, изузетно важну, страну човековог живота већ симбиоза свестраности говори о трајности и континуитету њене укорењене инспирације.

Ликовни језик колажа Весне Павловић сумира авангардну потребу за новом уметношћу, стварану изван општеприхваћених канона, као и уписивање интимних тренутака у колективну свест, еротику као прославу слободе савременог стваралаштва и истраживање сопствених ставова по питањима третирања људског тела, родних односа и сексуалности.

Стваралаштво уметнице представља својеврсну аутобиографију у којој она, кроз технику колажа, исписује свој живот као на страницама књиге. Јавни простор галерија постаје њена приватна сцена на којој се изнова одигравају призори из интимног живота ауторке. Прекројивши своја ранија дела у колаже она кроји причу свог живота уткивајући реликвије персоналног и професионалног сазревања у јединствени гешталт.

31 <https://slikeiprilike.com/2018/10/30/umetnost-i-erotika-o-dve-slika-iz-pariskog-muzeja-orsej/>

32 Радојковић, Маријановић, н.д. 2013.

Библиографија

- Birger Piter, *Teorija avangarde*, Beograd: Narodna knjiga, 1998.
- Božilović Nikola, *Socijalna konstrukcija „drugog“ kao „primitivnog“*, *Filozofija i društvo XXIV (2)*, 2013, 193–210
- Veliki slikari. *Život, delo, uticaji*. Egon Šile, br. 52, ur. Ana Briški-Šurđevac, London: Maggie Calmels, 2010/ 2011.
- Вергот Милица, *Весна Павловић – Пажђерска: Графике*, Ниш: Салон 77, 1998. (текст добијен од уметнице)
- Dietrich Scheunemann, *From Collage to the Multiple. On the Genealogy of Avant-Garde and Neo- Avant-Garde*, *Avant Garde Critical Studies*, no. 17, 2004, 15–48
- Kuspit Donald, *Kritička istorija umetnosti XX veka*, prevod V. Mates, Art Press, 2012.
- Marjanović Zoran, *Grafička istraživanja*, Beograd, 1997. (текст добијен од уметнице)
- Mijušković Slobodan, *Prva „poslednja“ slika*, Beograd: Georietika, 2009.
- Podoli Renato, *Teorija avangardne umetnosti*, Beograd: Nolit, 1975.
- Radojković Slobodan, Marijanović Zoran, *What comes next*, Niš: Galerija savremene umetnosti, 2013. (текст добијен од уметнице)
- Haris Džudit, *Jung i joga: Veze psihe i tela*, Beograd: Arete, 2021.

Базе података на интернету:

- http://www.artmagazin.info/index.php?option=com_content&task=view&id=5146&Itemid=231 (приступљено 11. 4. 2022)
- http://www.arte.rs/sr/aktuelno/vesna_pavlovic_misaone_vibracije-12994 (приступљено 11. 4. 2022)
- <https://www.metropolitan.ac.rs/novosti/misaone-vibracije-izlozba-profesorke-vesne-pavlovic/> (приступљено 13.4.2022)
- <https://www.theartstory.org/movement/feminist-art/> (приступљено 11. 4. 2022)
- <http://milicamagazine.com/sr/susret-zena-u-umetnosti/> (приступљено 11. 4. 2022)
- <https://amplitudemagazin.com/zene-u-umetnosti-predstavlanje-i-zastupljenost/> (приступљено 11. 4. 2022)
- <https://www.transserbia.org/queer/1859-kvir-u-umetnosti-predstave-zena-u-srpskom-slikarstvu> (приступљено 13. 4. 2022)
- Милановић Гордана, *Свакодневница окупана бојом: сликари интимних момената*, видети на <https://kulturkokoska.rs/intimisti/> (приступљено 13. 4. 2022)
- <https://slikeiprilike.com/2018/10/30/umetnost-i-erotika-o-dve-slika-iz-pariskog-muzeja-orsej/> (приступљено 11. 4. 2022)

nebojša milenković

janoš tarko: forme koje seku život¹

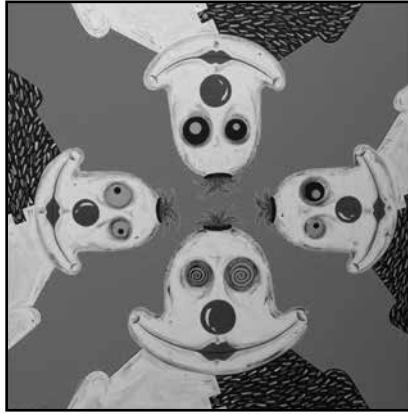
Prvi i zadnji, akril na platnu, 2015.

Umetnost je naporna borba.
Horhe Luis Borhes

Osećati, saosećati, odolevati, biti fasciniran... neki su od formativnih, motivacijskih faktora koje, u stejtmentu objavljenom na svom sajtu, ističe novosadski slikar, crtač i grafičar Janoš Tarko, nastojeći da objasni neobjašnjivo, obuhvati neuhvatljivo, definiše ono što svojom prirodom izmiče svakom definisanju... Da li je, dakle, moguće sačiniti uputstvo za upotrebu slika i nije li ovaj, kao i svaki drugi tekst, već na startu promašena tema (naravno, pod ne/osnovanom pretpostavkom da uopšte možemo imenovati temu)? Nova Tarkova izložba, simptomatično naslovljena *Forme koje seku život* – posredno referišući na slavnu delezovsko-gatarijevsku tezu po kojoj umetnost i filozofija uvek iznova režu kaos, hvatajući se sa njim u koštac – svojevrsan

¹ Iz kataloga izložbe *Forme koje seku život* (Savremena galerija Subotica, 2021)

je retrospektivni pregled umetnikovih deceniju i po dugih (najstariji radovi na izložbi datovani su 2006. godine) nastojanja da svakodnevicu uhvati u njenom brzom prolaženju odnosno dokuči ulogu i mesto koje u toj svakodnevici pripada čoveku. Prepuštanjem životu, kao nečemu što nam se neprestano događa, registrujući njegove usputne senzacije, nadražaje i stanja

Klovnovi u nama, akril na platnu, 2015,

– Tarko onim spoljašnjim, pridružuje unutrašnje (vlastite jednako koliko i opšte) strahove, raspolućenosti, čežnje, ambicije...

Portretišući čoveka današnjice koji hipotetički izlaz iz civilizacijskog ćorsokaka u kom se našao traži u gomilanju i akumuliranju (spoljašnjih) sadržaja i nadražaja koji dodatno akcentuju njegovu vlastitu, unutrašnju prazninu. Takvu situaciju ovaj slikar dodatno akcentuje i na verbalnom planu – promišljenim, ironijskim, neretko ciničnim, duhovitim, katkad crnohumornim nazivima svojih slika, crteža, asamblaža i(li) kolaža. Njegov čovek, prožet permanentnim strahovima (Strah od sebe, 2006) nastoji da dosegne ideal, tačnije da odglumi lažnu sliku sreće – ili sliku lažne sreće – koju mu, kao svojevrsan imperativ, nameću vreme i društvo u kom živi (Osećam se super, 2019). U takvom svetu autentična osećanja često su manje bitna od načina medijskog prezentovanja istih.

Navedena konstelacija snaga i samoj umetnosti unekoliko je promenila prioritete, te ona akcenat više ne stavlja na predstavljačkom prezentovanju sveta oko sebe – koliko nastoji da predstavi njegovo stanje duha, raspolućenosti, demotivisanosti, strahove, necelovitosti... Otud i Tarkova Neo Liiza u odnosu na slavni Leonardov predložak, zapravo jeste groteskna, ali i dobroano realistična predstava medijski posredovanog „napretka“ čoveka današnjice. Njegovih ideala lepote, shvatanja seksualnosti, ali i mesta, odnosno statusa umetnosti – kojoj je nazgled dozvoljeno apsolutno sve ali, istovremeno, na malo šta može realno da utiče.

U društvu postistine, postetike i postmorala gde je, po Hansu Beltingu, svaka pobeda jednako upitna a svaki poraz više

nego opravdan – svi podjednako učestvujemo u globalnom spektaklu kog smo, istovremeno, u sve manjoj meri sposobni da istinski razumemo. Opstajući i nastajući kao neka vrsta refleksije takvog sveta – lišena aure ili težnje ka idealističkim uopštavanjima – umetnost nastoji da dokuči modele funkcionisanja savremenog društva, koje nas sve, na ovaj ili onaj način, frustrira ili traumatizuje (Model, slika 2011. i kolaž 2019). Društva čiji su odnosi uglavnom površni, a vrednosti najčešće nesta(bi)lne i relativne (Neradnik meseca, 2016). Lišena potreba da realno predstavlja i reflektuje kontekste – kao arheologija svakodnevice, mesto potvrđivanja, gubljenja ili konstruisanja često konfuznih identiteta – umetnost sama postala je vlastiti kontekst (Samoubistvo slike, 2020). Otud Tarkova filozofska igrice s početka ovog teksta lako može i da se obrne tako što bismo s pravom postavili pitanje da li njegove Forme (života, umetnosti, kakogod) zaista seku život – ili je, možda, upravo obratno?! Stabilne i trajno osvojene te(rit)orije ne postoje. Tako nismo sasvim sigurni ni u to da li se ovde zaista radi o forma ili i ovaj izraz sadrži učitani ironijski kontekst, gde umetnik izražava prikrivenu nostalgiju za svetom i vremenom u kom su kategorije bile manje-više stabilne a odnosi, ako ne sasvim jasni, onda bar donekle predvidivi.

Vratimo li se Borhesovom citatu s početka teksta – tada i borbu o kojoj slavni Argentinac priča, možemo shvatiti i kao borbu umetnika sa sobom: umetnošću, art sistemom, životnom relanošću... O tome, uostalom, svedoči i sam Tarko konstatujući kako: Umetnost jeste, na neki način, beg od stvarnosti, ali istovremeno i ogledalo iste. Nekad mrziš ono što radiš, nekad misliš da si genije...

U njegovom slučaju navedena borba, sudeći po radovima koje hronološki dosta pregledno možemo ispratiti ovom postavkom, startovala je iz stvaralačke pozicije novog brutalizma odnosno neekspresionizma s unekoliko prisutnim uticajima, recimo Baskijata (npr. Jedan čovek, 2008), da bi postepeno sa nagoni svedenih, iznutra napregnutih formi prelašao na, uslovno rečeno, lepršavije teme, bliže umetnosti grafita i pop-artističkoj dekorativnosti (pr. Klovnovi u nama, 2015, ili San Miki-Mausa, 2017) preko sporadičnih iskoraka u treću dimenziju pa do kolorističkih sažimanja, svođenja, redukovanja i geometrizovanih pročišćavanja prisutnim na najnovijim slikama...

đula šanta

Prihvatajući preispitivanje granica nekada vodećeg medija slikarstva, podstaknutog tokom dvadesetog veka novim istraživanjima, Đula Šanta posle studija slikarstva na Akademiji umetnosti u Novom Sadu, svoj diskurs obogaćuje eksperimentima u različitim medijima (objekti, instalacije, digitalna fotografija...). Proširujući tako polje svog interesovanja sa slikarstva na interdisciplinarnе relacije, obezbedio je za svoj umetnički koncept više kreativne slobode.

U radovima: *Santa Medic*, *Enjoy*, i *Fragile*, istaknuta je njegova potreba za revalorizacijom *readymade*-a. Interesovanje za gotove predmete iz svakodnevice odvodi ga i u istraživanje umetničkih materijala i materijalnosti. Tako se okreće, u svom umetničkom radu, obično neklasičnim materijalima (staklo, beton, kukuruz, plastične kese, ambalaža medikamenata...). Njima gradi zatvoreni, celovit svet sastavljen od nesvakidašnjeg i nepredvidljivog (telefonski aparat + staklo, viljuške + beton).

Svojom kolekcijom *Sezona proleće/leto*, Đula Šanta iskazuje kompleksnu, postmodernu dvosmislenost: strah, užas, ironiju, čak i bes, na našu nepažnju prema prirodi, životinjskoj populaciji i uživanje u mogućnostima nauke i fascinaciji tehnologijom. Njegove manekenke sa životinjskim obličjima dele tela, popularnost, okruženje, pa čak i gene sa ljudima. To nas

navodi na pitanje koja je tačno razlika između čoveka i životinje? Da li mi kontrolišemo naša bića? Stvaramo li novi svet, sa novim bićima? Ideje, kontekst, tehnologija koja je potrebna za njihovo postojanje već je prisutna, genetski inženjering, biotehnologija, kloniranje i bio-elektronika deo su našeg sveta. Da li je to poigravanje sa genozom ili DNK?

Kao i mnoge njegove kolege, Đula Šanta ne ostaje imun na trenutna društveno-politička i kulturološka zbivanja. Umetnikova lična arhiva slika, tekstova, situacija, iskustava, slaže se u jednu priču, u određenom trenutku, podstaknuta nekim aktuelnim novinskim naslovom, akcijom, događajem. Elementi savremenog marketinga (reklame, ambalaža, oglasi za hot line, brza hrana) postaju kreativni impuls Đuli Šanti i on ih eksploatiše na duhovit i pronicljiv način sa često ironičnim prizvukom. U svojim radovima komentariše politički sistem orijentisan ka profitu i sticanju kapitala, ali i njegove direktne produkte: narkomaniju, prostituciju, trgovinu robljem i genetski inženjering.

Iako privučen haotičnim savremenim događajima, njegovi radovi ostaju primarno vezani za zakone vizuelne prirode i zadržavaju estetsku čitljivost. Svojim stvaralačkim radom on prihvata savremenu umetničku praksu svoje generacije, preispituje elemente umetničke istorije, koristi mogućnosti savremene tehnologije i komentariše aktuelno društveno okruženje.

veljkove ptice

ili o jednom poremećaju u temporalnom režnju

1. Iskustvo mi sugerira da se u ovakvim svečarskim okolnostima držim sinopsisa protokola. I reda, dobrih običaja, naravno. A red je da se najprije zahvalim na neprocjenjivom daru i velikoj počasti. Zato se ponajprije zahvaljujem Gradskoj biblioteci Karlo Bijelicki u Somboru što je utemeljila nagradu *Veljkova golubica* za cjelokupno pripovjedačko stvaralaštvo savremenog pisca na srpskom jeziku, koja me je, evo, uvrstila u impresivan popis njenih „golubara”. Prije zahvale žiriju, i mimo protokola, a s pravom nekog ko je geografski udaljen od epicentra srpske proze, moram se zahvaliti mom prvom prekograničnom izdavaču iz Sremskih Karlovaca, Kairosu Rajka Kosijera koji je u smutnim vremenima podijelio ogroman rizik s nedovoljno poznatim autorom na izdavačkom tržištu. A ovog lijepog trenutka, naravno, ne bi bilo da ga cijenjeni žiri nije prepoznao, vrednovao i nagradio.

2. A sada nešto o golubovima, jastrebovima i drugim Veljkovim pticama, i o jednom paranormalnom poremećaju, kako sam naslovio i podnaslovio ovu prigodnu i kratku besjedu. Ne volim duge besjede, a i sa samim prigodnim slovima, domaćim zadaćama, pismenim sastavima iz hrvatsko-srpskog oduvijek sam imao i imam problema. Prema svemu što je obavezno, naravno. Čak i prema pisanju razglednica sa putovanja. Stao bi mi mozak, jednostavno. A sve ovo govorim zato što se ovoga puta dogodio obrt o kom nisam mogao ni sanjati. Da, kada mi je predsjedavajući žirija Mileta Aćimović Ivkov dojavio da će *Veljkova golubica* sletjeti na moje rame, zbio se jedan neočekivani, začudni događaj, jedno malo zbitije, od onih koja se javljaju na onoj nepojamnoj razdijelnici java i sna. I sada, evo, u jesenje zagrebačko predvečerje, dok jata vrana u potrazi za snenom granom nadlijeću kvart preko puta Maksimira, žurim da zapišem slijed slika i raspoloženja koja, evo, želim podijeliti s vama. Evo, kako

je to teklo, zapravo. Najprije mi se ukazala, iskrsla, naprosto, plava naslovna strana u tvrdom uvezu i platnenom povezu, format 20/15: Veljko Petrović: Četnaest pripovedaka, ćirilica. Poslije sam provjerio, jeste, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, izdalo je, tamo, pedesetih i Milovana Glišića i Petra Kočića u istoj plavoj biblioteci, pa su se tako i Veljkove pripovesti našle u mojoj rodnoj kući. U vrijeme kad sam sricao tek prva slova. U to vrijeme, dakle, prva sam slova sricao u naslovima očevog *Lovačkog lista*, djedovog *Gospodarskog lista* i ćirilčnih izdanja SKD Prosvjeta iz Zagreba. U razmacima odrađivanja svoje kulačke robije, djed me učio čitati; otac i majka su imali posla preko glave. Bilo kako bilo, tada o nekakvom čitanju s razumijevanjem Petrovićevih pripovjedaka nije moglo biti ni govora. Vjerojatno sam ih čitao godinama kasnije, ako ne prije onda za ispit iz srpske književnosti kod strogog i pravednog Vice Zaninovića na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ni ta asocijacija u tom času nije pomogla, zatamnilo ju je prisjećanje na izgubljenu biblioteku u zavičaju koju sam godinama sabirao; teško je to i pomisliti, ali je tako: knjige su najmanji (ili najveći) gubitak u ratu. Na policama nove biblioteke, jednako rasute po zagrebačkim podrumima i šupama, našao sam ipak *Bunju* i *druge pripovetke* Srpske književne zadruge. Ponovni susret s *Bunjom* i *Salašarom*, samo je potvrdio da sam zaslužio visoku ocjenu na ispitu i da ponovo mogu uživati u čitanju ovog našeg neopravdano i nepravedno odmaknutog majstora pripovjedanja. Ili griješim? Mislim da ne griješim. Ali iznenađenje, udar i prepast tek slijede. Ponovni susret s *Golubicom sa crnim srcem*, priznajem, bio je površan. Bilo mi je dovoljno da provjerim da li su siromašna i vižljasta golubarka Dara Morokvašićeva i razmaženi Miša, jedinac bogatog advokata Teodorovića ostali u istoj antologijskoj priči. Ni na pripovijetki *Orlovi* nisam duže zadržao pažnju; sve je i tu bilo na svom mjestu, i nije bilo potrebe da pomno pročitavam ono što sam davno pročitao. A onda sam naglo zastao nad naslovom *Jastreb* i *šumske ptice*. Šta zastao?! Prenerazio se. Toliko sam samo razabrao: da mi se pred očima nižu rečenice koje nikad nisam pročitao, a odnekud im razaznajem smisao, i ne moram ih ni pogledati da bi potvrdio raspored imenica, glagola i pridjeva. Sledio sam se u jezi. Šta da vam kažem? Užasnut, vidim slike borbe jata šumskih ptica s jastrebom, baš one slike koje projiciraju Veljkove rečenice, pamtim tekst koji nikako ne mogu pamtit. I nisu to slike iz eventualnog običnog pamćenja ili prisjećanja. U takvoj projekciji nema mjesta za napoličara Raku-Sadžaka, ni za tako veliku rijeku nad kojom se ptičji rat okončava. *Déjà vu* je, kažu, anomalija pamćenja, iluzi-

ja sjećanja, greška u mozgu, zastoje u njegovom memorijskom sistemu temporalnog režnja pa se kratkoročna memorija slučajno pohrani kao dugoročna memorija, a novo se iskustvo trenutačno doživljava kao poznato i već viđeno. Niko, međutim, ne zna šta je *déjà vu*. Ni ja ne znam šta se to meni slučajilo. Kad zaviju snjegovi, u mojim rodnim Bratuljvcima na obroncima Papuka, čitalo se dugo u noć. Odrasli su čitali, otac najčešće. Prije bi, dakle, moglo biti da tu priču nisam vidio već čuo. Ako sam je i čuo, sam bog će znati što sam vizualizirao, imao sam tada pet-šest godina. I sad sam se, po nekakvom klimavom teorijskom ključu sedamdesetak godina kasnije susreo sa memorijskom datotekom dječaka u petoj-šestoj godini. Da li je to moguće?! Izgleda da jeste. Jer drugog odgovora, dok gledam kako jata vrana padaju u krošnje, niti znam, niti tražim. Samoobmana. Upitnik. Možda. Tri tačke.

Zagreb, na Svetu Petku, 2024.

momenti

MOMENTI 1

Recimo on. Iz kafea gde ujutro pijem kapučino i jedem brioš. Baš On. Imenom i prezimenom. Poznat i prepoznat. Na ulici, u šoping centru, u privatnom i javnom prevozu. Došaptavanja i namigivanja. Gurken gurkanja. Laktozna laktanja muva. A On polako popije svoj kapučino i pojede s užitkom svoj brioš s kremom. I ništa. Nosi u svom srcu, u momačkoj formi, na svom široko izbrazdanom čelu, na svojim pliš plećima, na vrhu svog belog jezika, svoju voljenu domovinu koju je pojeo vuk rata i bede. Nosi je tako gore-dole, danju-noću i pevucka joj. Tepa. I ne umara se.

MOMENTI 3

Mogao bi da mi kažeš šta misliš o svemu tome što sam ti ispričao, rekao je svom ocu koji je stajao pored njega na *Piazza della Repubblica* s izrazom lica nekog ko se dosađivao događanjima oko sebe. Ne mislim ništa, rekao mu je i šutnuo beli kamenčić ispred sebe. (Stoprocentno je bio siguran da na pločniku ispred nogu njegovog oca nije bio ležao nikakav kamenčić.) Pa mogao bi, barem iz ljubaznosti jer bi mi značilo. Ne mogu, jer sam mrtav, izgovorio je tiho njegov otac, skoro ne mičući usne, dok je fiksirao izloge prodavnica kao da ih vidi prvi put, u kojima je narandžasta boja postajala sve intenzivnija i sve bolnija. Znam, tata, odgovorio mu je, suvog grla kao nikada do tada, ali to ne isključuje jedno drugo. Barem ne u mojoj glavi.

MOMENTI 4

Jutarnja kafa je bila gorko iznenađenje. Pitao sam se zašto se ništa ne pitaš. Na primer, kako to da baš moj konj sada ima udarni termin na glavnom programu. Ili zašto ne uspevaš da uhvatiš moj siguran osmeh u prolazu nego ga pustiš da padne i zazveči kao mečka. Semiotika nam nikada nije bila jača strana

sveta. Ti radije ostavljaš donji veš na toplom radijatoru za nikad se ne zna. Silaziš pažljivo stepenicama s tek izlakiranim noktima i vatom između prstiju da mi otvoriš vrata na koja nisam zazvonio. Isključio sam mobilni i stavio ga u frižider među prokljale krompire, niko ne treba da čuje šta ti sve neću priznati. Dahćeš mi na uvo novi repertoar evergrinova. Nema nam druge radosti dok ponovo dosadno plamte žbunovi u dvorištu. Opet će biti cirkus. Vatromet i vatrogasci. Rešili smo da idemo do kraja bez obzira na procenete koji su neprijateljski raspoloženi.

MOMENTI 5

Sećaš se? Skoro da sam te ponovo zavoleo kada si na vašaru u Malom Idošu u tek kupljenim sandalama skandirala histerične skandale, a bezuba prodavačica se smejala kao da je sve razumela, kao da je znala italijanski. Najradije bih je izbrisao zauvek iz sećanja, ali mi se uporno vraća kao herpes. I tu nemam šta da dodam. Osim soli u riblju čorbu koju ćemo večeras pojesti sa nenajavljenim gostima iz daleka.

postanje lazara polutana

1.

probudim se u nekakvoj mlečnoj, bezgraničnoj belini.
Nikakav oblik oko sebe ne razaznajem. Ništa se ne može opaziti.

Ne osećam ništa, osim očiju da su mi otvorene. Više slepe nego vidne.

Ali, jasno mi je da sam povezan sa nečime što mi daje život.
Iz bele izmaglice izdvoji se bleđa figura, bez obličja i lika.
Pride sa strane.

Pokušam da okrenem svoju glavu k njoj. Ne mogu. Bez snage sam.

Obris polako podigne ruku, kao da je kreće pod vodom.
Odrično odmahuje glavom i daje mi znak da se ne pomeram.

Zatim se izgubi nekud iznad. Ne mogu da ga pratim pogledom, ali rekao bih da je još tu.

Začuje se oštar pisak i tada nešto uđe u mene i od toga mi kapci klonu i svest me napusti.

Toliko toga mi je nepoznato, da pomislim kako nestajem.

Hriste blagi, na kakav si me ovo dan probudio.

2.

Smrt tela mi se odigrala na obali mora.

Bio je početak leta i kraj mog života u zdravlju.

Nas dvoje, deca kao deca, koja su od svega što su znala pravila nešto važno i veliko, proglasili smo se carem i caricom obalske zemlje.

Tih dana, najčešće smo bili sami kraj vode. Ona bi iz nje izranjala kao da ima sloj stakla po koži, glatkoj i sa znamenjem sunca. Legla bi pored mene na oblutke i na usijanoj plaži osetio bih s nje okrepljujuću hladnoću mora.

– Presijavaš se – rekoh tog dana.

– I ti bi, glupane, kad bi se okupao sa mnom.

Pravio sam se uvređenim, kao da me je naljutila, ne bih li je naterao u beg i pojurio za njom. Iako tek dečak, znao sam da se naslađujem lovom.

Strmoglavim trkom pratio sam je niz plažu. Ušao za njom u vodu. Zaronio sam, ali me je isekla hladnoća, pa sam se vratio tamo gde je more plitko.

Stajao sam u našem obalskom carstvu i zagledao svoje udove, svoj stomak i grudi. Bila je u pravu – sunce se presijavalo i po mojoj staklenoj koži. More je činilo da naša tela postanu blizanci.

Zapljusnu me hladna voda iz njenih ruku. Neočekivano, mučki, i tako sladostrasno. To mi dade povod da je opet pojurim.

Pri dnu plaže, nad krupnim, odvaljenim kamenjem, uzdizala se stena. U našim malim telima bila je spretnost životinja. Penjali smo se uz strmi kamen i rukama i nogama. Gore, gore... Brzo, brzo... Ona, pa za njom ja... Dovoljno hitro samo da joj taknem vitke članke.

Tek na vrhu stene sam je stigao. Branila se smehom od mojih zagrljaja. Gurala me od sebe, ne bih li je čvršće obujmio rukama. Pod belim obrvama dva tirkizna oka tražila su da priđem bliže.

Stao sam da smirim drhtaje ruku. Hteo sam nešto da joj tražim, ali nisam znao šta, samo mi se činilo da se od toga može ili biti srećan ili umreti.

Tad zazvoni iznova njen smeh. Nije htela da me čeka, da čeka moju hrabrost, već se odgurnu o moje telo i otrča.

I tako mi ispade iz ruku.

I ispade mi tlo pod nogama.

Padao sam dole kratko, a pad kao da se nikada nije završio.

Video sam nebo pod stopalima. Predosetio u najkraćem bljesku misli – ovo je moj poslednji hod.

Kamenje me dočekalo. Uхватило me celog svojim kostolomnim rukama. I kao da mi dade nagodbu: oprostiće mi pad, ali ja ću u njegovu beživotnost zauvek položiti sve kretnje mog tela.

Na kraju, glava je preživela, telo ne. Postao sam samo ono što je iznad njega. Ništa osim uma. Ništa osim misli. Ništa osim žive nakaznosti.

I opomene da nema trena dovoljno kratkog da se u njemu ne može izgubiti sve.

3.

Dodirivao mi je vrat. Polako, pažljivo, vidarski. Mogao sam da osetim njegove hladne prste kako klize po mojim ranama. Sa njegovih šaka dizao se miris sredstva za dezinfekciju i mešao sa parfemom od sandalovine i muskatne žalfije. Dah mu se osećao kao da je žvakao svežu nanu. Bio sam začuđen tim mirisima. Očekivao sam da će hirurg mirisati na meso.

– Dobro. Ovo je jako dobro – uveravao me je, znalački čas prilazeći čas se udaljavajući od mojih šavova, kao slikar koji proverava perspektive i proporcije na svom platnu.

– Kako znate? – odgovorio sam.

– Očigledno je. Interdermalni šavovi dobro napreduju. To je takođe dobro. Odlično se oporavljate. Čuo sam i da se na rehabilitacionim seansama sve više aktivirate.

– Aktiviram?

– Tako zovemo proces oporavka.

– Aktivno sam i dalje vezan za invalidska kolica. To i sami vidite.

– Budite strpljivi. Vi ste prvi pacijent u ovom delu sveta kome je izvršeno presađivanje tela. Da li ste svesni koliko je to ogromna stvar?

– Svestan sam.

– Bićete graničnik. Istorija naše hirurgije će se deliti na vreme pre i posle Vas.

– Kada ću prohodati? To me, recimo, mnogo više zanima nego da li ću biti graničnik.

U ruci je sve vreme držao mali, beli daljinski upravljač, nalik duguljastom jajetu. Pritisnuo je dugme na njemu i nad stolom se pojavio hologramski prikaz ljudskog tela.

– Samo sekund... Sklonićemo kožu, sklonićemo površinske mišiće, taaako... – govorio je, dok je zamasa ruku po hologramu čerećio trodimenzionalnu lutku, lišavajući je tkiva sloj po sloj – Eto nas kod nervnog sistema. Samo da učitam vaš profil... Dobro. Vidite ove crvene regije, to su delovi nervno-mišićnog sistema koji su aktivirani. Intenzitet boje pokazuje u kojoj meri. Žuti, narandžasti... Ovi plavi delovi su još uvek neaktivni.

– Dobro?

– Nervi se u normalnim okolnostima prosečno oporavljaju brzinom od jedan do tri milimetra dnevno. A Vama će do kraja meseca svi nervi biti aktivni. To je zbog novog vitaminskog koktela koji dobijate.

– Govorite mi kao da ja znam šta to znači, do kraja meseca... Je l' to dobro?

– To je neverovatno. Tretman je inovativan, eksperimentalan, i očigledno uspešan! Mijelinski omotači vam iz dana u dan sve više reaguju i jačaju. Mi to možemo da vidimo! Napredak medicine je, hvala dobrom bogu, neverovatan. Tamo gde je ranije bila neophodna operacija, sada je dovoljna fizikalna terapija. Pogledajte ovo.

Prošao je rukom kroz hologram tela i iz njega izvukao jedan detalj nervne strukture. Dotakao je tri linije koje su se pojavile nad tim isečkom i pored se ukazala plavičasta skala.

– Ovo je brzina aktivacije sinapsi u vašem novom telu. Vidite po uzlaznosti ove zelene krivulje koliko je oporavak brz. Tako je, to je vaša krivulja. Ova crna ispod je standardna krivulja regeneracije nerava.

– Zašto osećam neke delove tela, a ne mogu da ih pomerim?

– Zato što vam se senzorni nervi aktiviraju brže od motornih. To je normalno.

– I za mesec dana ću moći da se normalno krećem?

– Nisam to rekao. Rekao sam da će vam nervi biti aktivni. Možda ćete moći da ustanete i stojite. Eventualno da napravite par koraka. Nećete baš moći da cepate drva.

Hteo sam da jasno vidi razočaranje na mom licu.

– Znači taj eksperimentalni koktel nije čudotvoran. Zvučalo je kao da jeste.

– Molim Vas, strpljenja, kao što sam rekao. Od sarkazma niko nije ozdravio.

– Vi znate šta ja radim. Šta me sve čeka. Već smo razgovarali o tome.

– Da, znam. Mislim da to zna cela Srbija.

– Nadam se da ne zna, ne treba mi popularnost. Bilo mi je važno da shvatite koliko mi je naredni period bitan. Šta sve moram da završim. I zato, doktore, moja želja da se krećem normalno nije stvar nestrpljenja, niti sarkazma. Ono što radim sa svojim timom će uticati na celokupno društvo. Toliko je ova stvar velika. Zato, ja neću da moja operacija i ja budemo neki istorijski fenomen, već moja dela. A za ta dela mi treba telo. Funkcionalno.

– Jasno.

– Sigurno? Ja sam mogao i onako kao invalid od vrata nadole da se bavim svojim poslom. Ali prošao sam skroz sve ovo – ovo za šta, budimo realni, niko od nas nije siguran kako će ispasti na kraju – da bih bio bolji radnik.

– I bićete...

– Kada?

– Uskoro. Svakako brže nego što je to pre bilo moguće. Jedino biste čudom mogli pre da se oporavite.

– Pazite, doktore, ja sam verujući čovek. Nije mi teško da zamislim čudo.

Gledao me je nabranih obrva i sporo klimao glavom. Odo-bravao je, ali očigledno nije bio ubeđen ni u šta što sam govo-rio. Rekao sam:

– Moje reči nisu prazne. Moj je poziv druge prirode. Jer je moja priroda druga.

U njegovoj pozi tela pojavila se saosećajnost, zbog koje je progovorio tišim, blažim glasom, kao da samarićanski čini to što čini. Rekao je:

– Postoji neka vrsta rešenja. Nešto kao pomagalo.

– Pretvorio sam se u uvo, doktore.

– Mogao bih da vam preporučim jedan model egzoskeleta.

– Šta je egzoskelet?

– To su mašine koje podupiru vaše udove, vrat, torzo, celo telo. Deluju kao spoljni skeletni sistem. Ideja je potekla od artropoda. Zglavkara, na našem jeziku, kojima se kosti nalaze na površini. Tako su ove mašine dobile ime. Jedna takva mašina bi mogla da vam koristi tokom oporavka. Ali, odmah da vam kažem, egzoskelet nije zamena za rehabilitacioni postupak, niti za medikamente koje koristite. Ali mogao bi da učini da stanete na noge. Doslovno – reče uzdignutih obrva.

– Interesantno. Šta mi preporučujete?

– Model "Navigator 360". Broj označava da je sa poslednjom verzijom ovog egzoskeleta omogućen pun opseg pokreta, u svim pravcima i pod svim uglovima. Raniji modeli to nisu mogli. „Navi-gatori" poslednje generacije takođe imaju titanijumska ojačanja, defanzivne komponente, potpunu povezanost sa AI asistentima, nekoliko režima rada. Jedan, recimo, pomaže pri šetnji, drugi služi za podizanje teških tereta, a postoji čak i samoodbrambeni režim.

– Ta mašina zvuči kao oružje.

– Namenjen je za najosetljivije faze oporavka. Stvarno je, što kažu, poslednja reč tehnike. Možda će vam trebati neka vr-sta odobrenja. Ali, sigurno je to nešto što možete da sredite.

– Ko ga proizvodi?

– Divni ljudi iz jedne male porodične kompanije. Njihovo ime je pečat kvaliteta kada je ovakav tip tehnologije u pitanju.

– Da vi slučajno ne poznajete te ljude, doktore?

– Mogu da se pohvalim da smo kućni prijatelji.

– A da li možete da se pohvalite da dobijate procenat od svakog prodatog egzoskeleta?

– Kakvo je to pitanje? Ta insinucija je neprimerena – reče odsečno i ustuknu, kao da hoće sa sebe da otrese moje reči.

– Mene interesuje da li je tačna.

Glavu, kojom je do malopre empatično mlatarao, zabacio je unazad, kao da eskivira kroše. Ispitivački je kružio pogledom po mom licu. Njegovo ćutanje je potrajao, pa je izgledao kao android kojeg je neko isključio iz napajanja.

– Doktore, molim Vas, rasenite prozore.

Uperio je svoj daljinski u ogroman stakleni zid iza svojih leđa, ali nije skidao oči s mene. Iza njega je iščilelo sivilo iz stakla i ukazala se osunčana zimska panorama Beograda. Savskim mostovima mileli su raznobojni automobili, bešumni i usklađeni u brzini, kao savršeno sinhronizovani mravi.

– Kažu da pre nego što su zabranjena motorna vozila na fosilna goriva, ovde je znala da bude takva buka da nije moglo da se priča – rekoh mu, gledajući urbani pejzaž preko njegovog ramena – A mi, eto, normalno pričamo. Zar ne, doktore?

– Pričamo – progovori, sada već oporim glasom.

– Ovako. Uzeću jedan egzoskelet „Navigator 360” i hoću da mu svi režimi rada budu otključani.

– Svi? Za to ćete morati da dobijete i AI asistenta. Mislim da će vam trebati neki iz klase „heruvima”.

– Srediću, ne brinite. I još nešto. Udvostručićete mi dozu vitaminskih koktela. Moramo da ubrzamo to moje ustajanje na noge.

– Taj medikament je u eksperimentalnoj fazi. Ne znam kako će...

– Sa druge strane, biću diskretan oko ovog vašeg plasiranja proizvoda.

Napokon je izvukao vrat iz ramena. Držao sam ga na nišanu i bio je na čistini, bio je ono što jeste – trgovac koji obrađuje mušteriju.

– Svaki negativan ishod preuzimam na sebe. Imate moju reč, doktore.

Pristao je. Rekao sam mu da mi priđe i uzme moju nepokretnu ruku u svoju. Iako ne mogu da uzvratim stiskom, osetiću rukovanje. To će mi veoma značiti, rekao sam mu. Nežno je podigao moju nepokretnu šaku i smestio je u svoju mirišljivu i polako je prodrmao gore-dole i uradio je sve to u isti mah i zlovoljno i zadovoljno. Onda sam glasovnom komandom okrenuo svoja kolica i otišao iz njegove ordinacije.

deset pesama

NOĆCA

(Šta se čuje iz trenutka, kad zaćutiš)

Ne znaći, ne lići
ne taji niti pokazuje
kad bi se vreme uobličilo
i slučajno se otkrili
putokazi trajanja

gledanje bi lićilo na podsmevanje
mračno bi progovorilo
nepomićno i prigušeno
neprevodivo

kao plima
zamišljaju se zvuci
ogromne uši svetionika
u izmišljenoj
ne duši već luci

i onaj bajkoviti detalj
puzeći div, bez udova i lica
donosi kap oblaka i džak ptica

vidi je,

je li to mesećina u magli
ili magla u mesećini
?

ĆUTKE ODANDE

Bez doklegod pljuvačke

Šta vredi pristigla
koverta iz bunara
Galicijskog
ćutim bez jezika
ni noktom ni zubom

ne odronjavam lepak
kovertni
dok mi se imenjaka samoranjava

bilo ne prošlo
stiže dok dišem
ova pošta
i dedin ker je prepozna
doklegod cvili šarka
na kapidžiku a
vrapče tek žuti i ući

odahne on ćitak
odaklegod
slovne brojanice
dlan po dlan

linija po linija
nit po nit

NE DAM OVO

Nemi koštac

Ustremljene
jedno na drugo
kao raž
na raž
reže

versičko – orfičko

kloni me se
biljko hraniteljko
kloni se mlake rose
dok nećitko krvari

kao kod privođenja
poslušno mile samo vokali
rođaka mi odnela opstipacija
drugog donela bacača lekova
u dalj u znak

minula milina plahe praznine
rečca odbreca kao vrapče
u pustom kavezu
i tiče ote opstipacija

posuti nepomični izmetom
cirkoni, rođo
cirkoni

MRLJA EGOMILINE

Belo kopni belina ne

Čuh se
niz slivnik
zidno kupatilo

uvek u
šaci
pogledu uvis

hoće li i utešni
sve tiši mlaz kotlića
udeliti kap po kap
i čuje se
vidljivo iz visine
već

kap oči nema a mutnim
sjajem prigušena
sapliće podvig
ono što čuh

pristajanje
na zidno celivanje
oprost svoj
otet od grešnog frotira
i pene koja nije na redu

BLAGI GROMOVI

Kestenje krštenje

Ni zvuci
ni vuci
ni struna
ni vilica

niko i ništa
ne kvari predkućno kestenje
niti zaslužim da
navratim

ne shvatam ja to ni kako
ni nikada
ne mogu da otmem
sličnost sa starim nameštajem

gde je krošnja čipkani jastuk
gusti cvetovi stone lampe
furnir sleteli plodovi
niz krov oluk mahovinu

tako deca rastu
tako starci ne čuju
krči šifonjerska šarka
glatko sija cveta i čuje se

TIHO NEPREVODIVO

Šum samoće

Spava neizvesnim snom
samozatočnik
slavan bespomoćan
znao sve o ključu

šapće u snu sve veštine
bekstvima i sažaljenju

tamo gde se usni
tamo se ne zaključava
i obe nesanice naše su

brave su usklknule
bravo

zasijala raskošna nemaština

kad kroz bravu
prođe pomilovan svitac

obrušice se zidovi
bliže
tiše

PROMOCIJA NEINTELIGENTNOG VEŠTAKA

Stidi se, beli se

Nagli sneg
teško disanje
ovo je cena nedoživljenog
nestrpljenja

slikovito je nedaleko uništenje
velikom ljubavlju usporavali
smo dah iz vejavice

siti i jasni budili smo
odnekud nepomične
a mi nevešti šaptači
teškog disanja

kružeci oko sebe i za sebe
sve otapali oko klopke za disanje

nem i nepokriven
obmanut si
obmanut

izmišljaš smetove

POKLOPAC AJNZISKARTA

Nazdravlje

Vedrom vodom pluta
muvino nespašeno tek upalo
muvlje rođenče
vodom poji, vodom vodom toči
vodom tone
kruži providnim krugom
neizlegli jedvakrilni umakli stanar
sokaka Vavedenskog

eto nas
sve do Palanačke
virim iz torbe kengurove
čekam pismo
opet bi da izronim

kad ono
noću
svet sav od kalaja
danju
sav od kajasa

poklopac
čuva žed
dno dohvata
pisma

NA LICU TUĐEM

Stid skoro bio

Varka na meni
ljuska ogledalske skrame
umesto ikog
skrama zavidljivosti
laka kao latica precvelog
suzavčevog pupoljka

sećam se kako otoresaju
udarci pupoljci
idu modri s
osmehom hitrim nalik na zmijče
koje beži

a zavidim grešan
jer mi je lice sve
što je od kiše preostalo
dugi koraci i sitne žabe

samo blato pod osloncima
gledaj kuda

stas suzi
i zavidi

RODEO I BESPARIKA

Bratski

Izi izi Averele
svakog jutra svaki gutljaj vode
kako strip česma zašušti
prija ti svako slovice i oblačić
teče i teče iz kvadrata u kvadrat

jedva vraćenu i sabranu
iz tuš laviranog i korala
ponavljaš bratske kikut priče

posvađaš s kojoticom
koja se koti bacaka se u prašini
sve cvili sve se žuti
a kolora ni mrve

iza iza Averele
braća psuju tihu pesmu
plaše zmijskog ujeda
i krpe svaki štos

kako ih odviknuti od prdeža
i kaktus – kole
vodećih kućića
veštačke inteligencije
braćo braćo
pijte vodu
crno belu

vidi, vividi Dalton uzdah

mnogih je milja između nas sena

„MNOGIH JE MILJA IZMEĐU NAS SENA”¹

Mnogih je milja između nas sena,
Između tebe, moj živote, i moga tela
Između nas nesabrana daljina je,
Ono što žalim – tebe ne dotiče se.

O vrhovima planinâ da sanjam, ti
Telo moje, u ovome dobu s kojim
Ostarismo zajedno, ti više, kako mnim,
Ne bi me ponelo gore uistinu.

U snegovima da ugušim srce, da
Doline sumorne napustim, ti ne bi
Moglo pratiti me. Što dani prolaze
A sunce od mene sve dalje gre
Prepuštam sve onom što nemam
I što odavno prestalo je biti moje.

Grob ti zoveš u moje biće koje
Još nisam zaključao, i razmak od
Mene ti želiš sve veći pa stog se ja
Za svoj spomenik spremam, do
Strašne lepote, do istine bića kad
Dogori sve to kô kandilo i sveća
Stići ću ja, bez tebe telo,
Stihu čistom bestelesnom.

---

¹ Vilijem Šekspir: Sonet XLIV

„ONI SMO ŠTO SU SVE IZGUBILI I OSTALI SAMI”²

Iz daljine prema Branku Miljkoviću

Ne volim taj predeo al' ima ga svuda.
Ne verujem u Vaskrs što šeta se nebom
ni u zemlju rasutu pored jame kraj groba.

Plašim se svega sa ovoga sveta,
obećanja tuđih datih u Knjizi,
mene samo moje telo sanja
i kreće se nadi.

Prošli smo izmišljeno,
preživeli sve naše u svetlosti i tami,
videli trag naš upisan u glečér
potom prišli vremenu bližem
mehaničkoj školjci algebre i smilja.

I šta se zbilo? – Izmislili zoru, zenice
i senice u travi! Blagdane i sveta novi svet,
i dalje padali i uzdizali se ne više
i krenuli nikud i tuda kroz predeo iduć'
ostali sami.

Nemoguća sudbo, no mogući vali,
sada peva misao, leto i premaleće kroz
minulo vreme i mi znamo gde smo
sve što imasmo objavismo kao veru,
kao suzu i ružu, i k tome jošte tajnu,
ostasmo sami.

PISANJE U ZEMLJI ČISTO, BEZ VREMENA

Seme spava, a ostali su dani.
„Sve zamenjeno rečju na nejasan poj mami”³
Božji svete, okreni se meni, radniku planete
što došao je ovde sa Remboove zemlje
u kutak „gde slepe ptice pevaju u tami”⁴

2 Stih iz pesme „Usnih je od kamena” Branka Miljkovića. Prim. B. T.

3 Branko Miljković: „Izmišljanje sveta”

4 Branko Miljković: „Crni jamb sna”

Seme spava, zasušnjeno zemljom voska
a traže se dani u čistoj vočki zvezde bademastog
sjaja za meru davanja gde nas ima za sve i posvuda,
za pomeranje sveta i čudne brazde cveta, prema ruži
ka moru blistavog brodovlja, prema sebi lasti, vazduhu
od krila kao svome valu.

Seme spava, to pisanje u zemlji čisto bez vremena,
a ostali su dani, „sve zamenjeno rečju na nejasan
poj mami”,⁵ Božje uzašašće nek padne mi na slova
da vreme ne teče ni sa mnom ni s knjigom,
nek ćute izabrane kosti gde se rodi biće i noć
kô vetar ukletoga truda u spoju bez iskona.

TU ZORU DANA UKLONI⁶

Tu zoru dana ukloni
sećanje na đurđevak sakrij
nehaj me spram života goni
da ne čuvam više ništa što nekad
blistalo je nevinom zrakom i srećom,
drhtavim mirom blagoveštenja.

Tu zoru dana ukloni
đurđevak beo i njegov miris smeo
skloni s puta kojim gredim
da me ne nosi tamo čega više nema
materinskom domu, vatri u prosvećenju
prozorne svetlosti koja mrakom ćuti u nevidu duše.

Tu zoru dana ukloni
čашke đurđevka iz tamne zemlje vlažne
nek ne brizgaju sokom
ja ne dam ovom „veku-zveri”
da mi u zene gleda
i iz pustošnog nehaja
da mi iz očiju krade
najdraži znamen života
s mirisnog početka.

⁵ Branko Miljković: „Izmišljanje sveta”

⁶ Vilijem Šekspir: „Madrigal”. („O, skloni te tvoje usne, skloni ...”)

GNEZDO LASTE KOJE KAO DETE GLEDAH

Ti lasto ispod strehe
naknadna lasto
ja zabasah u starosti svojoj
u plavet krova davnog
do pojasa.

Ispod njega dva gnezda su nikla
u čijem oku
u čijoj duši
dva šupljikasta gnezda
u slanom jutru sveta
iznad očiju iznikla
i krila lepršava iz azurne špilje
praše romor života i romor slamne divote.

Nehajnost trenu obrubljuje
dete što gleda
prvu novost sveta
slobodu ptice
pred čoveka donetu.

I treba to primiti
u domu svome gnezda svoga
da se otme tako život
i pretvori u lastu
u senik ispod strehe
iz koga viri krilo prisno
za tepanju svetu spremno
prema teži prema svetlu
iz okova judejskih izaći
u vedro zraka u „os zemljinu“
celokupnom nebu
kô jagnje vitlejemsko sa brezom belom
sasvim se dati
zemlji ploti nebu i poimence dalje – svemu.

RANO ODE, ZAUVEK ODE

Slična zimi mirnoj
ti beše daleko
„gizdav se april sjajem rasipao”⁷
sred plotuna travâ
što me je presretao iz milih bićâ cvatnje
u dobu kad nebo nemimo spava.

Slično zimi mirnoj
sve beše preslabo
a gizdav se april sjajem rasipao.
Ti raskide veze
sa sunčanim makom
u svoj cvasti kojom nas je april
zasipao.

Nemoćan da zadržim te
u mlečnoj zimi
ti ode daleko
u lagano proleće zdanja čista,
ode zauvek
u plotun cvrkutavog granja.

Gizdav se april sjajem rasipao
a dan o vazduh plavooki.
Bilo mu lakše da obznani se tako
kô da je svem' zemnom zvezđu
od bujica snežnih
javkom čistom
spomen davne sreće
meni podigao.

---

⁷ Vilijem Šekspir: „Devedesetosmi sonet o ljubavi”

desetoprsta

Dugim prstima rasklanja papire, časopise i knjige. Slaže ih na gomilice pod prozorom i reda sve do stakla. Formiraju se nepravilni tornjevi, furiozni, impresivni. Ruke su joj brze i lake, prste pruža ka listovima i koricama, ponekad ne dopire do njih. Ukočeni zglobovi lebde u vazduhu, hvataju leptire, mesečare, protiču napred odlučno. Zadržava pogled. Posložiće i ostalu gomilu. Osvaja prostor, civilizuje ga, mogućnosti joj u glavi stvaraju bajkovite slike. Rađanje staklastog sjaja. Sazrevanje noćnog triptiha. Muzejsko slikarstvo velikih majstora prožeto punokrvnim anđelima i putenim devama... Negde između. Ona jeste. Ispred, kao senka, promenljiva, raznolika. S nadom koja se širi preko čitave kože lica. Sve se skamenilo u identitet dijamanta, ukoliko je identitet još uopšte isto što i suština.

Kako slaže knjigu na knjigu, tako se i njene misli harmonizuju. Ima još toliko toga da uradi. Pod mrljama senki što ih baca oplata kupolice na ulazu u kuću, podbočena drvenim gredama, svetlost mimo prodire, prska brodski pod koji se pruža dalje duž širokog hodnika kuće. Radni sto je postavila kod niskog prozora tako da su joj i noge, poduprte o prečku stola, izložene svetlosti. Njeno telo se najbolje oseća u tom položaju. Nagnuto nad stolom, nad pisaćom mašinom, s knjigama i papirima, s fluorescentnim flomasterom u ruci, klizavim kažiprstom i detinjim pogledom niz redove razrešenja do ivice stranice. Uopšte je nisu zanimali prvorazredni ciljevi nauke, preopterećeni fascinacijom jezgra ili smisla, skrivena značenja careve nagosti i neotkrivene tajne. Znak se uvek odnosi na neki drugi znak. Nisu joj potrebne nepristupačne teorije. Ne zna šta bi s njima. Kočoperne manifestacije suštine. Autoriteti istine. Papirići bespuća. Magareća njakanja. *Nota bene*. Dušebrižni „čuvari vrednosti“. Jaje s tajanstvenim viškom skrivenog... Poklon. Kutak mogućeg bića iza pukotine. Kad odmerava reči, rečenice, medaljone u tekstu, crtice i tačke, zapete i apostrofe, što stvaraju kraljevske slike, zlatne

ubode, hrabre fantazme rešenja, beskrajne igre pravila, raspored zvezda na nebu, ona jeste... Jasno jeste ona. Prepoznaje, podvlači, zabeležava na margini pod uhom stranice. Pogled prati njenu misao koja se odvaja od teksta; u gustom je vazduhu, u odrazu podnog mozaika, u trupkanju vrška cipele. Ulazi u naizgled nevidljive proreze sveta, vođena svodovima većim nego što je svod njene imaginacije ili njene lobanje, skamenjena u sredini snažne pripovesti. Uronjenost se sliva po njoj kao ledeni znoj, zna da je duboko u nestvarnoj i čudesnoj pećini, ali u njoj i hoće da bude, i biva, zaštićena unutrašnjim glasovima koji odjekuju. Pripovest ju je progutala.

Da nije morala da radi na kući, zavek bi ostala u čitanju, beleženju i promišljanju. Zaglušena buđenjem, mada je logika buđenja njoj nepoznata. Gladna, znala je dugo da podnosi glad. Odlazi u drugi deo kuće, u neopremljenu kuhinju popločanu starom izbledelom keramikom, uzima svežu voćku, komad hleba, obilato toči vodu u konzerve i teglice, pošto čaše nema, prateći tekst, taj njen sadržaj, „to je to“, tačke života, delići, fragmenti, slamke užitka, lizovi ugone. Mučila ju je kifoza, s vremena na vreme bi se rastezala, ispravljajući bolni luk kičme.

Biro, zavidan nivo buke. Grmljavina. Košnica. Pčelinje društvo. Otud joj je, slutila je, ostala blaga naglupost i naglašen, izveštačen govor. Uz pomoć mehanizma pisaće mašine u njenoj glavi se uređivalo ono što bi bez tog udela delovalo haotično. Mašine je uopšte tretirala kao neku vrstu obavezne opreme. Sveta ortografija, uvučen red, prored, naglašeno slovo, znak dužine bujice reči, cirkulisalo je kroz nju, protresalo je. Zvuci su dopirali odasvud, odizali je melodijom u nekakve visine. Deseptprsta Slavena i njen bog Tot, obožavajući ga, to tu, mucala je, trčale su joj ruke za senkama crne tinte, za belinama i pregibi-ma. Slavenino minuciozno kucanje po tastaturi pod zaleđenim korsetom leđa, pažljivo oko jedri oko njenih isturenih ramena, dahtanje opčinjava njenu glavu, nagnutu i obraslu sada već sedim čekinjama. U pravnim spisima, impresije su beležene deskripcijama, i tada, uz stihiju reči, ta pravna stvar, satkana od glomaznog birokratskog jezika, postala bi razgranati metodični inventar sveukupne pravednosti, ukrojena u formama božanstva i vibrirajućim stupcima apsolutne istine; razlistana do tančina, akumulirana do granica pijanstva, tako logična...

Dan je bivao kraći, bližile su se jesen i oktobarske kiše. I baš zbog naleta kiše, velike vlage, prozračne magle, morala je da obezbedi kuću, proveri tavanicu i krov, osnaži zadnja vrata, precizno izvede sve popravke. Opstrugati smrvljene delove izjedenih

greda, iščerkati smoždene otvore pa temeljno navlažiti, ispuniti mešavinom maltera, ugurati drvene klinove, komade žice, novine. Cement, kreč, vosak, katran. Malter, treset, mulj. Kuća je bila na dobrom mestu, okružena visokim bujnim borovima. Igllice i četine su prekrile skoro celo dvorište, šiškarkama je punila džakove, trebaće za orgev, džem, duž dvorišta bile su postavljene četiri prazne kamene žardinjere, na sredini – drvena pergola – zeleni hodnik obrastao u lokalnu puzavicu. Uredi svoju avliju, ostavi se tuđe. Taj postulat za nju je bio ne samo elementarni uslov dobrog stila, nego i izraz moralnog obzira i utemeljenog osećanja odgovornosti. I kao što uvek biva, pogrešno su je shvatili, spočitavajući joj bezosećajnost, egoizam. Slutila je, doći će trenutak kada će raskrstiti s tim i udvostručiti rastojanje.

Nakon toliko mirnih godina, u ranu kišnu jesen, izbio je prvi refleks panike. Njen dah se bio ubrzao, srce je zaštućalo, stvarnost se preinačila u iluziju, bilo je to buđenje u snu, fragmenti sveta, koje nije poznavala, zavrpoljeni, metež podataka ispalio je nadasve neshvatljive znakove, oblici su se pojavili bez značenja, betonska staza se smanjila na veličinu jednog gaza, crna provalija je dolazila odasvud, zjapila je i nevidljivim magnetom, svojstvom privlačne sile, obarala Slavenino telo, uvlačeći ga u ponor. Dovukla se do prve klupe isušenog parka, pridržala se. Reklame, koje su u građi parka i ulica bile raspoređene po panoima i bilbordima, pretvorile su se u sevajuće šarene refrakcije kroz koje su krupne kišne kapi stvarale optičku stranost. Ništa nije mogla da razume, ničemu nije pripadala, nikoga se ne tiče. Možda je mogla da pozove nekoga. Ali koga? Te nove, razgranate i promenljive oblike sveta nije mogla da objasni niti prihvatiti. Ophrvala ju je katatonička skućenost, sve tešnija. Senzacije su se smenjivale dok je pokušavala pogledom da osvoji distance među predmetima i pojavama, od klupe do trafike, od krhke česme do širokog ulaza u školsko dvorište. Dah joj je klizio po elastičnom pločniku. Prostor je izgubio preciznu izmerljivost razdaljine, Euklid je ispustio šestar, posmnuo, fundamenti su poiskakali iz svojih svijenih ušuškanih gnezda.

Nije nikakvo čudo što se toga danas setila. Tačno je godinu dana od tad. Beležila je. Izvadila je iz kofera svoju električnu *Adlerku*, omiljenu oker *Gabrijelu*, i zakucala po datumima. Prvi napad. Drugi napad. Treći napad. Naravno da je strahovala za sopstveno zdravlje. Imala je šezdeset i sedam godina. Gospođa sive kose i naboranog lica. Društvo je za nju stajalo u mraku, izgubilo je promenljivost i raznovrsnost likova, od kaleidoskopa postalo je jednobojno, bez želje da izađe u susret ma

kome, ma čemu. Telo joj je starački otežalo, otupelo, povučeno gravitacijom i dalje se povijalo vrtoglavo ka zemlji, smanjivalo se, iščezavalo. Od kako je u penziji, oslanja se prevashodno na proticanje vremena koje je islednički preispituje.

Drugi napad se odigrao na sahrani. Razgovarala je s pokojničinom rođakom kada je u neokrečenu prostoriju stupilo nekoliko pridošlica. Začagrljali su cipelama i, šapćući, zapalili cigarete. Soba se namah ispunila dimom. Kćerka preminule je već poturala kafe, a razgovor se razlegao, tih i čvrst. Prozori su bili zatvoreni. Bila je zima. Kuhinjski prozor, iznad peći koja je gorela, bio je iznimno odškrinut. „Smrt ne štedi nikoga“, čula je. „Mlada žena.“ „A kako je znala da kuca.“ „Niko joj nije bio ravan.“ „Vrsna daktilografkinja.“ Teskoba se načas pretvorila u odlučan i prodoran nasrtaj na Slavenino telo. Neprisutna i zastrašena izjurila je napolje i, našavši plastičnu stolicu u dvorištu, pala na nju. Utom je sve počelo da se smiruje, odjeci ubrzanih otkucaja srca su nestajali iza nevidljive granice njenog povratka. Zagledana u sebe, zamolila je za malo vode. Prišao joj je čovek duge brade i uručio joj plastičnu čašu s vodom, tonom kojim se izjavljuje saučešće. Zabrinuto reče: „Bledi ste“. Noćas neće zaspati. Ne zna ni gde će je smestiti. Garsonjera koju su joj najpre ponudili, stavljena je pod zakup, u pokojničinoj kući nema mesta, tu će zanočiti najuža porodica, kćerka, njen muž i njihovo troje dece, tetke i babe ostaće na bdenju, mogla im se pridružiti, ali su se ipak odlučili da je otprate do kuće, lepe ali zapuštene, gde su joj ukazali na krevet, uzak i tvrd, na koji je bio nabačen stari madrac. „U kući nema vode“, reče joj čovek koji je pošao s njom, brat njene rano preminule prijateljice. Osvetljen odblescima umašćene crne košulje, neobrijan, neumiven, od leta iznuren, takoreći pregažen, otišao je sa zatvorenim vratima. Konačno. U polumraku, misli, nivelira dušek i posteljnu gužvu, nadživljuje trenutak sopstvene nemoći i tuge. Tatjana, mirisala je na cimet, koji je opojno sezao do Slaveninog nosa, golicao joj nepce i otvarao apetit. Kada bi razgovarale, mrcvarile bi vreme, uronile bi u nezatno rastojanje u prostoru, u kojem je sve izgledalo prisno, intimno, ljupko, dirljivo, u kojem sve se micalo... Zglobne kosti prstiju, pločaste nadlanice, dlanovi, zasuzile bi im oči od zelenkastog dima cigareta, i ešarpe, i parfemi, i krokodilske tašne, nakit je zveckao, ošamućene naočari kroz čija okna su se protezali iskrivljeni stolovi na ivičnjacima gradskih ulica; sve je dobijalo lice, govorile su „lepo“, „korisno“, dok su nazdravljale margaritama, minulim margaritama, minulim razgovorima. Sutra će njene kosti spustiti u telo zemlje, u

crnu noć pepela, u krevet smrti. Preznojila se od takve pomisli, potkošulja i čarape do struka prianjaju, slepljuju se uz njeno telo, priseća se kako ljubi Tatjanu ovlaš u obraz, koliko puta joj je bila zahvalna, koliko su se puta zasmejale, pripijene jedna uz drugu, krstoliko upletenih ruku, njene dugačke raširene ruke koje energično i zdušno trepere. Gleda u mrak, moli se i priseća. Ostaje tako do jutra.

Sunce je zalazilo, vremenska zona se pomerila. „Time“, pisalo je na obešenom kalendaru. Lima, Rio de Žaneiro, San Francisko, Sankt Peterburg, Moskva, Prag, Beograd, Meka, Helsinki, Šenžen, Teheran, Tel Aviv, Osaka, London. Upravo je vreme bilo smešteno u teglicu s rastvorom, odakle nije procurilo van, konzervirano, nenatrunjeno, nepromenljivo. Njeni dani, komadići sećanja, osunčana polja, prijatne noći.

Razvrstava knjige i ostale publikacije. Enciklopedije, monografije, foto-knjige, hrestomatije. Stavlja ih na dugačak hrastov sto, a potom ih prekriva parčetom pamučne tkanine obrubljene čipkom; razglednice, brošure i marljive stranice spušta u pletenu korpu, antologije uvlači u police s knjigama; šarena proza, vrcava poezija, elegantna esejistika, zauzimaju najviše prostora, privilegovano, kočoperno, razbuđujući prirodne boje knjiga, boje drveta, lista, puževa, glisti, račića, paukova, leptira; dizajnerski ofarbanu unutrašnjost police ispunjavaju isureli sokovi egzotičnog štiva. Nije sve kutije otpečatila. Biografije, hronike, riznice, istorije, čitanke, pravna spisa, gramatike, rečnike. Toliko toga leži u korpama i kapsulama, uvijeno tkaninama, ušuškano toplim herbarijumima. Bila je metodična i istrajna. Noći su bile pred njom. U naletu entuzijazma ustala je i upalila lampu, a potom i glavno svetlo. Sve se u trenu ogolilo i ozarilo. Tad je izašla, pažljivo oprala ruke nad keramičkim lavorom, osušila ih lanenom krpicom, navukla gornji deo trenerke, a zatim se osvežena vratila u biblioteku s hartijama koje je bila izdvojila iz gomile. Pisaće mašine su sanjale u koferima na izvučenim donjim poličnim držačima. Potanko se pozabavila time gde će ih smestiti, gde će im pronaći siguran ležaj. U radu se zaustavljala nad pojedinim otkucanim rečenicama; ako bi iz knjige „ispao“ neki crtež, razglednica, bioskopska karta, papirić, dugo bi ostala nad njim...

Sećanje joj nije kako treba. Znala je to. Začaurila se. Živela samotnički. S početka je duševne nemire uzimala zdravo za gotovo, svako ponekad u životu doživi neki oblik paničnog napada, ponavljala je rečenice iz ženskih časopisa, pripisivala im je preosetljivost, bujnu maštu. Odavno su pisaće mašine otišle

u zaborav; preinačene, reciklirane, predstavljaju otpad, pregažene vojskama računara i mobilnih telefona. Vrednost jednog brižljivo otkucanog teksta – kezila se poslednji put uz sve više starih štoseva. Vrednost po sebi – prhnula je, oduvana je, ta apstraktna dispozicija, monada nad monadama – istopila se; taj vitičasti konstrukt bio je na konačnici slomljen, materijalizovan u kristalnom i zaleđenom vremenu sećanja.

Treći napad je Slaveni izazvao zabrinutost. Verovala je u zdrav intelekt, divila se prilježnim opservacijama, smatrala je da se uz ispravne metode može dosegnuti istinsko znanje, visoko je držala do iskustvenih moći, prikladno, adekvatno, racionalno i nadasve pravoverno. Međutim, te noći bol ju je naglo probudila, otrgavši je iz praznjikavog vala spavanja bez sna. Ukazao se bio izražajni prekid disanja, doslovno, prekid izvornog, fiziološkog, fundamentalnog dotoka kiseonika i njegovog prenosa u uspravane ćelije omlitavelog tela. I ne znajući šta joj se dogodilo, udahnula je instinktivno poput davljenika, iznova aktivirajući sistem organa za disanje, koji su na časak bili umrli. Pokrenula je mašinu, zaverglala transport, disala je kao što diše oduvek, ne misleći o tome, telo joj se opustilo i skliznulo u reverzibilno stanje ka nesigurnom počinku kada se izostanak disanja ponovio. Pokazalo se lice davljenika, koje ipak nije umrlo, nego se od svirepe blizine smrti otkrilo iza vremena. Udahnula je mrak, izronivši iz duboke vode. Srce joj je tuklo, osećala je mravce u šakama, vrpeljila se napola prisebna, zbacila je sa sebe jorgan i posmatrala, disala i posmatrala, dugo, sedeći na ivici kreveta. Isplivala je usled nepojmljivih struja na površinu. Jutro se pomolilo, sunčano i vedro, otvorila je prozore, jak vetar je udarao u njeno vrelo lice, ostavljajući modrice. Zatvorila je oči i pokušala da objasni iznenadnu promenu, ali ništa nije domislila. Misli su očajnički kružile uprazno, ne donoseći joj nikakvo olakšanje.

Svet se nije osvrtao na njenu sve manju figuru u dramatičnom proticanju vremena. Istraživala je. Svaki čas ukucavala ključne reči u „gugl“, koji joj je nudio bolna i beskonačna objašnjenja. Nosila ju je matica mreže, zapljuskivali su je različiti navodi, ali na kraju ipak ništa nije mogla da dokuči. Mnogi uzroci su objašnjeni kroz krute definicije, uske aksiome, trabunjanja teorija, srce je mišić, veličine je stisnute šake, EKG uredan, $P=QxR$, udarni volumeni, otpori adekvatni, krvni pritisak povišen, shodno geometriji napada, umu obrazloženje, dodatni zaključci, argumentacija ne odgovara vašim simptomima, zdravi ste, anksioznost, fobije, stres, verovala je u snagu ispravnosti,

učila je o tome kako je svet crn i beo, kako je zapravo podeljen na dobro i zlo, zatrpana naredbama šta treba da se čini a šta ne, to je truo intelekt, rđavo upotrebljen... Čvrsto je verovala da naš svekoliki mir počiva u čitanju, među knjigama, u upornom radu, u zvuku otkucanog pisma. U tekstu je videla izbavljenje od tuge, očajanja i straha. Naš bog, mislila je, to je slovo na papiru, slovo za kojim tragamo. Pisma se mešaju i njihovo pokazivanje je ponekad teško uhvatiti, nestanu začas, skriju se, nose nauk koji ne može tek tako da se obznani. Bog je nevidljiv, ali je prisutan, poput značenja.

Dok je čitala, nicao je svet, i ljudski, i životinjski, i biljni, i zlatne čestice, i kristali, i lelujavi pašnjak, i dašak svežeg pove-tarca, i studenac, i ciča-zima, i bestelesna ljubav, i nevina želja, plač, greh, smeh. Nije bila gospodarica svojih beležaka, nije bila najbrža desetoprsta daktilografkinja, nije naplaćivala svoje talente, nije dobila honorar, baštovanka, kućni moljac u trenerci, znala je da traži, čeprka, prema načelu pravde, naivna, zago-netno nasamarena, neodlučna, navučena na anksiolitike, kao dodatak, kažu, početnom lečenju.

Prva jesenja kiša se uvukla kroz stražnja vrata i prodrła unu-tra gradeći plitku masu vode, na koju je namah nabacila stolnjak koji je učas posrkao vodu. Pribila ga je uz prag, a štapom metle podbočila tanka vrata. Prokislo je i u sobama, u uglove je pod-metnula lavore, kiša uništava vezivnu strukturu zidova, sliva se i vlaži parket; zaudara na trulež, biće još gore, pomišlja, moraće da sačeka da se osuši, tada će krenuti da puni rupe.

реч, две о генију

Ако сам ја, рецимо, професор књижевности у некој од средњих. Режирам позоришне комаде по делима знаних. Добијам награде, аплаузе, путовања разна мој помак прате.

Овај је свет, свакако, позорница велика, фарма животињска, продавница забаве.

Хоћу ли се у неком тренутку запитати, да ли је можда награда великом генију, сама спознаја конструкције човекове, свих његових мана? Окрњени комади једне, надасве, девијантне слике, са делимично хармоничном позадином, маргинама?

Спознаја друштва у којем частан појединац крвари?

Спознаја механизма, његових полуга моћи, замки, начина изабљивања нејаких?

Да ли су пушка и ров једини логичан след, почетак и крај пута на раскршћу од беспућа?

Па и сама дела, као резултат дубљих трагања, анализа? Или је и сам геније требао да узме понуђени му новац, захваљан Богу и људима на могућности баш њему указаној?

Да ли би га тако што чинило срећним, можда мање несрећним?

Хоће ли ова деца која уче преко потребну, за живот неопходну глуму, постати марва обична, попут родитеља својих, уступити своју слободу за какву позицију, у народу познатију као **државно јасле**?

Или ће ипак неко сачувати пламен у срцу, жар у погледу, оставити траг наде у ваздуху... за нека, можда будућа, нова поколења?

А и није тако тешко овладати вештином глуме, ипак је то само занат. Међу обичним људима, толико је оних са врхунском симулацијом, зачудило би и најпроницљивије.

Али нико неће у Београдско драмско. У реалном животу, са оваквом вештином и било којим звањем уз њу, добијају пуно више.

Па и сама публика, она која аплаудира, зар међу њима није највећи број оних који ништа не разумеју, чије мане поменути ум подвлачи?

Оних, који и сами дају допринос глумом, активисти, статисти?

Актери збивања у комедији данашњице, болној и трагичној?

Пасивни у креативном, бучни по потреби? Различити профили ништавних, безличних, са ојачаним нагоном за деструкцију, егоизмом, егоцентризмом утемељени?

На крају свега, шта се то мене тиче? Могу се чисте савести придружити гомили оних који се различитим делима великана, а које је упркос свему човечанство изнедрило, из својих топлих соба диве.

За разлику од њих, ја бар разумем, и свет у којем гмижем на неки себи својствен начин.

Из своје удобне фотеље посматрам, деспотски, све те марљиве, подређене, унапред отписане, за егзекуцију нову спремне.

Сад ћу да викнем пред свима:

„Шта ме се тиче да ли је привид испред или иза завесе, ко су глумци а ко статисти, ако је истина иза зида. А главом о зид не могу, не желим. А и што бих?!“

Или ћу ипак пробати да разумем, не осуђујући унапред, саосећајући са теретом који носи свако појединачно, трпећи притом понижења разна, у овом конфузном, еволутивном друштву.

Можда ме ипак околности обликују за неки нови, грађански, класни фронт.

Можда баш тебе пробуди јутро надолазећих година, подели ти терет, улогу која обавезује, подразумева живот по мери човека.

мирјана штефаницки антонић

пет песама

ИМЕ МОЈЕ АЊЕЛКЕ

Стигла из прапостојбине пољске
Са приобаља осунчане Висле
На превлаку Балтичког мора

Моја бака Ањелка¹
Сјајне косе као пламен у оку плаветном

Њен родослов досеже до племена Пољана
Са поља равних, из Високих и Западних Татри
Где дувају руже западних ветрова
Кроз многе литице
Венаца цветних, подно Карпата

Глас даљине одјекује непреглед пешчаном дином
И ћурликом птица селица

Преци шаку песка донели из дубине мора
Суживот у Богу кроз култ су пронашли
Преко Словена и народа славних
До данас име пишу часно

У мојим успоменама и даље живи на пољима
Држећи ме за руку
Плешемо мазурку и полонезу

Моја бака Ањелка
Сјајне косе као пламен у оку плаветном

---

¹ Ангелина (рођ. Шкура) Штефаницки, 23. фебруар 1899, Наполамице, Галиција – 17. мај 1977, Вареш, Социјалистичка Федеративна Република Југославија

МИРИСАЛИ СМО НА САН

(Река на обали среће)

Јул, море, мирис нара.
Срела сам те у једној
од улцињских улица,
са погледом пуним прикривене сете
и рукама боје слоноваче.
Био си тужно биће, иако си волео
стихове Петра Петровића Његоша
и шетње старим маслињацима.

Постали смо пријатељи.
Обилазили смо напуштене солане
и слушали тупе ударе чамаца о докове.
Ноћу смо међу стенама
призивали звезде
да нам сањају на длановима.
Дању сакупљали песак
и градили пешћане замкове у нашим срцима.
Трчали смо ка дуги и у сусрет чергама,
које су долазиле и одлазиле.

Мирисали смо на сан
над вечито заљубљеним
водама Бојана – реке.

Волели смо наше пријатељство,
чемпресе и море.
Више нема лета, улица црногорског приморја.
Окружује ме Панонија.
Стојим поред опустеле катедрале у граду.

Недостајеш ми.

СТВАРНОСТ БЕЛОГ ПАПИРА НА ДОПИСНИЦАМА

Васку Попи

Василе, Песниче љубавне магије
Твој међузвездани пут
Обојила сам посебном светлошћу
Године нас раздвајају
Песма нас спаја

„Тишини бих те отео
У песму те облачим”²

Пратим те до Књижевне општине Вршац
Траг твоје судбине ме
Не може са тог пута скренути

Стварност белог папира на дописницима
„Слободно лишће” шири опој
У библиотеци коју си измаштао

„Тишини бих те отео
У песму те облачим”

Василе, Песниче љубавне магије
Једно смо
А то је Песма
Све је имагинација у тишини
Фикција Песникиње
Свет маште нас стеже
Није то литерарни апсурд

Благодет је читати твоје Песме кроз век
Песниче са дечјом чистотом душе

ПЕСНИК ИЗВАН ДОБА

Душку Трифуновићу

Клопара и пишти локомотива на хоризонту
Сарајево – Илијаш – Зеница – Добој
Хуком возови долазили и одлазили
Строфом им Песник страх разбијао

„Има нека тајна веза”

У купеу топлом и меком
Песник уточиште нашао
Снежном срмом пређу лирску ткао
Стихови му из тунела израњали

„Има нека тајна веза”

---

² стихови Васка Попе: „Тишини бих те отео. У песму те облачим.”

У возу настаде велика школа рокенрола
Тајним надахнућем уплетена
Сваки разред поезија зрела
Дугметом бијелим закопчана

„Има нека тајна веза”

Добој – Шамац – Пазова – Карловци
Ту где се руже ваздухом напајају
И њишу власти траве најмирисније
Изнад вечно плавих винограда

„Има нека тајна веза”

Стих до стиха
Ободом напаћене душе
Песник изван доба
Гору Фрушку песмом чува

„Има нека тајна веза”

КАПЉИЦЕ КИШЕ ПРОСУЛЕ СЕ НА ПОРТРЕТ УМЕТНИКА

Џејмсу Џојсу

Камерна музика стиховала
Своме јунаку и духовном водичу Одисеју
Звуци допирали до имагинарне Итаке
Из даблинског предграђа Ротаму
До Трста, Париза и Цириха

Песник у нешто верује из своје душе
Зажмури и види Нору Барнакл
И види поље и звезду снохватицу
И звезду падалицу
И звезду шуњалицу
И Сањалицу
Наставља да гледа поље
Види два поља
У пољу Нору Барнакл

Капљице кише просуле се
Закопчај кошуљу Џејмс Алојзијус Џојс
Киша и даље пада
Кваси Портрет уметника у његовим младим данима
Техником унутрашњег монолога

Песниче овековеченог времена
Даном када си први пут срео Нору Барнакл
И почео да пати од „идеалне несанице“ попут „тока свести“
Заједно са Читачима кроз Бдење Финигана

Капљице кише просуле се кроз непрегледна поља
Закопчај кошуљу Џејмс Алојзијус Џојс
Киша и даље пада
Попут суза радосница
Испуњених слатком мешавином
Предане љубави и болне чежње

Напиши Нори Барнакл песму и своју животу поему
Радуј се Песниче
Сутра је шеснаести јун – Блумов Дан
Стићи ће песма на послату адресу
Као деценијама што стиже
За тај шеснаести јун
Да! За тај шеснаести јун

У част Норе
У част Уликса

ШЕСТ ПЕСАМА

ЗЕМЉОБРАН

Сањам да сам сањао
О сну којег не подносим

Овог пута ме је пресекао
На два на три дела
Да плодније расте илузија
Ново, оформљено гробље господо
Заузета прашина и лишће
Адитиви плодности
Земљобраном слепљени

Отвара се сајам књига
Кворум вајкања о свему
Постављено донето а мртво
Словце перспективе

КАЖИОНИЦА

Кад сам био један јадан
Јадан један
Овде један ја
Цвете и цветићу
Испод земље корење сам јео
Пуштајући стабљике = из себе
Кад се време испунило
И ја испунио сав у смрти
Да нестанем ако умрем
С краја и почетка господо
Као што сам у мени и свима
И они у мени

Насталих за тада што је било сада
Где појави се нестане бивајући аз
Исто једно јадно а отојче већ
Одбегло ћутњи
Мирисима у тишини

А ти срећо, питај кажионицу
Слова зашто се не познају
Па ћеш живот раћати са песмом

ГДЕ ЈОШ НИСАМ РАЊЕН

У тачкицама и порама
У идејама и облицима
У тајанствености гносе и јавне знаности
Рекао сам бивајући хориста
Да је појединост сад постала скупна
Иако је сама
Иако ме сатире
У изгубљеним младостима
У кашљању без футуризма
У имитацији блефирања
Одлагања и константне грешке
Где још нисам рањен господо
Сем протоку чедног стиха
Патњом место одговора

ЗАХВАТ

Сигурни су само побацани новчићи
Издаја плакање и симс
Кад побегла је опсервација
Сва имена и племена

Ја сам опет подивљао
Испред банкомата господо

Нећу плус
Нећу минус
Нећу систем
Нећу извештај и убеђивања

Нећу концепцију и наслове
Нећу твртке клијенте и коверат
Небитно је партнерство
Небитни извршитељи
Експертиза
И хируршки захвати

НА ЋУБРИШТУ ГРУПАЦИЈЕ

Не познајем више мањину и већину
Не познајем путнике из библиотеке
Галерије спектакла и пијаце
Не познајем нови па ни стари град
Одведене заведене доведене, па и затечене
Не познајем
Произвођаче, трговце, накупце и потрошаче
Не познајем фолије неговања а сарказма

Док гине патња и љубитељи патње
Гордиња очај
Страшило, мистерија и простота
Наивност и сан господо

Нестала ми мануфактура
Нестала робна размена и новац
Нестала искушења и сабласт искушења

Шта ће рећи свезналице
Уместо тебе Јове
На ђубришту ове групације
Скидајући гној и црве са језиком место црепа

ЈЕДНАК НИЗ ПРЕДСТАВЉЕНИХ СЛАГАЛИШТА ЗАУЗЕТОГ ГОСПОДИНА

Држи песак воду мистрију
Лопату ашов даске ексере арматуру
Запечени малтер
Цигле у зиду vise господине
Ратници мировњаци а стручњаци
Ништа не видиш од себе подигнут
Назидан дозидан
Дограђен да би стајао између светова
Срамежљиво зурећи и уграчке и лопте

Ти си у вертикали
Једнак низ представљених слагалишта
Састављен из више геометријских облика
Које не волим баш увек

Заузет
Са обе стране случајности древних обавеза
Остави или заборави господине
Улицу за проветравање
Људи којих нема
Које не примећујеш

četiri budimske priče

1.

– Uzmi, rode. – Abišak nudi sitne kolače, indijske gurabije, suve kore a mekog srca, zaukusa puterastog, mlečnog. – Kravljje maslo, s Tibeta – kazao je, a onda počeo o tački gorenja, te kako sve, prišt, opekotinu pa i dušu, taži topla, rastopljena mast. – Kad legneš, dobre će snove imati, videćeš razliveno, ali boje pune i site kao posle kiše.

Abišak je fotograf pa govori u slikama, a voli govor i zalogaje, zato uvek svoje, o jelu koje je srž indijskog slavlja. Sad o pokorici testa, te kako sve leči rastopljeni, blagotvorni melem, gurabija puterasta i mlečna.

Od svega, priča je ponajviše balsam, životno gorivo. A sve priče s Ružinog brda u isto se ušće slivaju, reč krepri i obnavlja.

Abišak, opet: – Uzmi, rode. – Naš Indijac glas je s Orijenta, pa bi pred svakog da prostre šarenu istočnjačku sofru.

Danas je veliki praznik Divali i kaže: – Na ovaj dan treba jesti vegetarijanski.

– Suvo ovo, presuvo baš. Uzmi gutljaj vina – stigao je reći barmen Matijaš, ali Abišak uzvraća da je indijska hrana začinjena, ukusna već po sebi, i suvišno je, kao i za priču ako je slasna, vino: – Od indijskog smilja, i od ovog zaslađenog biskvita, prokvi se čovek, pa bi jeo i kad je slavlje i kad nije... – odgovorio je Abišak, onda nudio dalje, svakog, znanog i neznanog.

Tako je, pred Martinje koje se ponovo bliži, na Ružinom brdu koje je četvrt i tajnovita gradina. I ovog će Martinja biti slavlja. Usta će jesti i govoriti. Opet će mošt preći u vino, a priče došljaka izgubiti akcenat stran uhu što sluša.

U razgovoru, jedući indijsku slasticu, zubi prodiru u tkivo na zagriz suvo, potom meko, sočno. Abišak kazuje, rasplamsala mu se reč: – Svega mi, odsidriću od Budima! – Vuče ga novo,

iako ne zna ni sam šta je, osim maglovite želje da od života kakav je sad, ustaljenog ritma, te od četvrti, od brda s kojeg se raskriljuje grad, pođe dalje.

Ustaje, prsi grudi, dok govori o Giti, indijskom epu, iz profila je kao Tagore, s bradom prošaranom sedim vlasima, a iz prvog plana kao portret snimljen izbliza, sav zanesen, kao jurodivi rapsod od davnine.

U priči, postrojio je vojske, prevaljuje razdaljine, pređe začas oko zuba indijskog kontinenta. I sav bi u napad: – Spali staro! – kroz prah gurabije, čas mrvljive onda puteraste, govorio je kao da na kompjuterskom ekranu doraduje sliku, brisao, mutio daljinu, oštrio različite tačke. Samo da je dalje, a u Indiju, nazad, ne, osim zbog tigrova, da ih snimi, izbliza, kako drugo. A tigar, zna se, neće na čoveka, tigra ponajviše vabi krv, kad lizne.

Počeo je Abišak oko Budimpešte i Ružinog brda, kazavši da je dosta, a onda naširoko, sočivom širokim i zamagljenim. Uvek, kad Indijac govori, toplina se preliva iz reči u reč, ali danas mu se uplela među reči neka muka, pa je i reč teška, natopljena kao ruho davljenika. Zapalio je, za praznik, pred stanom, lampione, da svako ko uđe prati topao trag. Mirisalo je budimsko stubište na kumin, kari, vrele umake od manga. Pred vratima je sjalo, jer Divali je praznik svetla.

Onda je neko pogasio svetiljke a pred prag ostavio cedulju. Rukopis sitan, latinica crna kao sipino mastilo, reči bez traga slavlja i čarolije. Nepotpisani je pisao brzo, upirući olovkom u hartiju – tako se piše kad se čovek kroz ruku, iz ramena do prstiju, sav upire da kaže što ne može čutati – ređao je začine, teške mirise zaprške koji se šire iz stana, najzad pomenuo i zemlju, Indiju, te kako od sveća može planuti kuća.

– Mogli su pokucati na vrata, a umesto pisma bez potpisa, doći na šolju čaja – kazao je Abišak. Matijaš barmen na to: – Kazao si, sad, ne jedi se. Budi plemićki otmen, otpij, pogledaj u daljinu.

Abišak je pio Matijašev italijanski rizling, suv i svež, grizao u gurabiju, a ona ga kao madlenica povede boljim, monsunskim tragom, u priče o Bangaloru, u memlu zaparnih noći, opojni miris džungle i himalajsku belinu. I dalje, u priče o gradovima izniklim iz pepela, o tigrovima koji neće na čoveka, već kao da je vazda Divali, jedu vegetarijanski, a čoveku se omile kao mače.

Bude toga živeći među ljudima. Najedio se Indijac, ne zbog budimskih podzemnih voda niti jesenjeg vetra što donosi nesan, već kao svaki jed što biva, od Indije do Panonije, zbog reči

ljudske što stvara muku, jezika koji je pogan i zao pa kao račvasti zmijski palaca i peče.

Bezimeni pisac pomenuo je kumin i kari i vreli umak od manga, a na kraju: – Eno ti Indije, tamo slavi svoje. – Dunuo je anonimni pisac u lampiona, ugasivši topli praznični trag.

Ćutalo se na Ružinom brdu slušajući Abišakovo pričanje, da bi da odsidri, i da mu, eto, gase svetlo pred pragom, blještav im lampion, teški im začini indijskog sosa. Ćutalo se, a onda je Ester kazala, mimo priče, mimo razgovora, nejasno kao paganska proročica:

– Pismo... Lampion se mogao i zapaliti. A za slavlje, važan je ples. Ko zna da hoda, zna i da pleše.

Barmen, isto tako, svoje, kao žrec. Treba otpiti i zagledati se u daljinu, i biti kao grof iz priče. Martinje je, mošt će postati vino, a u moštu ima i ljuski i semena i voćne stabljike.

Bilo je Abišaku teško kao olovo, ali priča je melem, i evo, opet, kao da izranja iz vode, opet je sahib i maharadža, opet je gazda indijske fešte od izobilja i slavlja koje je na Ružinom brdu sve u vis.

Kako je počela, tako i stala njegova, priča prva: – De, uzmi, rode.

2.

Da svako ko može hodati može plesati, to kažu oni kojima je u nogama ritam, pa i s rukama i s nogama znaju šta će. Ali šta će onaj kojem je ritam u srcu i duši, a ni ruke ni noge ne prate?

Ester je kazala da je sve lako: kad žena korakne, muškarac povlači nogu. I sad, s jeseni ide gologlava, u proletnjem mantilu. Nosi duge haljine u nijansama jantara i nešpole. Ester govori o zaveslajima u plesu, a fotograf kako ljudskom rodu ništa nije blisko kao slike, barmen hvali vino, u kojem je i sećanje i svako čulo ljudsko. Dijalog je so priči, a slike se pamte više nego kazano.

Za pismo bez imena, o gašenju prazničnih lampiona, Ester ne želi govoriti, već samo da su prozori budimskog brda otvoreni, naime, ako i nisu otvoreni svačiji, njeni jesu, i vrata i kapija i kuća. Nekom, eto, smeta orijentalni začim, aa ona kaže da je svaki začim dobar. Nego, u Budim, na Ružino brdo, doselilo se puno, a ima među domaćima ko piše anonimna pisma slovom što od jeda bode hartiju.

O odlasku je kazala samo: – Ko ode, kad stigne, samo će otvoriti kofer pun istih stvari. – Spaliti staro, ne, eno kod nje sve je

sačuvano što je staro, nameštaj od ratana, žilav ali traje, sve je od detinjstva sačuvano. Crteži, zadaci iz matematike, računi, pisma.

3.

Ni taksista Adam ne bi spaljivao staro. On je čovek od vožnje i puta, od života koji je ovde i sad. Ne bi on nikud dalje, od Mađarske, od Budima i Pešte, jesu li dve varoši ili jedna, manje je bitno, no ovde je njemu dobro. Govori o kolima – to je auto dobar i čust, dugo izdržljiv a ne treba ga previše pojiti. Onda o svojoj plavoj ženi, deci, pa o kući, voćnjaku, tamo su stabla zavijena kao noga ranjenika, a svako doba menja boje u bašti i voćnjaku.

– Ako bude rata, za takav bi se dom valjalo boriti – kaže. Slušao je vesti, prognoze ratne i vremenske, o glečerima što se tope, o hiljaditom danu ukrajinskog rata. A bio je svetao dan, sunčan i pretopao i za godišnje doba i za panonsko podneblje. U kasno popodne pao je sneg, šoferšajbna mokra kao brodska daska. Otvarao je prozore, palio i gasio klimu, najposle rupcem malao na zamagljenom staklu okno s pogledom na put.

I on, mada lepezom reči manje širokom nego što je Indijčeva, prevali pedljem razdaljine. Govori o nomadima sa Istoka, kako su na konjima stigli u Panoniju, o plemenu koje je tu podiglo prvi bivak i zapalilo vatre.

Indijcu veli: – Ne idi odavde, boljeg brda ni gradine nećeš naći – i još: – Ne jedi se. Sveta plitkog vazda je bilo svuda, pa zašto ne bi i na Ružinom brdu.

Vozio je Adam s juga neke putnike od Segeda kroz ravnicu plodnu i vinorodnu, ali ničeg nije bilo kraj puta, ni vetruški niti drugih ptica, već samo zamagljeni pravougaonik šoferšajbne i mlazevi kiše, onda titrave pahulje. Nosio ga je radio iz Kečkemet, mađarski džez, cimbal i kontrabas, sve do keja gde su kotve, brod Europa zarastao u plankton i plava tabla: Budapest.

Sad, odahnuo je kao azijski jahač sjahavši s konja. Tako je u rečenicama dugim, u nizu kakav je automobilska traka, stala njegova, priča, treća.

4.

Čuju se na Ružinom brdu razne priče, bude natopljeno kao moker sneg, i meko kao mlečne indijske gurabije. U priče svako utkiva damare svog života, topot kopita, okretaje točka.

Abišak naširoko, epski orijentalno. I svakog nudi za svoje slavlje, Divali, i znanog i neznanog. Nudi i one što noći provode na asurama stavljenim uz šahtove, i u tim božjacima Ružinog brda – kao što barmen svakom veli da se nosi grofovski – Indijac vidi razbaštinjene budimske patricije ostale bez trona.

Priče su odakle je putnik. Indijske ili mađarske, barmenske ili fotografske, plesne ili putne kao Adamova. Na Ružinom brdu, svaka je priča budimska – kaže barmen.

Bude u Budimu, pa i u pričama, nečeg čarobnog, bajkovitog. Ljudi koje srećemo govore sentence i načas Ester, Adam, Abišak, Matijaš postanu junaci, s rukama sasvim u poslu, a pruženim koliko im je dato, u priči se tek blago odizujući od tla.

Ljudi govore pripadajući ambijentu, govorom koji je proročka sentenca ili više na narodnu, ali ima li druge reči osim narodne, ima li priče a da nije pomalo bajka?

Poneko zaluta na Ružino brdo, ali svako govori danas, na hiljaditi dan rata, kako bi bilo da je prošlo hiljadu orijentalnih noći.

Bio danas kod Matijaša neki Irac, pitali ga o Darbiju O'Gilu, on samo:

– To je irska priča, ali diznijevski zašecerena. – Možda i jest – ljutnuo se takstista Adam, ali meni je značila, znaš li ti, Dablinere, kako to dobro zvuči na našem jeziku, mađarskom?

Adam je kazao ponešto o svojoj mladosti, o malim stanovima sa tapetama što mirišu na lepak i plastiku, o ulicama sa nazivima revolucije. Onda je ispričao irsku legendu, kako je stari violinista tokom olujne noći, nakon što je grom udario u pab, završio u podzemnom svetu kod patuljaka-veseljaka, ljudi od raspoloženja i pesme. Dali mu jela svakojakog, dukata i dragulja, a on svirao ćemane do jutra, sve mu dali što ište, da sánja traje, samo nema povratka na gornje i zemno, govorili su: neka te ovde, šta ćeš tamo gde ima zavisti i podlosti.

Razvodnio je Darbi malo viskija iz čuture, opio veseljake i malog karnevalskog kralja, ali bežeći iz podzemnog sveta pogubio dukate iz bušnih džepova... I tu svakog grli aura prijateljstva, kraljica Priča taži i blaži kao puterasta mleč gurabije. I načas bude Ružino brdo i bivak i molo.

– Taj grom iz priče – počela je Ester, tako i ovde može grnuti. Ona kaže svoje, uvek isto, da se rat može preliti, ponavlja kao što ponavlja svoj plesački pivot: – Može se preliti... – Za hiljadu dana rata, ona kaže da bi volela više da je hiljadu neprospavanih noći u pričanju koje odlaže smrtni čas.

Pomenula se i priča sasvim nalik irskoj i indijskoj, o tom kako je carska vojska, golema kao one koje je Indijac postrojio u priči, zalutala u tamni vilajet, te pod tabanima osetiše kamenje. Ima ko je uzeo, ima ko nije, a kad izađoše na svetlo, kajao se i ko uze i ko ne uze, jer ono beše drago kamenje. Ko je uzeo, bilo mu je žao što ne beše uzeo još, ko nije uzeo ništa, zbog loše odluke.

– Svega mi – kazao je Abišak – poenta je: uzeti.

Na to Matijaš: – Uzeti, dabome.

– Poenta je ne biti alav – kazao je taksista Adam.

– Ko hoda, može i da pleše – kazala je Ester.

stihovi sa balkana

NEDOSTAJANJA

Nedostaje mi zvon
Sa tornjeva crkava
Moga grada.

I nedostaju mi
Klimave cigle
Ispod kojih će prsnuti
Blatnjava voda
Ako ne paziš
Kako na njih staneš
Nesigurnom nogom.

Nedostaje mi
Gacanje po masnom blatu
Posle tople letnje kiše
Kada istrčim na ulicu
Pa osetim to crno testo
Među prstima:
Neopisiv doživljaj!

I isto mi tako
Nedostaje zadah zemlje i memle
Koji me zapahne
Iz onih malih, tamnih
Četvrtastih otvora
Na fasadama kuća, uz trotoar,
Kroz koje nikada nikoga
Nisam videla
I kroz koje sunce nikada nije zavirilo.

Nedostaje mi to obično,
Somborsko letnje popodne
U kome čovek ne može
Ništa da radi
Od sparine i vrućine,
I od slatkog umora
Posle tanjira paradajz čorbe,
Crvenog nasuva s krompirom
I velikog komada lubenice, s debelom crnom korom,
Kuju oglobaš
Sve do belog,
Dok skoro ne pukneš,
Pa legneš u dvorište, na travu,
Gledaš oblake
I misliš
Takav će ti biti
Svaki letnji dan od podne... zauvek.

MONOŠTORSKA

Vojvođanska zima.

Bremenitoj košuti nozdrve drhture
Naslućujući prisustvo stranca.
Zaleđeni rukavac
Snuje januarske sne
Dok severac brije
Kroz krte stabljike trske,
Tik iznad ledom skorene bare.

Jelen obazrivo,
S odgovornošću vođe,
Odvodi svoje krdo
Sa osamljenog proplanka
U sigurnost šikare,
Skeletne i stidne,
Koja jedva čujno
Treperi šaćicom usahlih listova
Na injem obavijenim granama.

PISAK U NOĆI

Pisak lokomotive
Valja se,
Sporo
I otegnuto,
Preko ravnice,
Utapajući se
U njive,
Teške,
Blatnjave,
Spremlne za setvu.
Ratar
Čeka u praskozorju
Onaj prvi sunčev zrak
Koji će ga voditi
Kroz mirni,
Semena gladni
Vojvođanski atar.

NOĆ U KOLONIJI

Dok se mesec
Povlači iz mojih zenica,
Nestajući daleko na zapadu,
Sliva se crnilo noći
Na ušuškani grad.

Arlauk keruše
Budi strah
Nad naseljem
Moga detinjstva,
Braneći snu da priđe,
Odagnajući ga,
A ja bih, u stvari,
Samo želela da
Spavam.

KALJEVA

Sve znaš,
I pamtiš, zajedno sa mnom.
Uz tebe sam se privijala u to
Davno rano zimsko jutro
Dok je Otac usplahireno uzvikivao
Dobila si brata,
A ja bila toliko mala i pospana,
Trgnuta iz nežnog detinjeg sna,
Bez znanja da sam i trebala
Da dobijem ikoga,
I bez pravog znanja
Šta je to, zapravo, brat.

I dok je napolju cičao mraz,
I pucale grane pod debelim snegom,
A Otac pootvarao sve
Prozore na kući
I stavio ploču na gramofon,
Koji je bio deo radija
Koji je nosio naziv Triglav,
I dok se ta ploča okretala na 45 obrtaja
I izlivala na još uspavanu ulicu
Zvuke one
Rodila Majka Sina Junaka,
Ja sam se stiskala uz tebe,
Moje utočište u iznenadnom
I zastrašujućem slavlju,
Slavlju u pet, u zoru,
U još uvek mrkloj zimskoj noći,
I jedino utočište bila si mi ti,
Jer Majka je bila negde,
A ja nisam znala gde,
I Otac je bio negde, u svojoj radosti,
I to je bilo daleko od mene,
A ti si bila tu
Ti, to toplo,
Glatko utočište uz moje detinje lice,
Grejući moje uznemireno i uzdrhtalo srce,
Dajući mi sigurnost
I osećaj da je sve,
I da će sve biti,
U redu.

OLUJA

Kasneći za bljeskom,
Brundajući,
Svaljuje se detonacija groma
U dolinu,
Divlju i nagu.

Alveole mi se ispunjavaju
Ozonom
Oslobođenom u trenu
Praska munje.
Gledam u noć
Iskidanu ljutitom
Tiradom nevremena.

Dok se nebeske sile nadigravaju,
Moje telo se opušta
U blaženom predavanju
I pokoravanju
Prirodi.

БУЂЕЊЕ

Исплетох
три трептаја сна
пре него што се успех
на врх свога брда
да пробудим Сунце.

Спаси! Кликнух.

А Сунце, заиста,
све уплетено у кучине облака,
и грлећи се са звездама –
чуварима праскозорја,
изрони са ивице хоризонта
и моћно уплови
у мој скромни дан,
да ме
Спаси.

pet priča

ODLUČUJEM NE ODUSTAJEM

(? ◀ , ▶ ?)

Reka. Predvečerje. Tišina. Dobra prilika za preispitivanje života. Udobno naslonjen na strmu stenu posmatram reku zamišljen. Ispod mene bezdan. A ona pitoma, lenjo teče. Vetrić je zadirkuje. Blago uskomešana površina reflektuje svetlost sunca u zalasku. Prizor koji opija i mami kao prevejana kurtizana. Misli uzburkane, u sukobu s lepotom. Osećaj da sam zarobljen u lavirintu. Zatvaram oči da uspostavim ravnotežu. Ne vredi. Užarena kugla nestaje iza planine. Polako propadam, nestajem...

Odjednom čudan poriv, neobjašnjiv, nikad prisutan do ovog trenutka. Želja za samouništenjem. Pokušaj da se oduprem suludoj misli jača njenu moć. Očajan sam. Bez prethodne najave obreh se u paklu. Naglo ustajem iz prirodnom izvajane kamene fotelje spreman da se reci bacim u naručje. Zastajem. Nešto mi govori da nisam sâm. Okrećem glavu i primećujem čovekoliku, belkastu siluetu. Bez lica, zamagljenu kao oblak. Na mestu gde bi trebalo da budu oči treperi nestvarna svetlost i preko mene navlači grimizan plašt. Nekoliko puta trljam oči u neverici. Ne, nisam skrenuo pameću. I dalje je tu, na dohvat ruke. Sve utihnu kao u vakuumu. Krupnim, zvonkim basom, začudo toplim, nestvarna pojava prelomi tišinu:

- Pozvao si me.
- Nikog ja nisam zvao. Pogotovo ne prikaze u koje ne verujem.
- Nemam nameru da ti protivrečim. Slobodan si da veruješ u šta hoćeš. Saznaćeš kasnije.

Svakako znam sve o tebi i da svojski braniš ono u šta si uveren. A kad nemaš gde da pobegneš uvlačiš se u sebe. Uostalom, ništa te ne košta da sada porazgovaraš sa mnom kao s ravnomernim partnerom.

– U pravu si, zašto da ne? Ionako, posle svega, neću imati priliku da nekom objašnjavam... I, šta sad očekuješ od mene? Šta da ti kažem?

– Upravo to što ti je trenutno na umu. Izvoli, opusti se, videćeš, biće ti lakše.

– Malo sam začuđen. Tvrdiš da znaš sve o meni a insistiraš na razgovoru.

– Upravo tako. Samo želim da to čujem iz tvojih usta.

– I ne smeta te to što sam nevernik?

– Ni najmanje! Ja sam u tebi, samo što ti to još ne shvataš.

– Dobro, da ti ispunim želju. Ovog časa ionako ne znam šta bih sa sobom. Već duže vreme sam nezadovoljan i nesrećan. Osećam se napuštenim, odbačenim. Zato sam i došao na ovo mesto da potražim mir i uskladim misli, po mogućnosti da prevladaju pozitivne. Umesto očekivanog one postaju suicidalne. Čini se da gubim kontrolu nad svojim životom.

– Pre bih rekao da zanemaruješ radosti koje ti ulepšavaju život.

– Naprotiv! Radosti zanemaruju mene i izbegavaju kao zdravi kužne. Više nemam vremena ni da se nasmejem kao većina ostalog sveta.

– Pogrešno razmišljaš gnevni čoveče. Vreme je beskonačno i imaš ga napretek.

Blagorodno je, ali ga ne koristiš dobro. Treba da ga poštuješ i s njim budeš racionalan. Najvrednija je stavka u vaseljeni. Umesto toga ti, kao malopre, zatvaraš oči. Bežiš u fikciju i dopuštaš lepoti da ostane sakrivena. Ne smeš da stojiš u mestu kao vreme.

– Molim?

– Da, dobro si čuo i ne čudi se! Vreme je to koje stoji, ti si samo prolaznik i niste

ravnopravni. I, kako onda zamišljaš da tako umrtvljen staviš život pod kontrolu?

– Po tome što zboriš znači da sam ceo život u zabludi, uvek s mišlju da nemam dovoljno vremena.

– Nažalost jesi, u zabludi si! Vreme nema dovoljno tebe. Da uprostim jednostavnim

primerom. Evo, recimo sad dok sediš ovde pored izobilja vode ne piješ je iako znam da si žedan. Umesto toga očekuješ da neko drugi tvojim usnama prinese vrč. Promisli malo, pokreni se i utaži žeđ. Potom dodatno zahvati vode, kreni i napoji nemoćne. Probaj, osećaj je lekovit. I osnažuje.

– Pošto, kako tvrdiš, sve znaš o meni onda pretpostavljam da znaš i to da nisam bezosećajno đubre nego čovekoljubac koji je spreman da pomogne drugima pre nego sebi.

– Naravno da znam, ali lako odustaješ od sebe.

– Pre bih to nazvao rešenjem nego odustajanjem. Ne uklapam se u šemu. Trom sam, bezvoljan i sit ovog mizernog života. Današnji svet je postao jedan veliki *reality show*. Pun prostakluka i neznanja neviđenih razmera. Zastrašujući je ljudski egoizam. Nikog više nije briga ni za koga i nestalo je poštovanje prema svemu. Kriminal, nasilje, korupcija, nepotizam više ne spadaju pod sramni čin. Naličje postaje lice. Teška mi je spoznaja da sam i sâm lažan u ovakvom okruženju. Ne mogu više! Jedini izlaz je da to okončam i nestanem još danas.

– Tvoja je odluka. Na meni je da posavetujem, pojasnim, ali ovde prestaje moje misija.

– Eto, znao sam da nisi svemoćan čim si spreman da ustukneš pred običnim smrtnikom.

Nešto je u protivrečju. Meni savetuješ jedno a...

– Ljudi često pogrešno tumače moje sposobnosti da promenim svet. Sve vidim i čujem, a vama ljudima podario sam razum da ga sledite bez mog uplitanja. Smisao je da ukažem na greh, oprostim, usmerim. Često pomislim kako sam pogrešio kada sam vam određivao trajanje života. Sve je više takvih prekorednih kao što si ti.

– Kako je to moguće da si ti pogrešio? Greh ne pristaje tvom postojanju.

– Bićeš možda iznenađen, ali i mene ponekad skoli loša procena.

– Mene odavno više ništa ne iznenađuje iako, moram da priznam, polako me teraš na razmišljanje.

– Svet sam stvorio u šest dana, a tebi sâmom posvetio sam čitavih petnaest minuta. Ali, vredelo je. Dokazuješ to u poslednjoj rečenici. I zapamti, sve je nadoknadivo osim ovozemaljskog života, a najvažnije da čovek održi veru u sebe, oko sebe i bude zadovoljan...

Silueta se urola kao pijavica tornada i usisa je noć. Širom otvorenih očiju zurim u provaliju. Reka ćuti. Mesec se upinje da prođe kroz oblake. Tek tračak blede svetlosti baca odraz po površini uspavane vode. Telom mi prostruji studen. Uvlačim vrat pod okovratnik sako. Gladan sam. I žedan. Vreme mi nalaže da se pokrenem. Moram kući.

UBIO SAM ČOVEKA

Predugo ostajem na žurci. Izlazim među poslednjima. Pri lično pripit upadam u vrtlog noći. Izgleda kao ponor bez dna. Beži mi noćni autobus. Do kuće me čeka dug put. Pešice. Neka, izdržaću, nije mi prvi put. Na pola puta sedam na klupu u parku. Da predahnem i izvetrim glavu. Volim život pun slobode, volim druženje i ljude. Uopšte, u mom biću pohranjeno je mnogo ljubavi. I razumevanja za svakoga. Veseo sam čovek, zadovoljan, srećan i nikad nasilan. U neprijatnim situacijama sklapam kapke i žmurim. Da ne poružni lepota. I odlazim na ona mesta gde se rađaju snovi. Ne volim kada se poremeti sklad.

Noćas sam ubio čoveka! Slučajnog prolaznika u parku. Bez razloga. Ustajem s klupe i pucam u njega nekoliko puta. Precizno nišanim kao da gađam glinenog goluba. Tog trenu ne osećam kajanje. Naprotiv, olakšanje. Pročišćenje duboko sakrivene, godinama nakupljene negativne energije. Stanje čudnog blaženstva traje samo nekoliko časaka. Osvešćuje me strah od učinjenog, od posledica. Osećam mač nad glavom. Oštrica gađa po sredini i deli me napola. Odjednom sam dva čoveka.

Zbunjen ponovo sedam na klupu. Ne mogu da dokučim šta se to događa. U meni se bore dve sile. Svaka vuče na svoju stranu. Jedna je jagnje, druga zver. Faust i Mefisto. Dva duha u jednom telu.

Jagnje je skrhanu grižnjom savesti. Grozničavo razmišlja. Trenutni hir potisnu razum. Kratko pre ubistva otvoreno uveren kako je spreman na najgore. Uključujući i vlastitu smrt. Odjednom shvata koliko se vara. Na tasteru telefona utiskuje broj 192. Policija javlja da stižu odmah. Ne beži. Čeka ih svestan kako za nekoliko trenutaka prestaje bezbrižan život. Tih desetak minuta čekanja čitava su večnost.

Zver se otima. Poriče zločin. Ne pojmi da je neshvatljiva nakaza. Traži izlaz. Događaj smatra spletom nesrećnih okolnosti. Slučajno se zadesio na krivom mestu. Ispaljeni projektili dolaze iza njegovih leđa. Neko želi da mu poturi krivicu.

Neizdrživ je unutrašnji razdor. Razgovor neizbežan.

– Gubim razum. Ne mogu da živim pod ovim teretom – oglašava se jagnje.

– Kojim teretom? Nisam kriv, samo sam svedok – osporava zver.

– Kakav crni svedok. Ubica sam i tačka. Zastranio sam. Priznajem. Zaslužujem da u mukama okajavam ovaj sramni, zločinački čin.

– Ne želim da preuzmem krivicu koja mi ne sleduje – samouvereno će zver. – U životu nikada ne činim nešto bez razloga. Moj razum ne sudi po osećanjima i shvatiće policija kada im ispričam istinu.

– Istinu? Čovek prilazi, ne sviđa mi se njegov lik, repetiram pištolj i nevinog nemilosrdno lišavam života. Baš valjan povod.

– Nema povoda. Sve ovo je velika zabluda. Istina je tu gde nije. Ja sam istina – dalje insistira zver.

– Slab sam, grešan i kriv. To je jedina istina. Zla sila se ne pokorava pravdi. Ali, Bogu hvala, neka ide po zakonu – očajno je jagnje.

– Zakoni su isuviše površni u svojim osudama. I nepravedni. Treba im se suprostavljati makar i silom. Čovek koji prosuđuje i odlučije o smrti miliona postaje heroj. Zakon je uvek na njegovoj strani dok pojedinac žonglira na žici i najčešće pada. Uostalom, to se mene ne tiče. Nevin sam... Hoću kući...

– Oduzimanje života je neoprostiv zločin. Nemam više snage. Neka me...

Na koži osećam dodir hladnog predmeta. Naglo otvaram oči. Ulična rasveta meša se s jutarnjim rasvitkom. Policajac mi pendrekom dodiruje vrat. Pokušavam da otvorim usta spreman na priznanje. Usne slepljene. Ne slušaju. Okrećem glavu levo-desno. Drveće šušti jesenjim lišćem. Nigde leša, a nema ni oružja. Tek tad osećam hladnoću smrznute zemlje gde sam pao s klupe prethodne noći. U daljini nazirem dolazak prvog gradskog autobusa. Policajac me požuruje da ustanem i ispisuje kaznu. Remećenje javnog reda i mira.

Zatvaram oči da suzbijem strah, povratim dostojanstvo i ponovo budem slobodan. Nisam siguran da li ja to sanjam? Ili možda ne?

NESTRPLJIVO JUTRO

Rano se oglašava zvono na ulaznim vratima. Da se nebo iznebuha otvorilo preda mnom ne bih se tako zapanjio kao tog nestrpljivog jutra. Ona je. Kratko me omekšava zagonetnim pogledom i bez reči prolazi pored mene. Gledam je kako usput kači šešir na čiviluk i nehajno odbacuje sandale u čošak. Potom ulazi u dnevni boravak. Kao da se vratila iz jutarnjeg pazara. A nestala je pre pet godina. Svesno ili nesvesno ne dozvoljava mi da je potisnem u zaborav. Zabezeknut ne verujem svojim očima. Poput cirkuske artistkinje vešto se baca na sofu. Koketno podvlači noge

pod zadnjicu i zauzima uspravnu pozu kao fakir. Lepša je nego ikad. Pali cigaretu. Oblak plavičastog dima na tren zasenjuje lepo lice. Ubrzo zablistaše njene krupne, prodorne crne oči. Pomno me posmatraju kao kakvog krivca. Polako gasi do pola dogorelu cigaretu i razmiče usne kao da želi da saopšti nešto veoma važno. Ali, usta ostaju nema i to shvatam kao znak. Srce mi ritmično tuče kao metronom. Vreme pulsira spremno na eksploziju. Tog trenutka osećam da sam njegov gospodar. Preuzimam inicijativu, primičem se do nje i zauzimam drugu polovinu samačkog ležaja. Usne joj drhte jedva primetno. Hrabro posežem za njima, pa kud puklo da puklo. Ne opire se. Gorim iznutra od silne žudnje dodatno uspaljen poznatim mirisom njene kože. Parfem koji se ne zaboravlja. Ipak, pokušavam da uspostavam kontrolu. Svašta mi prolazi kroz glavu. Osećanja su podeljena. Ako budem prebrz predomislíće se i iskočiti iz zagrljaja. A opet, ako budem spor i traljav desiće se još gore. U stvari, šta smer a i zašto se pojavljuje nakon toliko vremena? Žene su nepredvidljive. Posle nje nisam imao mnogo iskustava sa ženama, ali toliko zasigurno znam. Ako ništa drugo, a ono iz literature. Čarobnica kao da mrežom hvata moje misli naglo me ohrabruje čvrstim stiskom i još vrelijim poljupcem. Uvija se oko mene kao *Hetera* i potpuno rasteruje crne misli. Omađijan naglim obrtom sklapam oči i prepuštam se milini. Naša tela preuzimaju kontrolu. Strast pobeđuje razum.

– Oh, Bože, kako mi nedostaješ. Volim te i voleću te zauvek! – nerazumno šapućem kao samrtnik u hropcu.

– Molim te oprosti mi! Ne znam šta me spopade odjednom. Teško mi je. Nedostaje mi tvoja bliskost – progovori zadihana i u meni probudi neopisivu nadu.

Zatečen ne reagujem na izgovoreno. Ona hitro ustaje i počinje da se oblači. Bez uobičajenog odlaska u kupatilo. Svestan sam, ponovo me napušta a znam da me voli jednako kao i ja nju. Pre pet godina prevagnulo je njeno patrijarhalno vaspitanje. Uticaj roditelja bio je jači od govora srca, a ja očito nisam bio dovoljno uverljiv. Ko i šta stoji sada između nas? Spreman sam da pitam, ali ona me preduhitri prislanjajući kažiprst preko mojih poluotvorenih usana. Ponovo je brža kao i u strasti.

– Ne pitaj me ništa! Svakako znaš odgovor. U mom srcu postoji jedan poseban pregradak rezervisan samo za tebe, nedodirljiv za sva vremena – izgovori u dahu, nataknu sandale i nabaci šešir na glavu. Ne okrenuvši se zalupi sa sobom ulazna vrata.

Odlazi. Ovaj put bez objašnjenja. Skrhan uvijam se u ništavilo opsednut čudnim senkama. U beznađu iskrivljene stvarnosti osećam da gubim ravnotežu. Treptim i kao da sam pola od celog.

Ovaj drugi odlazak, brži od dolaska, oduzima mi snagu i dar govora. Teže me pogađa nego onaj prethodni. Osećam se kao hrt na trkama, koji bez prestanka pet godina uporno trči za veštačkim zecom. Nikako da stignem tog prokletog zeca. S pravom se pitam jesam li samo spor ili, možda, ne želim da ga stignem. Očito sam nedovoljno uporan i nesiguran kao i pre pet godina. Sigurno zna to i ona. Eto, zato ne stižem prokletog zeca. Niz obraze mi klize nezaustavljive suze. Još jedan ovakav stresan susret ne bih preživeo, pomislih posmatrajući je s balkona kako ulazi u automobil. Očajan sam i besan! Besan na nju više nego na sebe. Ne, drugi put ne otvaram vrata. Bestraga i zov srca lišen razuma. Drhtavim rukama palim cigaretu. Da što brže ubijem njen opojni miris koji me i dalje opseđa i ne daje mira. Dejstvo nikotina neznatno me smiruje i ponovo usmerava misli tamo gde ne treba. Slab sam i nepopravljiv. A šta će da bude kada me u potpunosti prođe jed? Ne znam. O tome ću razmišljati sutra. U protivnom umreću. I pored svih saznanja nikada neću razumeti žene da živim i tri života. Koloplet misli odvodi me u san...

Bunovan skačem na zvrndanje telefona. Napolju je utanjilo sunce kao starac pred smrt. Odjednom gubim dah. Ona je.

– Ja sam mili – začućori kao ptić. Tek malopre posta mi jasno kako sam te nesumnjivo povredila jutros. Oprosti, bila sam van sebe, a trebala mi je tvoja blizina. Nadam se da razumeš. Danas, u dva popodne, sahranila sam majku. Oca još prošle godine. Zato sam i odjurila onako brzo da tamo ne stignem dockan.

Pauza potraja skoro pola minuta. Samo se čuje naše isprekidano disanje.

– Ako nisam zakasnila kod tebe rado bih došla ponovo. Potreban si mi i više nego što misliš.

– Odmah dolazi – jedva prelamam preko usana, spuštam slušalicu i počinjem da skačem u mestu, uzbuđen kao adolescent.

Sad napokon imam sve vreme ovog sveta, kratko u radosti, dugo u tuzi, a ipak bezgranično u ljubavi. Tog časa stiže mi poruka sa šaljivim tekstom putem aplikacije Viber: *Žene su veoma jednostavna i lako shvatljiva bića. Kao otvorena knjiga kvantne fizike na finskom.*

Zdrav smeh oslobađa mi dušu.

TRIDESET SLOVA

U našoj kući oduvek vlada razumevanje, veselje i sloga. Porodica mi je šarolika. Majka muslimanka, otac Jevrejin, a baba katolkinja. Svako se moli na svoj način. Osim mene. Trebalo bi da verujem u nekoliko Bogova, a ja zakleti nevernik. Niko mi ne zamera. Iako, možda, zvuči čudno bez imalo problema negujemo zajednički život. A usput smo i dugovečni. Svi smo svoji i posebni. Ipak, nekako odskačemo nas dvoje. Moja baba, s majčine strane, i ja. Ranije šetnje i razgovori s njom po parkovima naše varoši, dok čvrsto steže moju dečačku ruku, danas se pretvaraju u čuda za mene odraslog. Ovo je delić naše priče.

Još kao dečak pokazujem ogromnu znatiželju i pun sam nemogućih pitanja, uvek u potrazi za konkretnim objašnjenjima i istinom. Mislilo sam da stariji znaju sve i bio njima očaran. Ali, stvari se radikalno menjaju odrastanjem. Ubrzo shvatam da istina zna da bude surova i lepa, neprijatna i ugodna. Kakogod, uvek je najbolje rešenje. S njom postaješ potpun čovek i znaš ko si i šta si, uvek govori moja baba. Danas, kao gotov čovek, u potpunosti verujem njenim savetima. Na sva pitanja istina daje najbolje odgovore.

Odvajkada sam dugoročan u svemu: U planiranju, odlučivanju, isterivanju pravde, studiranju... Ovo poslednje, u jednom zajedljivom obraćanju meni, lepo definiše moj otac: *Ako sanjaš apsolutna, sine, to znači dug život!* Što se tiče ljubavi to je posebna pesma. Jedino tu nisam u stanju da planiram dugoročno jer se često zaljubljujem. Babu manje zanimaju takvi razgovori i potpuno je ravnodušna u raspravama o bilo čijem čulnom životu. Tada razgovor preuzima moja majka. Stalno me uverava kako imam žensku dušu i savetuje da ne verujem baš svakoj devojci u koju se zagledam. Dobro me poznaje i znam da ne govori bez razloga. Ali teško je savetom promeniti karakter čoveka. Ne mogu protiv sebe i uvek idem tamo gde me vodi srce. Znam da je pogrešno uvek slušati samo srce koje te usmerava tamo gde te pamet nikad ne bi odvela. A kada naiđe bilo kakva druga nerešiva situacija palicu istog časa preuzima baba spremna da zaštititi svog ljubimca i kada je kriv.

Baba porodici prepisuje imanje s kućom. Svim ukućanima redom. U ugovoru o poklonu osigurava se stavkom o doživotnom plodouživanju. Za svaku slučaj da se zna kako se poštuju pravila. Dok diše njeno je prizemlje izjavljuje odlučno. Najstarija je među nama i nameće se kao prva u porodičnoj hijerarhiji. Ponekad pomislim da smo ustrojeni kao Indijanci, a baba naš

i poglavica i veće staraca. Stamera je žena, bistra, otresita, a nepismena. Neosporno da iz nje govori iskustvo i mudrost. I neviđena tvrdoglavost! Niko živ se ne usuđuje da joj stane na megdan. Evo, kako to, otprilike, izgleda s babom, odlučnom i neprikosnovenom u svemu:

Svakog jutra, u isto vreme, svi zajedno pijemo kafu. To nam dođe nešto kao kućni obred. Jednom prilikom baba umesto šećerom jutarnju kafu sladi solju. Tata uzima prvi gutljaj gadljivo kriveći lice:

– Mama, zaboga, pa ova kafa je posoljena!

– Baba se ne zbunjuje i ne trepće. Širom otvorenih očiju gleda u zeta, primiče *fildžan* usnama i polako srknu.

– Uh, što je slan ovaj šećer! – izgovara mirno, ustaje, prosi-pa sadržaj iz džezve u slivnik i pristavlja novu kafu bez dodatnih objašnjenja.

Jednom prilikom nailazim na zanimljiv natpis na zidu obližnje zgrade: *U braku je uvek samo jedan u pravu, a drugi je muž!* Kao da je sročena po uzoru na moju babu i većitog aminaša, pokojnog dedu. Takva je, neponovljiva baš kao u gornjem natpisu.

Diplomski otežem i odgađam mesecima. Nikako da uskladim vreme i napokon proučim jednu važnu, podeblju knjigu: *Klasicizam i roman* Zorice Bečanović Nikolić. Baba jedino meni dozvoljava da učim kod nje u prizemlju. Tog dana sedi na kauču, meni nasuprot, plete i čuti. Diskretno, ispod oka, pogledava u mom pravcu. Pogled, pun poštovanja, klizi između knjige i mojih očiju. I sve duže se zadržava na debeloj knjizi. Kao da gleda u Bibliju, spremna na molitvu. Mima je do trenutka kada preklapam korice. Pletaće igle zastaju ukrštene. Tek tada mi se obraća nežno:

– Pametno moje čeljade, ljubi ga baba. Kako on samo proučava to debelo čudo – iz ruke naglo ispušta vunicu kažiprstom upirući u knjigu.

– Bako, nije to ništa posebno. U ovoj ili bilo kojoj drugoj knjizi ima svega trideset slova.

Ajde, da te brzo naučim i azbuku i abecedu, pa ćeš onda i ti moći da pročitaš i najdeblje knjige iz naše kućne biblioteke.

Baba s nevericom klima glavom, podozrivo me gleda i odgovara skoro uvređeno:

– Nije lepo da s babom na takav način teraš šegu. Ih, zar tolika knjiga a samo trideset slova!

– Bako, može li tebe neko da prevari s parama? – pokušavam da je razuverim malim lukavstvom.

– Naopako, dete moje! I sam znaš da babu još niko nije preveo žednu preko vode.

– Eto, vidiš! Kako umeš s brojkama znaćeš još bolje sa slovima.

Opismenjavanje moje visprene bake traje začuđujuće kratko. Žao mi je da se toga ne setih ranije. Prijatno me iznenađuje njena revnost u savlađivanju predočenog joj gradiva. Izuzetno je vešta i u pismu. Priznajem, baba mi indirektno daje vetar u leđa da porazmislim, prvenstveno o mojim radnim navikama.

U našoj kući odjednom vlada nezapamćen mir. Ubrzano spremam diplomski rad. Naravno, i dalje kod babe u njenom nedodirljivom prizemlju. Skoro da ne napuštamo prostranu, dnevnu sobu. Povremeno se pogledavamo preko korica knjiga. Baba retko izlazi osim na trem kada je lep, sunčan dan. Spusti se u stolicu za ljuljanje s knjigom u ruci. Trenutno se poistovećuje s likom Aglaje dok čita roman *Idiot*, Fjodora Mihajloviča Dostojevskog. Verovatno traži božju iskr u duši i neku vrstu opravdanja što je pokojni muž podseća na kneza Miškina.

I zamislite, čita na ćirilici.

NEMI SVEDOK LAZA

Neozbiljan sam čovek u ozbiljnim godinama. Za one koji me poznaju to nimalo nije čudno. Takav sam od rane mladosti i život mi uglavnom prolazi u veselju i šali. A da bi ugođaj bio potpun i da traje, potrebno je veselo okruženje. Meni se posreći baš takvo mesto, višestruko opevan grad u kojem me zarobi ljubav. Lep zeleni Sombor starosedeocima, kad ih slušaš kako nižu hvalospeve, lepši od Beča, pa i od Pešte. Šta čovek dođoš, kako ga krste meštani, bolje da poželi od sve te lepote iznikle s dna nekadašnjeg Panonskog mora. O domaćim ljudima da i ne pričam, ono čega se dotaknu rade bez uzbuđenja i s osmehom na licu. A kako i ne bi kada im pod nogama škripi plodna zemlja. Tamo gde baciš dugme i iz njega nešto isklja, kako peva Đorđe Balašević, ne može da stasa nezadovoljno i mrzovoljno čeljade. To je rezervisano samo za gladne, a takvih u Bačkoj i celoj Vojvodini nema. Ili su retki. A, svi ostali uvek su spremni na šalu, onako lalinski meku, bez uvrede i zle namere. Izvor većeg dela dogodovština smešten je na Glavnom trgu. Na ovom čarobnom mestu ne postoji mogućnost besciljnog lutanja i uzaludnog čekanja. Dovolj-

na je kratka šetnja, potom brzo zauzimanje slobodnog mesta u bašti Gradske kafane i ne potraje dugo do prve zgodne prilike. Brzo se sakupi poznato društvo uvek spremno za kakvu ludoriju i zdrav smeh.

Preko puta bašte nalazi se pekara ispred koje na klupi, kao čuvar hleba, sedi Laza Kostić. U rukama te poveće skulpture otvorena knjiga na stranici s pesmom *Santa Maria della Salute*. Nemi je svedok svake pošalice somborskih šereta i njihovih skrivenih pogleda upućenih nekoj novoj i jedroj Dunderski Lenki u prolazu. Tog dana ranije odlazim kući da ne kasnim na nedeljni, porodični ručak. Žena me moli da usput kupim svežeg hleba. Kao i obično pri izlazu iz pekare spuštam dlan na pesnikovo rame i obraćam mu se gromko:

– Zdravo Lazo!

– Zdravi bili – još silovitije odgovora neki paor koji se slučajno zadesi s moje desne strane!

Obojica prilično iznenađeni nekoliko sekundi gledamo se bez reči.

– Izvini derane, ali ja tebe ne poznajem – prvi se oglašava paor gledajući me podozrivo širom otvorenih očiju.

I pored žurbe ovakva prilika se ne propušta, pomislih, i reagujem odmah.

– Ah, pobogu Lazo, kako me ne poznaješ? Toliike godine smo zajedno išli u zabavište, a ti se ne sećaš tvog druga Duleta, sram te bilo!

– Kak’o crno zabavište, derane, ta ja sam salašarsko dete. Je l’ ti to mene, kanda, zezaš – pogledava me sad već podozrivije i nastavlja s novim pitanjem?

– A, da nisi i ti možda išo u srednju poljoprivrednu?

– Naravno, samo nismo bili isto odeljenje.

– Jebeš ga, baš se ne sećam ničeg, a nisi ni nalik na nekog – reče sad potopuno zbunjen paor nervozno češući dvodnevnu bradu.

Brzo jašem bicikl da besedu ne iskomplikujem previše i u odlasku izgovaram glasnije:

– Seti se Lazo, seti se družē... *Kajan ti ljubim prečiste skute, Santa Maria della Salute* – izgovaram poslednja dva stiha prve strofe Lazine pesme dok me paor slavnog imena ispraća začuđenim pogledom.

Iza leđa čujem još komentar:

– Šta bulazni ovaj ludak? Kak'e to salate da mećem pod skute?

Posle desetak dana sedim sâm i čitam novine u bašti omiljene Gradske kafane. Svakog časa treba da stigne društvo, pa da pokrenemo cirkus s novim prilikama. S leđa osećam blagi stisak nečije ruke na mom ramenu. Naglo se okrećem, ali došljak je brži. Bez pitanja seda za astal, grabi moj dlan u čvrst stisak i progovara pre mene:

– Zdravo Dušane! Baš mi je drago da se ponovo srećemo, pa da sade lepo natenane popričamo o našim uspomenama iz zabavišta.

Usta nam se obojici razvlače u prijateljski osmeh. Tog trenutka prilaze dvojica mojih prijatelja mereći paora s nevericom.

– Ovo je Laza, moj stari drugar još iz zabavišta – izgovaram hitro da me paor slučajno ne preduhitri.

Za stolom se prolomi grohotan smeh. Načas zastadoše i ljudi u prolazu.

СИЛА СЛОВА

„Просвјећујте људе,
згазиће вас.“

Волтер

Све написано постоји за друге. Лијепо је када је писано за себе. Хартија, трпећи штошта, тако постаје свједочанство ума и ћуди. Трси се да нешто твори. Прене се да ништа не пренесе. Писање је, такорећи, огледало и „пресуда појавама живота“, како каже Н. Чернишевски. Чаробна је то дјелатност, пуна искуства, пуна страсти, ријетко безазлена, никада без посљедица. Гдје служи само за бесплодно задовољство, као свако лако штиво, као бестселер у његовом изворном значењу, губи свој надвременски значај. Пошто се одлучује да буде трошна роба, подилази датом друштвеном устројству. Тиме га, на послијетку, и потврђује. Гдје, с друге стране, мора да служи својем друштву, писање се претвара у слушкињу власти и махом у маћеху маште. Двојба је, дакле, у сржи дата.

Зависи о историјским условима како и на који начин ваља одредити улогу писања и оцијенити исту – сваки суд о писаном слову је без те врсте приступа осуђен на сужен избор између његове декадентне и пропагандне сврсисходности. Истина је, разумије се, далеко сложенија. И када завладају плиткост и безнадежност, нијем разум и гласна глупост, смјеса забаве и страха, понајмање је тренутак за „l'art pour l'art“. Ту смо. Вратише се врлине хљеба и игара, врзино коло шунда и борбе за опстанак. Јесте тачно да је литература опет прерасла у питање, но, није само „луда игра писања“, како то М. Бланшо поручује. Која је сада, забога, њена историјска улога?! Досјетке су одвећ ближе стварности него она сама духовитости.

Тако сусјед упита газду: „Чиме се нови станар бави?“ – „Пише“, одмахну он. „Шта пише?“ занима комшију, „да ли

романе, уџбенике, или фељтоне?" – „Писма“, одвикну газда, „писма својем богатом оцу!“

Жанрови, барем за ове прилике, нису важни. Под претпоставком пријетње свијету кроз своје стање и угрожености човјека и његовог интелекта усљед сабраних му дјела и недјела – какав положај и коју вриједност, заправо, има списатељство? У то спада пјесништво, али и филозофија. Најзад, сви могући и немоући ликови, чини се, ових дана пискарају и филозофирају, а више је пјесника од читалаца и више изјава од порука. Питање као такво наизглед не застаријева, и овдје нипошто није постављено са гледишта једног дискурса катастрофе, него из забринутости због свега онога што се у овим непрегледним временима преврнуло и омакло. Не зна се куда је кренуло писање.

Дакле, шта књижевност умије да постигне? У чему лежи њена искомска корист, изузев у љепоти? Како би друкчије могла да буде од користи, премда се штошта отрцало и срзало?! Све то је, донекле, једно те исто питање. Својом незгодношћу, потеклом из замршеног човјекољубља, све чешће се намећу чудна разматрања – о оправдању свијести о књижевној позваности, о дубљем смислу таквог осјећаја одговорности које прати то звање, о односу моћи и немоћи написане ријечи једног, по правилу, усамљеног књижевника. Могу ли оне да промијене свијет, и хоће ли доспјети до људи? Да ли ће их они схватити, или уопште вољети? И тако редом...

Несумњиво, писање које вриједи додирује срце, заштрава мисао и, богатећи искуство, ненаметљиво васпитава укус. Другим ријечима, читаоцу додјељује „друге очи“. Оно није игра, осим, наравно, у изражајном облику, и није проста ствар – не ако је праћено садржајем, мало ширим од појединачне таштине, трице и кучине. Тиче се, напротив, свијета и живота. Пресућује њиховим појавама! Заједљиви Волтер је сматрао да писмењаци стварају за веома мали број умних бића расутих којекуда и да су, с прстом право на рани, углавном били сами и прогоњени: „Наша биједна врста је тако начињена да они који ходају у табаним путем увијек подмећу камење онима који указују на нове путеве.“ (*Dictionnaire philosophique*, из давне 1764) Боже, колико вијекова прође, а – као да је јутрос написано!

Препознатљивост је та која неумитно збуњује. Примједба, ипак, поражава. Назријевши поноре људске заједнице у правилнику друштвене недруштвености, она упућује на беспуће. Продуховљено стваралаштво ту поприма узгредни

окус неког личног мучеништва. Буревјесник слободе и новине биће сав изударан од спотицања и падова. Бити поштен писац сљедствено значи: одабирати својеврсни мазохизам. Није ли помало и – отужно?! Уосталом, и писац живи у стварном свијету новчаних брига, у којем мора да опстане, и то на тржишту гдје ће вољно стати у ред са својим конкурентнима, спреман да пише оно што му се можда и не пише. Поред камења на путу, још и на новчиће поред пута да пази! Како онда и чему још писати? Ко се притом подсмјева, нека претходно опере своје „зубиће“.

Да књижевност и те како има утицај на људе, на њихову нарав, расположење и убјеђења, наиме, тешко да ће моћи да се оспори. То је, штовише, предуслов и дио одговора на то шта је њен задатак и који је њен дјелокруг. Књига ублажава и бол и тугу, те пружа не само срећу, него и велике спознаје. Елиас Канети у својем минхенском говору 1976. године, након што примјерно наводи почетак и неизбјежност проживљеног рата, на сличан начин задиркује: „Ако се толико тога може постићи ријечима, зашто ријечима не може и да се спријечи?“ Пишчева немоћ је, у том погледу, касандријска клетва. И Томас Ман 1938. године пише познати есеј звани „Брат Хитлер“, али тиме није убиједио своје сународнике да им је вожд пропали умјетник, половичан мушкарац и неспособни нитков.

Канети покушава да одгонетне ту тајну, али уједно разблажује проблем. Као грађански мислилац који је из школе отпора произашао неокрњен, у послу пјесника он препознаје „чуvara мијена“, како каже, који „држи отворенима прилазе између људи.“ (*Das Gewissen der Worte*, из 1981) Свјестан је да општа сврха производње гуши промјене и да ствара средства за уништење саме себе и људских квалитета. Пјесника у таквим околностима тумачи као човјека који познаје опасно стање свијета, будући да му само то и даје право да о њему разговара. Укратко, у њему види некога „ко осјећа одговорност“ – међутим, ништа више! Став, иако похвалан, води у неодређеност, и тако се он помно ограђује и повлачи у филозофски торањ.

Оштрији вјетар дува у енглеском часопису „*Polemic*“ (*The Prevention of Literature*, из 1946). „Да би се јасним, снажним језиком писало, неопходно је да се може размишљати без страха, а да би се неустрашиво размишљало, не смије се бити конформист“, грми Џорџ Орвел, опомињући шта заиста значи слобода штампе: шанса да се критикује и опонира! Уистину се своди, додаје он, на „питање шта је пожељније: искреност

или лаж". Та интелектуална слобода да писац буде јеретик, то јест, „неко ко одбија да силује сопствене мисли", нападнута је наводно с двије стране: књижевничка независност, као и умјетникова уопште, „прождерана је анонимним привредним силама" и поткопавана од управо оних који би требало да је штите – од интелектуалаца! Њихов напад на „духовно поштење" је „директан, с предумишљајем", ваљда и због тога што су они саставни дио „организованих лажи", разрађених за „спречавање литературе".

Теза гласи: када такав систем, тоталитаран у смислу тоталног прожимања свих поља живота, постане постојан, усљеђује шизофренија читавог друштва, у којем општи тренд, а не конкретна установа, гаси племенит пламен писца, односно, његов интегритет. Орвел нуди дијагнозу да су „непријатељи истине, самим тим и слободе мишљења" у суштини – „ власници штампе, филмски магнати и бирократија", као творци трендова. Опет, како наглашава, један од озбиљнијих симптома пропадања јесте „попуштање потребе за слободом међу интелектуалцима", поткупљеним, разореним душама. Харолд Розенберг их 1948. године чак назива „крдом независних умова".

Читајући данас ове Орвелове редове, много бурније од Канетијевих, већ и сама помисао, помало махинална, да су они искључиво за интерну употребу одзвања у глави као мрачњачки вибраето једне забрињавајуће аутоцензуре. Сила слова се одвајкада састоји од утицаја на јавност! Али јавно мнијење, макар се косило са општим искуством, не рађа се, већ се ствара. Према томе, настаје ново питање. Како ће критична књижевност преживјети овај вијек? Никако! То је највјероватније. Власт се не шали. Спремна је на све. Има невидљиву руку, а нема лица. Писац, особењак и просвјетитељ, полако се претвара у мету.

Без обзира – ко би се озбиљно усудио да посумња у противрјечност садашњице?! Њена недовољност је, људски посматрано, писцу очигледна, посебно ономе чије је перо на пулсу доба, а чија је танана душа друштвени вјетромјер. Душа? Наравно, ако је прода, писац се боље продаје, јер је онда у складу с кодификованим шемама вредновања. Такво подилажење успостављеном поретку свагда и свуда се награђивало и стога није ништа ново. „Прави писци су грижа савјести човјечанства", тврдио је Л. Фојербах, филозоф. Како то звучи несавремено у потпуно подешеном друштву, комерцијализованом, једнодимензионалном, постмодерном!

Датост, додуше, зрачи одређеном сугестивном снагом. Као таква, она калупи опште мисли и, прикована за тај оквир, сакати слободно стваралаштво, вежући га за појмовни свемир који никада – осим у чину забавног потискивања – не превазилази стварност нити њена прљава правила опхођења. Зрачи и калупи. Што више, тим горе! У том јединству супротности, животно свима познатом, у тој отуђености човјека чије доба, чак ни рудиментарно, више није сасвим његово, у тој пукој чињеничности коју умјетнички дух нужно одбацује да би стварао нешто вриједно, све је теже писцу пронаћи, такорећи, аутентичан језик кадар да избије из лажног говора једне изопачене цјелине.

Зато је паметно понекад се придржавати гесла лорда Литона: „У природним наукама, најбоље је да се читају најновије књиге; у књижевности – најстарије.“ Но, и нова дјела морају да настану, дјела која ће можда већ сутра важити за класике. Има таквих писаца и даље, добрих негативаца који негирају стварност што пориче човјека у својим могућностима. Тада обична ријеч постаје оружје, а прича – додир срца и варница свијести. Сила чињеница само угњетава! Снага писца, пак, може да их укине и превлада, првенствено надахнућем. Међутим, чак и да успије да ослободи говор од свих облика друштвене проституције и да слободу нацрта у њеном одсуству, не би ли је на тај начин ишчупао из мисаоног ћорсокака, писац негација као позитивни јунак мора прије или касније да се пита, баш као Његошев отац Данило: „А ја што ћу, али са киме ћу?“

Ренегати ту нису највећа препрека. Рјешења су свакако недокучена. Прије свега, интелектуална самоћа смета. Постоји ли излаз? Крвави Волтеров путник, Орвелов природни јеретик и Канетијев водњикави чувар мијена изражавају сродне чежње. То је неки почетак – књижевништво на ивици, бивствовање у концепту клопке, обична борба без окончања. Перо писца, с мастилом на измаку, себе тјеши: „Па ни другима није боље!“

чекајући празнике код градске куће

Боровски је, пар дана пре нове године, сазанао да има кћер из једне давнашње кратке везе. Иначе, тешко се сећао било чега што му само од себе није падало на ум, али одмах се сетио хотела на једном давном пољопривредном сајму и мршаве девојке са жутиим зубима с којом је провео једну ноћ. После се више никада нису срели. Девојка са жутиим зубима имала је тужан изглед. Изгубљен. Замишљао је њен лик док је разговарао с непознатом девојком.

Није знао због чега, али одмах је рекао да нема новца. Девојка је, непријатно изненађена, на ивици плача, брзо одговорила како није ни помислила на новац. А опет, изгледало је као да јесте. Звала се Валентина и својски се трудила да остави добар утисак на Боровског. Разговор је био напет, запињао је после сваке реченице и, једва некако, уз мучно девојчино мољакање, договорили су сусрет. У шест сати испред Градске куће.

Боровски је прекинуо телефонску везу и одсутано прошетао скромном квадратуром изнајмљеног самачког стана. Отворио је и затворио фрижидер. Сео је и поново устао. Стан је био тих и хладан. Кроз прозор је видео тамноплаве облаке пуне снега. Имао је потребу за још неким звуком осим оних од рада својих црева. Покушао је да укључи телевизор. Апарат је био мртав. Баш пред празнике... Помислио је на млађу суседу, снажног, сељачког састава, која му је у селидби помогла да понесе кутије са стварима на трећи спрат. Код ње је попио ракију и приметио да има два радио апарата. Можда би могла да му позајми један за празнике. Њен момак је био полицајац, рекла је Боровском да намеравају, она и момак, да дочекају нову годину „испод ћебета“.

Боровски је у потпуној тишини одсутно гледао кроз прозор. Увек исти видик на зграде и дрвеће, улице и небо, сада се указивао без икаквог звука. Боровски је знао да ова влажна

хладноћа и тишина у граду најављују снег. Приметио је да се смрачило тек када је на прозорском окну угледао свој лик и скромну унутрашњост стана. Оно унутра постало је оно напољу и то, или нешто друго, дубоко га узнемири. Обукао се и кренуо на састанак с Валентином надајући се да се неће срести.

Градска кућа је бљештала украшеним зидовима, прозорима, балконима, забатима, сахат-куллом, изложима продавница и улазима у кафане. Као у мравињаку, ужурбане гомиле појављивале се се и нестајале у светлости и сенкама моћног, старог здања. Гужва пред празнике видела се и по мноштву монтажних кућица где су се продавали украси, празнично јело и пиће, и овалном клизалишту одакле се чуо дечји жагор и прегласна музика с разгласа.

Чекали су се већ више од пола сата. Није било јасно шта је испред а шта иза Градске куће, тако да је Боровски чекао испред, то јест, западно, на широком тргу у који су са четири стране увирале улице, док је Валентина нервозно шпартала горе-доле, такође испред, али на супротној страни, мањим тргом између робне куће и православне цркве. Градска кућа је, с обе стране, имала по забат с римским бројевима над пространим, поплочаним колским улазом. На оном с трга, година је била из деветнаестог, а на оном код цркве, из осамнаестог века. Оба су била тачна и оба су била оно „испред“.

Боровски је заобишао Градску кућу са северне стране не би ли проверио да ли је Валентина тамо где је он сматрао да је зачеље, али и она дође до исте идеје, само што је она обишла зграду с јужне стране и доспела до широког трга који јој се никако није допао јер је тамо брисао хладан ветар из све четири улице које су се уливале у трг. Боровском је, опет, страшно засметао загушљив воњ уља из машина за кокице које су, покривене шаторским крилима као церадама, готово у целисти опселе трг пред црквом. Они се брже-боље вратише свако на своју страну, потпуно незадовољни оним другим.

Боровски је заборавио свој телефон на ципелару код улаза у стан, а Валентини је, док је прелазила на другу страну према главној улици, бућнуо у дубоку црну бару препуну масне воде настале после кише и изливања атмосферске канализације. Није ни покушала да загњури руку у ту пропаст. Боровском је потом синило да се нису договорили око знака распознавања. Сада то и није било важно јер ниједна млађа жена није ни за тренутак застала пред Градском кућом где је Боровски, већ сасвим промрзао, чекао више од три четврти часа. Валентина је ушла у гостионицу, није

знала шта би друго, и погледом тражила старијег мушкарца који би могао бити Боровски. У гостионици су седели углавном млађи људи и, само један, упарађени старац с брковима жутих од дувана који као да је чекао неког. Иако је био много старији од Боровског, Валентина је одлучила да му приђе. И пре него што је доспела до његовог стола, претекла ју је старија госпођа, пуначка и весела, пристигла из тоалета као с неке прославе. Старац јој се силно обрадова. Обоје су се нечем вулгарном насмејали.

Валентина је изашла из гостионице на ледену кишу. Учинило јој се да чује удаљену грмљавину.

Боровски је, плав од зиме, напокон посустао и сео на мокру, смрзнуту клупу. Из његових уста излазила је густа пара. Тешко је дисао, стезало га је у грудима. Дечија дрека, музика с разгласа, петарде, жамор пролазника... Све се то претворило у неко унутрашње кључање и Боровски беспомоћно зину за ваздухом. У очајању, он чврсто стегну своју главу и запуши уши. Тишина споља, међутим, откри оно унутрашње бубњање од којег је Боровском било тако лоше и он поново пусти звукове споља да га преплаве. Када би могао да утиша ону буку изнутра, препородио би се...

Валентиново лице облиле су сузе очајања. Од Боровског није било ни трага ни гласа. Ни сама више није знала због чега се толико понадала. Није више била „прва жена у космосу“, мајка се понекад шалила с њом пецкајући је због имена које јој је сама изабрала. Прорицала је, и сама пуна наде, својој кћери веома висок лет. Можда чак до звезда! Девојка се само надала оцу; мајка је умрла прошле године оставивши за собом дугове и неисплаћен кредит за стан у ком су живеле пошто их је очух избацио док је Валентина била још сасвим мала. Једва га је пронашла, и сада тај Боровски, по свему судећи, није желео да има ишта с њом.

Валентина је чезнула, више од свега, да с новопронађеним оцем оде на море. Никада није била на мору. Сазнала је од мајке да је Боровски некада давно живео на једном острвцу и тамо радио као светионичар. Замишљала је то острвце, осунчану кућицу од белог камена, безбрижне дуге дане и диван поглед на отворено море. Замишљала је њихов бродић и заједничко пецање, мале маслињаке и стада коза...

Брисала је очи од суза и суснежице. Можда је мајка све измислила. Сама је веома волела море и маштала да с Валентином оде на пусто острвце са светиоником. Увек би

нешто додавала и тог непознатог оца сликала све лепше и интересантније, као да су живели много година срећни у бајковитој љубави. Због чега се тај дивни роман завршио, Валентина није сазнала. Мајка је оставила крај недореченим јер и није било краја, као што, највероватније, није било ни почетка. Њихов живот, њен и мајчин, Валентини је то сада било јасно, био је казна, робија за мајку која је заправо истински живела само у својој машти, далеко од свих непријатности и мука кроз које су обе одувек пролазиле.

Плакала је док је пролазила испод уличне расвете: раскошне, прескупе, бљештаве, развучене преко целе улице, као светлосни тунел њој непознатог града-забавног парка. Звезде и пахуље, бљештави Деда Мразови, стотине и стотине лампица, музика и синтетички звуци играчки на љуљање, песме пијаних момака, кикот девојака, све то пратило је Валентину до улице која је делила ужи центар од сасвим неосветљеног парка.

Пожелела је да се осврне још једном. Намах се све утишало.

У једном моменту, као бич сурове истине, празнични жамор, сада пун гласног, подругљивог смеха, и шкиљава светлост из које су нагло ишчезле све боје осим сиве, изговорише коначну пресуду једним гласом у ком беху спојени многи страшни гласови: да, може се без ње. И, одмах потом, наставише све онако како би пре тога.

Касно је уочила аутомобил који је јурио да прстигне жуто светло. Валентина је одлетела у луку високом три, а дугом готово десет метара, у расквашено проређено растиње крај пута. На небу се нису виделе звезде. Док је летела, све се утишало: и споља, и изнутра; сива, снежна ноћ била је хладна као васиона, облаци су додиривали више зграде, град је нестао у магли од густе суснежице.

Пре него што је пала на земљу, девојка је већ била мртва.

Боровски се на клупи сасвим опоравио. Сетио се да је остало још мало супе коју је јуче скувао за ручак. Ваљало ју је подгрејати, а пре тога, купити у продавници гулаш у конзерви. Говећи. У фрижидеру је сачувао и једно пиво. Старац и пиво – сусрет на етикети и у животу. Та подударност га је силно обрадовала. Сетио се комшинице и могуће позајмице радио апарата. Можда ће му помоћи, она или полицајац, да донесу апарат до његовог стана и да га укључе, он се није баш разумео у новије апарате. Боље не, у стану нема ништа

чиме би их понудио. Ипак, могао је да купи флашу јефтинијег вина, сада, кад буде куповао гулаш у конзерви.

Гулаш и пиво, гулаш и пиво!, раздрагани хор у њему скандирао је из непресушног источника празничног весеља!

Боровски се смешио. Биће гозбе! Биће лепих дана!

Пажљиво, да се не би оклизнуо на камене коцке широког трга које су се претвориле у правцато стакло, Боровски се, ситним корацима јапанске гејше, отетурао до продавнице, а после, с две мршаве кесе, до свог изнајмљеног самачког стана.

Деца на клизалишту весело су цичала и смејала се, људи у пролазу радознало су га и љубазно одмеравали, било је и пробе ватромета, цео град је био украшен и радосно ужурбан пред празник. Све је изгледало тако добро и спокојно.

Градска кућа је блистала; била је окићена од пода до крова, као права новогодишња јелка.

рам за мој портрет

Морам се научити да највише припадам себи. Чуо сам откуцаје сата и то ме је пробудило. Гледао сам гдје је сат. Нема га. Вјероватно сам све сањао, али иза сна се не могу одмах тако добро снаћи. Осјећам се као слика кад падне са зида, па се нађе сва у чуду; нема појма шта јој се догодило, а не схвата ни како то да стакло није пукло. А онда у трену схвати колико је чавао важан за смисао њеног стајања на зиду. У мом случају нема чавла. Налазим се у оквиру који није по мојој мјери, недостаје бордура. Нико ме се још ни сам толико свидио да бих ме окачио на зид, да бих скретао пажњу посјетилаца и украшавао простор.

Вјетар, назовимо га олуја, помјерио ме са штафелаја на којем сам стајао спреман да се закачим на зид. У покушају да се нађем на висини, задесио ме пад који ме поломио, извадио из оквира легенде. Стакло се распршило у милион крхотина које су остале под чизмом олује на поду моје младости.

Вјетар је млатио портретом и носио га неконтролисано преко седам гора и седам мора до неке нове луке у којој ме је дочекао зид. Увидио сам прилику да се ту закачим. Увлачио сам се у неке рамове који ми нису никако одговарали. Послије сваког покушаја уредно бих се уролао и смијестио негде по страни да ме не би неко згужвао или нехотице замијенио кошаркашом лоптом и умјесто на зид шутнуо ме у корпу. Ноћу би се одролао и лежао потрбушке да бих се што боље испеглао, сачувао прибраност и сабрао свијест да рам за моју слику постоји као и чавао који ће да нас држи, све док се зид не сруши.

Онда су се зачула звона, права црквена звона, објава свјетлости, као да је сами Бог сишао и ушао у све грмове пунећи их свјетлом обзнањујући вјеру у љубав. Поред моје слике стајао је прекрасан оквир, хајде да га назовемо рам, нисам се двоумио, доживио сам га као ципеле из којих сам

протјеран. Корак постаде лак, осмијех се залијепи на врх неба, док је поглед шарао зидом и тражио обиљежено мјесто чавлу. Сад могу да трчим, тако да се за час пронађем код себе, али исто тако могу за час да будем на неком другом мјесту гдје нисам сасвим свој. Почео сам осјећати да се замке налазе на љепшим мјестима. Како да их заобиђем? Лако!

Не напуштај себе, буди свој, изуј се, ходај бос, загледан у Сунце, са јабуком у руци. Нисам ни слутио колики је зид, мислио сам да је то обиљежено мјесто ту негдје. Међутим нисам га лако проналазио. Слика није на свом мјесту, али је ту, сачувана, осим што помало жути, као крштеница. Рам је још увијек у моди, одолијева стилу. Чавао ми је у џепу, умије да жуља, понекад боцне, опомене, пита за своје обиљежено мјесто. Хтио бих да држи слику, а Илија му не да!

ружица кљајић

обећање

Тек што се завршила јутарња литургија, човек у поодмаклим годинама и с призвуком неодлучности у гласу обрати се младом свештенику:

– Оче Владимире...

Свештеник се окрену и с необичном топлином у гласу рече:

– Изволите господине...

– Ник. Или боље, Николај Владимирович, јер сам пореклом Рус...

– Слушам Вас господине Николај. Јесте ли можда желели да се исповедите, или...?

– Не, оче! Желео бих да вам нешто испричам, а и савет би ми добро дошао. Молим вас оче помозите ми јер сам не знам како и шта да учиним...?

– Изволите! Радо ћу вас саслушати.

У малој просторији пуној тишине и мира потребног свакој људској души, удобно се наместивши на понуђеној столици, Николај је нетремице гледао у благи свештеников лик и с муком покушавао срочити прву реченицу о свом давном доживљају.

– Видите оче, стар сам човек и већ неко време, кад увече, ваљда од година увек уморан кренем на спавање, бојим се да се ујутро нећу пробудити. Не, не бојим се ја смрти, јер знам да се једном, пре или касније мора отићи с овог света, него, да не одем а да нисам испунио једно давно дато обећање.

– Обећање...?!

– Да! Обећање! Дао сам га веома давно, а сада се пред собом, вама и пред свевишњим стидим што га нисам до сада испунио.

– Слушам вас господине Николај – рече млади свештеник, осетивши да је господину потребна подршка, а и да би његова исповест могла бити тешка и занимљива.

Негде, при крају 1915. године, као млад лекар радио сам у једном заробљеничком логору, где је било војника са свих страна, па и оних из Аустроугарске монархије. Међу њима је било теже и лакше рањених, али и оболелих од разних болести тела и душе. У скромном болничком стационару, на неколико војничких кревета лежали су они теже повређени заробљеници. Као човек и лекар, свом снагом сам се трудио да им помогнем на сваки могући начин и тако олакшам њихову вишеструку бол и несрећу.

Сећам се, као да је јуче било, на кревету сасвим у углу те хладне бараке, лежао је један заробљеник пореклом из Босне који је имао лакшу рану на потколеници, али и једну тежу на надлактици десне руке, због које је трпео јаке болове. Повремено је, исцрпљен и измучен тим боловима, западао и у психичку кризу, јер се плашио да ће умрети, а да његова породица никада неће сазнати шта је с њим било.

Једном, кад сам био у прилици да му дам нешто за ублажавање бола, он, онако мало опуштен, замоли ме да га саслушам, што радо учиних, јер је био веома млад а толико тужан и несрећан.

– Докторе! – готово завапи хватајући ме за рукав оном здравом руком. – Док сам још при здравој памети, заклињем вас свевишњим Богом, да уместо мене напишете писмо мојој породици. Кад сам одмах на почетку рата мобилисан и с мојим братом кренуо у ратни пакао, код куће су ми остали живи родитељи и жена, али и син првенац који је тек правио своје прве кораке. Напишите им да сам жив и да не знам шта је с братом јер је он упућен на други фронт. Знате докторе, одмах су нас раздвојили и распоредили у различите јединице, што ми је веома тешко пало, а тројица наших рођака који су остали у мојој јединици погинули су већ у првим борбама. Ако моји чују да сам жив, надаће се и тако мање туговати.

– Не брини! Учинићу то! – чврсто и лако обећах...

Кад је чуо моје обећање, као да му је пао велики терет с душе а на његовом бледом лицу и у тужном погледу заискри детиња радост. Парче папира с његовим именом и адресом његове породице успримио сам међу своје највредније документе. Још је био жив кад сам убрзо добио наређење за премештај. Ускоро сам заувек напустио то место а нажалост и крај који је уједно био и мој родни завичај.

У бурним догађајима који су уследили и задесили Русију и њен на две идеологије подељен народ, у борби за лични опстанак која је захтевала много патње, бола и дугог

путовања у још већу неизвесност, заборавио сам рањеног војника и дато му обећање, због чега се заиста стидим. Шта да радим оче?

– Напишите писмо. Ако се неким случајем вратио кући и ако је можда још жив, биће му драго да га нисте заборавили, а, ако га породица још увек очекује, оживеће им нада да је негде жив и да ће се једном ипак појавити на кућном прагу...

***

Наредног јутра (иако у току ноћи готово да и није спавао), Николај Владимирович је с необичном лакоћом устао и пожурио на јутарњу литургију у Цркву Светог Ћорђа, једини православни храм у граду изграђен добровољним прилозима Срба који су били и иначе најбројнија досељеничка заједница.

У недостатку своје цркве и због својих верских потреба, у цркву су долазили Руси, Грци, али и верници још неких православних заједница.

Након литургије, Николај замоли оца Владимира за мало слободног времена.

– Донели сте писмо!? – видно изненађен и гласом пуним ведрине упита га свештеник.

– Јесам оче. Написао сам га, али, шта сада с њим? Из познатих разлога, ја писма не шаљем ни у своју домовину, а чини ми се да је исто и с домовином Драгутина Јелића који ме очајнички молио да напишем писмо његовој породици.

Свештеник узне писмо, летимично пређе погледом преко редова, па с неким посебним сјајем у очима рече:

– Добро сте савладали наш језик!

– Годинама сам радио као лекар а међу мојим пацијентима је било и много Срба. Пошто, нажалост, лично никада нисам засновао властиту породицу, имао сам времена да се често дружим са Србима који су у Америку дошли у разним временима доносећи свако своју судбину и причу, али су свој лепи језик сачували, тако да ми није било тешко научити га.

– Што се тиче писма – настави отац Владимир – не брините и будите сигурни да ћу се лично побринути за њега. Увек неко од нас путује за Београд, а тамо није никакав проблем убацити писмо у поштанско сандуче, наравно, ако уз то имамо и потребну адресу...

– И адреса је ту, оче! – сав сретан и с видљивим олакшањем одговори Николај док је младом свештенику пружао писмо.

– Зорка Јелић, село Палежница код Добоја... Надајмо се господине Николај да је свевишњи био милостив, да ће Зорку ово ваше писмо затећи живу и да ће му се бар мало обрадовати, без обзира што га је чекала скоро четрдесет година.

– Молимо се заједно за то. Хвала вам оче Владимире на вашој доброту јер сте ми помогли да скинем велики терет с душе и савести.

tanja beljanski

skakavac

U gradski autobus ušao je starac, prethodno podigavši hodalicu. Vozač je sačekao da putnik sedne, zatim je zatvorio vrata.

Na stajalištu, okrenuta po strani, prekrštenih ruku i isturene brade, Robin je pratila promene na ekranu s redom vožnje.

„Kasni. Trebaće mi dvadeset pet minuta da stignem“, pomislila je i sela na klupu. Iz tašne je izvadila mobilni telefon i protein štanglu prelivenu crnom čokoladom.

Elektronski zvuk pesme za decu. Pogledala je levo. Stanici je prilazila žena s ruksakom na leđima. Gurala je kolica u kojima je sedeo dečak. Noge, raširene, visile su, gotovo dodirujući točkove.

„Krava, krava, kravica...“, čuo se visoki glas iz telefonskog zvučnika, iz džepa iznošenog, raskopčanog kaputa.

Oguljene kožne čizme, masna kosa neuredno vezana u rep, naočare za vid. Žena je pomogla dečaku da ustane, pogledala red vožnje i sela na kraj klupe.

„B U S“, pokazivala mu je prstom slova na asfaltu. „Tu piše bus.“

Usmerila je ispruženu ruku ka ekranu. „Ovde vidimo za koliko minuta stiže. Čekamo broj trideset osam.“

„Ne idu sa mnom. Dobro je“, pomislila je Robin, tražeći lokaciju na Google mapi.

Dečak je sa sedišta kolica uzeo igračku, zakoračio i stao ispred nje.

„Otpao mu je nos“, rekao je dva puta, čupkajući tkaninu.

Podigla je pogled. Žvakala je parče slatkiša.

„Ne interesuje me“, pomislila je zureći u prljavu, krpenu lutku u obliku psa. Zatvorene usne razvukla je u osmeh.

Žena je uhvatila dečaka za nadlakticu i privukla ga k sebi.
„Stiže autobus. Stani ovde!“, rekla je.

Park, jezero, patke, labudovi. Botanički institut. Botanička bašta. Guske. Jezero. Statua. Muzej savremene umetnosti. Skulpturalna grupa. Muzej lepih umetnosti. Fontana. Još jedno jezero.

Autobus se uključio na glavni put. Zatim je skrenuo levo i nastavio pravo. Most. Stanica. Pravo, desno. Mali kružni tok. Levo. Pravo. Pravo. Ponovo most. Stanica. Pravo. Desno. Semafor. Park. Klupe, golubovi. Statua. Južni deo grada.

Stanica. Peroni. Kratka pauza. Smena vozača.

„Staje kod biblioteke! U povratku ću tu izaći“, razmišljala je Robin.

Autobus je skrenu levo. Polukrug. Pravo. Semafor. Pravo. Desno. Levo.

Most. Nadvožnjak. Izlaz na autoput. Nastavio je glavnim putem. S desne strane: pruga, železnička stanica.

Radovi.

„Ovuda ne bih mogla biciklom“, pomislila je Robin.

Autobus se ponovo zaustavio. Putnici su izlazili. Ulazili.

CEASEFIRE NOW, pisalo je crvenim sprejom na trafo stanici.

„Na trećoj odavde silazim“, razmišljala je.

Bazen u vašem dvorištu. Žena i muškarac, manekeni srednjih godina, vitki, nasmejani, stoje ispred minimalističke vile. Manekenka ima dugu, ravnu, svetlosmeđu kosu. Maneken prosedu. Piju vino. Pred njima je bazen. Voda. Plavetnilo. Ispod slike: broj telefona, email adresa, website. Kombi se udaljio.

Semafor.

Dve devojke su ustale i prišle izlazu. Široke farmerice, kratke majice, prevelike jakne, bele patike. Nisu razgovarale. Jedna je pritisnula dugme na držaču. Začuo se pisak. Izlaz na sledećoj stanici.

Robin je čitala WhatsApp poruke.

„Kakva drskost!“, pomislila je, grizući zanokticu na kažiprstu. Udahnula je duboko i pogledala kroz prozor.

„Za ovu platu!“, odmahivala je glavom. „Ne dolazi u obzir!“

Isključila je internet i gurnula telefon u tašnu.

Mesara. Prodavnica naočara. Zgrada policije. Ulaz desno: unutrašnji poslovi – uslužni centar. S druge strane ulice: crkva, poštansko sanduče. Trg. Prodavnice i kafane.

„Ne radi Vam pin kod na ličnoj karti.“ Lice službenice bilo je bledo. Pramenovi tanke, plave kose padali su joj niz čelo, prekrivali ušne školjke i vrat.

Iza službenice, na podu, stajala je saksija s biljkom. Puzavica se jednim delom uvrnula oko plastičnih merdevina zabodjenih u zemlju. Drugim delom pružala se po podnim pločicama.

Na zidu, iznad saksije – uramljena grafika. More.

Torzo; mermer – telo žene – bio je postavljen u desnom uglu kancelarije, naspram puzavice.

„Ne razumem“, rekla je Robin.

„Da li ste ga menjali?“ Službenica je držala papir koji joj je Robin pružila.

„Nisam.“ Podigla je ramena i okrenula šake.

„Kad ste ga poslednji put koristili?“ Službenica je spustila papir na sto. Šiške su joj prekrile kapke.

„Ne sećam se“, rekla je Robin i dalje zureći u nju.

Službenica je premestila težinu tela na levu nogu. Prstima je pomerila šiške s očiju. „Ništa onda“, uzdahnula je. „Moram da pošaljem zahtev da Vam izdaju novi“, rekla je i pogledala u ekran kompjutera.

„Dobro. I?“, Robin se oslonila na pult.

„Kad bude stigao pin kod, moći ćemo da unesemo novu kućnu adresu u Vašu ličnu kartu.“

„Kad će to biti?“, rekla je Robin. Ukrstila je prste i podigla obrve.

Službenica je otepcila list papira iz blokčića i uzela olovku.

„Za sedam dana.“ Donjim delom olovke, dva puta je kucnula po površini stola, desno od tastature.

Robin je ćutala. Gledala je u poledinu kompjuterskog ekrana.

„Da li možete da dođete sledeće nedelje u sredu?“, rekla je službenica.

Robin se uspravila, izvadila iz tašne mobilni telefon i otvorila kalendar.

Nakon pet sekundi, pogledala je u službenicu. Šiške su joj klizile niz čelo.

„Uzeću slobodan dan“, rekla je.

RASPRODAJA

Najbolji primerci iz kolekcije biblioteke

„Guillermo Rosales samo tri eura!”, pomislila je Robin i uzela knjigu s police.

Tvrđ povež. Na koricama – kuća nošena talasima.

Okrenula se.

Iza nje je stajao mladić. Smešio se.

„Šta hoćeš?”, pomislila je. Pogledala ga je u oči.

Mladić je spustio glavu i zakoračio u stranu.

Prišla je pultu za kojim su sedeli bibliotekari. Sačekala je da dođe na red.

Čitaonica je bila puna. Studenti sa slušalicama na ušima. Pred njima, na stolovima, otvoreni laptopi, knjige i sveske. Flašice s vodom. Torbe i ruksaci na podu. Jakne su visile s naslona stolica.

Robin je koračala lagano, trudeći se da ne pravi buku. Tražila je slobodno mesto.

Sela je izdvojeno, na fotelju, s leve strane prostorije.

„Apokaliptični klasik moderne literature... Nihilistički rođak *Leta iznad kukavičjeg gnezda*... Put u najmračnije uglove ljudskog postojanja... Poniženje, zanemarivanje, fizičko nasilje, zloupotreba, korumpirani nadzornici...”

U sali za sastanke, iza staklenog zida, jedna naspram druge, sedele su dve žene. Nalakćena na sto, jedna je oslonila glavu na dlanove. Druga je govorila gestikulirajući.

„Nisam kupila kafu”, pomislila je Robin. Nastavila je da čita.

Na dvadesetj stranici romana, Arsenio, čuvar privatnog prihvatišta za siromašne mentalne bolesnike u Majamiju, seksualno zlostavlja Hildu, dementnu staricu. U sobi se nalazi i glavni junak – psihički poremećeni narator, Kubanac, pisac u egzilu – William Figueras. Arsenio i Hilda ga ne vide.

Spustila je knjigu na krilo.

Ogrnula se jaknom. Ustala je i prišla prozoru.

Nedovršeni most obrastao je korovom. Fasade na zadnjim stranama kuća bile su oguljene. Vлага se širila iz temelja po zidovima. U trećem planu videla su se tri tornja.

„Pet i petnaest“, pomislila je gledajući pozlaćeni sat na zvoniku.

Restoran na krovu hotela bio je prazan. Policijski helikopter je nadletao centar grada.

Grane drveća, povijene, dodirivale su vodu. Čamci s turistima su plovili rekom.

* * *

Kartonske kutije, jedna na drugoj, stajale su složene u hodniku. Robin je duboko udahnula i glasno izduvala vazduh kroz napućene usne. Okačila je tašnu i jaknu na čiviluk.

Ušla je u sobu. Zastala je, osvrnula se i uključila lampu.

Zagrizla je jabuku. Vratila ju je u činiju.

Otvorila je vrata i izašla na terasu.

Ispred ograde, u uglu, stajao je skakavac. Nepomičan.

Vazdušni balon na horizontu.

„Još jedan! I još jedan!“

S druge strane ulice, muškarac je parkirao automobil. Mercedes-Benz EQS 580 4MATIC Sedan. Zatim je ušao u kuću.

Robin je uzela metlu i pokupila lišće s poda. Bacila ga je u kantu.

Prišla je skakavcu. Nije se pomerio.

Šutnula ga je vrhom cipele.

Nagnula se preko ograde. Gledala je za njim.

Pao je na beton. S četvrtog sprata.

„Ništa mu neće biti“, pomislila je i odložila metlu.

Oštrodlaki pincer je vršio nuždu uz stub ulične rasvete. Žena je razgovarala telefonom. Povukla je povodac. Pas je potrčao za njom.

U gustoj krošnji kapadokijskog javora crvkućao je čvorak.

četiri priče

ŠTA ME ČITA I ŠTA MI SE DOGAĐA. SLAGALICA

Uvijam se u rečenice; klizim po papiru. Slova su sluz; stanje imunog sistema. Ako me sričeš s levo na desno, devojka sam. Ako me izgovaraš s desna na levo, starica sam. Karakter mi je od zareza, organi između reči. Lice iz teksta, mozak u formi. Poigraj se sa mnom; pravila su prosta: percepcija, razumevanje, rekognicija, memorisanje, refleksija, spekulacija, imaginacija, fantazija. Ko ne razume, shvatiće.

DOŠLO JE. REALIJA

Za ovih osamdeset minuta, nije protekla nijedna sekunda. Slušamo muziku koja nema zvuk, čitamo romane bez reči, nalazimo se na fotografiji koja nije uslikana. Ne vidimo ni Sunce ni nebo. Ostali smo imuni; beskrajno ravnodušni.

ŽEGA. DESKRIPCIJA

Truli brda, pegavi šikaru, odmiče reku. Cveće svrbi, pas zveči, avgust bi se u džep sakrio. Nebo od najlona pucketa po nama.

SVAKODNEVICA. ZAVERA

Živimo u hiperinflaciji tajnih društava; svedočimo trećoj generaciji klonova. Plašimo se veštačke inteligencije, novog daljinskog upravljača za listanje detinjstva. Verujemo da će nas

čipovati kao što nas odavno truju vakcinama. Izmislili su paranoju kao bolest, vetar za menjanje raspoloženja, sunce za slepe i slabovide. Očekujemo da stvarnost poskupi, pošto je sreća devalvirala. Jalovi smo i zloćudni; isprani od Harpa.¹

---

1 HAARP (скраћено од High Frequency Active Auroral Research Program), (Program aktivnog auroralnog istraživanja visoke frekvencije) je istraživački projekat koji želi da razume, stimuliše i kontroliše procese u jonosferi koji mogu da izmene učinak komunikacionih i sistema za nadgledanje. Zbog iskrivljenih tumačenja, HAARP je postao jedna od najpopularnijih teorija zavere.

smradovi

Starca budi lupanje na vratima.

„O bože”, uzdiše, „još jedan pijani Indijanac.” Oblači vojničku jaknu i gura kratki „charter arms” revolver – isti onaj kojim je ubijen Lenon – u džep. Na trenutak se naslanja na zid, oseća jak bol u levoj ruci i ramenu.

„Beži odavde. Zvaću policiju.”

„Neće stići na vreme da ti budu od koristi. Upropastio si mi ćerku.”

„Stižemo odmah, gospodine.” Vrata samo što nisu popustila. Starac stoji neka dva i po metra od vrata, pištolj mu je uperen. Sirene su sve bliže.

Vrata popuštaju. Indijanac uleće sa bejzbol palicom, razgorečenih očiju, poput besnog konja. Patrolno vozilo se zaustavlja uz škripu guma. Domaćin puca Indijancu u nogu. Indijanac pada, jecajući, i okreće se na bok.

Vrata se naglo otvaraju i unutra ulaze panduri sumanutih pogleda, s oružjem u rukama. Ugledavši čoveka u vojničkoj jakni, poručnik Majk pretpostavlja da je on provalnik. Ne gubi vreme. Ispaljuje tri metka. Starac se hvata za grudi i pada. Majk se okreće i hladnokrvno vraća pištolj u futrolu.

„Sredili smo ga.”

„Jeste li ozbiljno povređeni, gospodine?”

Brižno stavlja ruku na Indijančeva leđa. To je dobar PR. Indijanac se polako okreće prema njima, obnevideo od bola i šoka. Prave korak unazad u užasu. „O Bože”, kukaju u glas. Marv, onaj stariji, daje znak. Sirene hitne pomoći u daljini.

„Preпусти mi ovo, samo mi čuvaj leđa.”

Pomažu Indijancu da sedne u stolicu.

„Ti si heroj!”

„Bio je komunista.”

„Dobro je što si ga upucao, imenovaćemo te za pomoćnika.“

Panduri mu guraju pištolj u ruku. Sirene su sve bliže. Indijanac tupo gleda u pištolj. Panduri mi pomažu da sednem u stolicu? Daju mi pištolj? Hitna pomoć skreće iza ugla, udaljena je dve kuće. Meci se zabijaju u Indijančeve grudi. Nema vremena za finese. Prevrću stolove, obaraju policu sa knjigama. Jedan baca stolicu kroz prozor, dok kola hitne pomoći kočice uz škripu guma.

„Bilo je čipavo, kapetane, baš čipavo. Indijanac je odlepio, zgrabio je Majkov pištolj i upucao domaćina. Bog mi je svedok, imao je snagu dvadesetorice. Upozorio sam ga da smo policajci, ali je uperio pištolj ka nama, tako da sam bio prinuđen da pucam.“

„Načelnik hoće da vas vidi.“

„Je l' ovo vaš izveštaj?“

„Jeste šefe, to je to.“

„Smrdi kao izbljuvak lešinara.“

„Šta nije u redu, šefe?“

„Pa za početak, nemoguće je da se desilo ovako kao što kažete. Uglovi metaka su pogrešni.“

„Ajoj, šefe.“

„Osim toga, starac nije umro.“

„Nije.“ Zaustavio se na vreme. „Pa to je sjajno“, rekao je, nervozno se osmehujući. „Tip koji je onako upucan u grudi može sve da pobrka.“

„Nosio je pancir. Imao je srčani udar, ali se oporavio i sad traži vašu krv: 'Ne samo da moram da se branim od pijanih Indijanaca, već i od poremećenih, šupljoglavih pandura – jebeni smradovi!'“

„Isusa mi šefe, kunem se da sam video pijanog Indijanca kako stoji tamo sa pištoljem u ruci, jasno kao što sad vidim vas.“

„I šta si još video? Kapije raja? Jebenog Isusa Hrista kako ti predaje Zlatnu kitu za hrabrost? Stvarno ste ga zajebali ovog puta, klovnovi. Niste ništa više od običnih smradova, obojica.“

„Pa šefe“, reče Marv, osmehujući se i cupkajući, ne bi li se uvukao šefu. „Naravno da smo smradovi. Zato smo i stupili u službu. Pištolj i značka mogu da pokriju svašta.“

„U redu, momci. Daću vam šansu da se iskupite.“

„Uradićemo bilo šta šefe, bilo šta.“

„Biće čipavo, momci. Jedna velika zaplena narkotika. I da znate, prvo pucate. Zapamtite, mrtvi ne lažu. Kapirate?“

„Odmah krećemo, šefe.“

„Možete da uzmete šta god vam treba iz skladišta. Preporučujem 'itaka' četvorocevke.“

Smradovi izlaze. Načelnik se smeje. Rešiće se novinara koji ga jaše već neko vreme, kao i pune prostorije liberalnih mekušaca, vokali *Džoan Baez*.

Hoće li smradovi dobiti treću šansu? Hoće li smradovi ponovo udariti?

Preveo s engleskog Aleksa Vasiljević

злочин из нужде и злочин из користи: о роману *вере и завере* александра тишме

Белешке из Дневника Александра Тишме говоре о томе да је писац роману *Верџ и заверџ* приступао као делу које је дошло након низа књига којима је желео да се докаже. Након што је то успео са *Употребом човека, Верџ и заверџ* је писао у неку руку растерећен, једино са потребом да потврди успех претходног романа. То је можда и његов највећи квалитет – реч је о роману који варира познате теме Тишмине прозе, у којем се појављују сродни ликови и приповедачки поступци, али који, можда боље него иједно његово дело, прича занимљиву, узбудљиву повест. Критичари су проналазили у *Верџама и заверџама* елементе крими-романа, описивали су га као трилер, као љубавни, па у неким деловима и као еротски роман. Појављују се и тумачења која га везују за интелектуални роман, или филозофски есеј (УГРИНОВ 1984: 94), психолошки и друштвени роман (ТАМАШ 1990: 54), али и она која га означавају као „ремек-дело жанра грађанског романа“ (ПАВКОВИЋ 2003: 44). Роман *Верџ и заверџ* драматизован је и изведен у режији Душана Петровића, на сцени Српског народног позоришта 1998. године. Као серију, имали смо прилику да гледамо *Верџ и заверџ* 2016. године, од аутора Жанка Томића, и у продукцији Радио-телевизије Војводине.

Асоцијација на *Употребу човека* неизбежна је не толико због сенки рата, колико због специфичности композиције и приповедних модела. Такође, имамо сличну ситуацију која мотивише збивања – јунаци, после рата раштркани на разне стране, поново се, стицајем околности, окупљају у Новом Саду и тај сусрет постаје замајац радње, која је много динамичнија и напетија од оне у *Употреби човека*. Тишма у *Дневнику помиње трилогију, коју би чиниле Књига о Бламу,*

Употреба човека и Вере и завере. Размишљао је о томе да назове ту трилогију *Јеврејска*, или помешано *Корене* (2001: 673). Касније ће им придружити и роман *Капо* и *Школу безбожничтва* и та ће дела назвати својим петокњижјем. Он у њима проналази тематске сродности. Међутим, њихова вероватно најснажнија спона јесте однос према питањима злочина и насиља, тумачење природе зла у човеку и атмосфера ништавила и декаденције, безнађа, баналне и бесмислене свакодневице, једног свеобухватног апсурда.

***

Напуштање темпоралне линераности и каузалне романескне композиције уобичајени су Тишмини поступци. Ни *Вере* и *завере* не одступају од тог манира. Преплетеност и преклапање временских планова, асоцијативно везивање приповедних одсецака и укрштање вишезначних епизода појављују се и у овом Тишмином роману. Међутим, за разлику од романа *Употреба човека*, *Широка врата*, *Књига о Бламу* или *Капо*, у *Верама* и *заверама* откривање прошлих догађаја није једини извор приповедне тензије. Развој „средишње“ линије текста, која описује „садашња“ збивања креира основну напетост романа и производи динамику нарације коју остали Тишмини романи немају.

Уводна сцена има функцију да ослика крокије чланова породице зубара Рудића и да утврди неке од мотивских линија које ће се протезати кроз читав роман. Карактеристичан је опис ручка, пун детаља, вишезначних описа јела и утисака различитих чула. Све је то у служби дочаравања напете, искричаве атмосфере између Сергијевих родитеља, али и његовог односа према њима, посебно мајци, чију љубав и бригу доживљава као терет тешког јела. Богат избор придева такође обликује такву атмосферу: „гибљиво“, „глибаво“, „тешко“, „загушљиво“, „опоро“, „мирисно“, „сочно“... На почетку уведен лајтмотив оптерећујуће родитељске љубави остаће до краја везан за родитељски дом. Експликативна ретроспекција која следи изнеће причу о стану Рудића, који није више државни, него је враћен Јакобу Лебенсхајму. Проблем станарског права управља судбинама јунака на сличан начин као у приповеци „Стан“ или у *Књизи о Бламу*.

Након што су представљени главни актери романа – породица Рудић, Еуген Патак, породица Степанов и, најзад, брачни пар Шултејс, приповедање почиње да скреће у ретроспективне рукавце чија је функција детаљно описивање прошлости

ликова. После историје Инге Шултејс и њеног односа са су-пругом Балтазаром, приповедање се враћа у садашњост, где ће се наставити нит приче о продаји стана. Користећи технику тока свести, приповедач представља став Сергијевих родитеља о томе, а затим се перспектива управља према Сергију. У унутрашњем монологу јунак открива грижу савести због тога што непрестано мисли на Инге, уместо да реши питање продаје. Иначе, модел унутрашњег монолога писац користи релативно ретко у *Верама* и *заверама*, ограничавајући се на ситуације у којима је за разумевање радње неопходан интроспективни приступ (таква је сцена у којој, након вести о Ингиној трудноћи, Сергије размишља како ће то утицати на њихову везу, да би онда прешао на размишљање о Балтазару и неопходности његовог убиства). Помоћу асоцијативне копче, радња ће се вратити у прошлост, из које ће изронити прича о односу Рудићевих родитеља.

Реминисценције у приповедању имају најчешће улогу објашњења историје неких ликова и њихових односа, као и увођења важних тема, мотива и симбола. Међутим, постоје ретроспективни одломци који имају тежину антиципације будућих догађаја. Сличан поступак Тишма је применио и у *Широким вратима*. Одломак у којем сазнајемо да је Сергије у руковођству пријавио Еугена када му је овај признао свој страх у затвору, након чега је Еуген био искључен, представља неку врсту најаве каснијег расплета односа између та два јунака.

Ручак код Степанових описан је тако што приповедање тече паралелно, у два тока. Док се за столом одвија формална комуникација, испод стола одиграва се тајни разговор – Сергије шаље Еугену сигнале Морзеоове азбуке стискајући му ногу. На тај начин, он му поручује да му уговори састанак са Инге. Степанови су носиоци напоредног тока романа. Прича о њима искрсава повремено, као контрастни слој – код њих је живот улегао као набрекла нога у сламом обложеном дрвену клонпу, како примећује Инге, док се Балтазар ужасава њихове неорганизованости. Такви, они представљају контрастежу бурном животу Сергија и Инге. С друге стране, сцене са Еугеном уобличене су по драмском моделу. Призор у којем он препричава свој разговор са Инге сачињен је од динамичних, кратких реплика, праћених донекле пренаглашеним гестовима, као у пантомимском позоришту. Асоцијацију на позоришне сцене изазива и важна епизода о убиству у *Варшави*:

„Док је овај хватао пиштољ – био је то стварно пиштољ, Сергије га је преко плоче сточића видео како се издиже, црн,

обујмљен бледом шаком Гардиновачкога – он је из џепа извукао свој и, оклевајући само за тренутак, повукао ороз. Грунуо је пуцањ; Гардиновачки је као опржен тргао руку на чијем се крају лабаво клатио пиштољ сличан уловљеном раку, ухватио се за груди обема рукама, при чему му је пиштољ испао из шаке, мало се окренуо према Сергију, с изразом чуђења на лицу, затим се занео, посрнуо, па је пао на колена и пружио се по поду треснувши о њега шиљковима ципела. Сергије је с неверицом пратио то збивање које је сам изазвао; он је готово очекивао да ће Гардиновачки наједном скочити на своје гипке криве ноге и развући бркове у церекав смех као толико пута, али је истовремено био, пун страве, начисто да се то никада неће догодити." (1983: 133)

Прецизан и успорен опис убиства Гардиновачког, уз неутралну приповедачку перспективу, креирају утисак филмске *slow-motion* сцене. Сергије поступа несвесно, а затим „збивање које је сам изазвао“ посматра као да је реч о узбудљивој драмској сцени. Тај централни ретроспективни одломак романа наставља се приповедањем о Сергијевом повратку у домовину, браку с Љиљаном и рођењу кћери Стојанке. Болест детета повезана је са злочиним родитеља на начин сличан оном на који је то изведено у *Школи безбожњиштва*. Повест о тужној Сергијевој љубавној и породичној причи завршава се у садашњости – познанством са Инге. Тиме је приповедачка нит доведена до тренутка у којем је прекинута.

Уследиће две убедљиве, заокружене епизоде, које би могле да се читају као целовите приповетке. Прва је она о Сергијевом одласку на излет бродом са ћерком и бившом супругом. Напета атмосфера, Љиљанина заједљивост и зловоља и сплашњавање Сергијевог ентузијазма осликане су у маниру Тишминих најбољих приповедака, у презенту, уз избор правих детаља и нијанси у понашању ликова. Одмах након те епизоде, по принципу контраста, постављена је идилична епизода о бекству Сергија и Инге у Тител.¹

Завршница романа, обележена Еугеновим самоубиством, такође је приповедана уз драмску, представљачку дистанцу. То, међутим, не умањује напетост неизвесног расплета и изненађујућег, страшног краја, који, иако припреман током целог романа, поражава и застрашује.

1 Занимљиво је Тишмино сведочанство из Дневника о томе да је тителска епизода била накнадно преправљена, будући да је била неаутентична, пуна фраза и, по пишевом мишљењу, није показивала снагу истинске љубави и блискости између Сергија и Инге. Он то тумачи чињеницом да је у њој најпре пресликавао своју личну аферу из Неума, у којој није било ничег сем физичке привлачности (2001: 737).

У жанровским одређењима *Вера и завера* преовлађују она која тај роман везују за традицију друштвеног или грађанског романа. За разлику од *Књиге о Бламу*, где је присуство главног јунака имало детерминишућу функцију за читаву структуру романа, *Сергије Рудић у Верама и заверама* представља оруђе приповедања и њему је, заправо, подређен. Сва збивања су, дакако, психолошки и социјално мотивисана и стога је занимљиво пратити путање те мотивације, као и реперкусије односа главног јунака са осталим ликовима. Ипак, чини се да сам роман није замишљен тако да ослика његов лик, већ да пре свега исприча причу.

Најпре упознајемо ликове *Сергијевих* родитеља. У њиховом успелом портретисању назире се подсмех грађанском сталежу, „јаловој грађанштини“ (УГРИНОВ 1984: 95). Такође, активан је важан мотив патолошке љубоморе која трује њихов брак. Приповедач помно анализира и објашњава, уз присуство психологизма који ће обележити сваку карактеризацију у роману, измену односа између госпође и господина Рудића и порекло њене љубоморе. Опис стоматолошке интервенције у његовој ординацији богат је алузијама:

„(...) оне му, као какве пезе, уводе пацијенткиње, младе, обле, у том склопу потребе и посла до покорности снисходљиве, које он при прегледу и лечењу посађује у дубоку столицу и помоћу спретних завртања истеже и спушта пода се у скоро лежећи положај, па се онда нагиње над њих, тако рећи полеже, разјапљује им румена уста и заглављује у њих своја огледалца и сврдла и клешта и прсте, разгледа и посувраћује њихову унутрашњост себи на располагање, на пипање, на штипање, што год хоће, нагони их да као овце блеје 'Ааааа', струже по њима и чупа и гњечи их, бранећи им да се отимају притиском свог већ млохавог старачког трбуха и стезањем својих истањених, кржавих колена око и између њихових набубрелих бутина, о које се кришом и пожудно таре“ (1983: 5–6).

У реченицама које следе постаје јасно да је тај опис дат из перспективе Рудићеве жене и да осликава пакао љубоморе кроз који она пролази сваки пут када он оде на посао. Мучан утисак који та сцена оставља припрема атмосферу за ништа мање напоран призор породичног ручка, приликом којег се терет Рудићкине љубави сваљује на сина.

Еуген Патак је лик кога приповедач потом уводи. По ређење њега и *Сергија* са *Дон Кихотом* и *Санчом Пансом* одмах везује литерарне асоцијације уз *Еуенов* лик. Оне се

настављају све до последње сцене, у којој Патак, пре него што ће се убити, изговара цитат из *Саре о Нибелунзима*: „Хоћеш преко Дунава у хунску земљу код Кримхилде? Али Зигфрид није мртав, ено ти га, а овај скелеџија не превози ни за гривну од чистог злата!“ Разлика у односу на Сервантесов пар, наставља приповедач паралелу, јесте у томе што овде Кихот (Сергије) следи оно што Панса (Патак) измишља. Поређењем Сергија и Еугена од детињства креира се контрастни пар, а разлике међу њима мотивисане су другачијим пореклом и социјалним околностима у којима су расли. Патак утеху у свом сиромашном и несрећном детињству тражи у књигама које проналази у кућама својих саплеменика Јевреја. Готово свака сцена у којој се та два лика појављују заједно структурирана је на основу контраста – док је Еуген обузет читањем књига и новина, Сергије му тражи практичну помоћ – адвоката. Павле Угринов одређује *Вере* и *завере* као роман о алтер-егу (1984: 95). Док Сергијев лик представља вољу, снагу, акцију, материју, Еуген је пол који означава смиреност, непокретност, контемплацију, дух. Радоман Кордић бави се подробно Тишминим психологизмом и тумачи увођење алтер-ега у лику Еугена Патака као неке врсте оправдања или моралног покрића које је Сергију потребно због циљева и поступака оног другог дела његове раслојене личности (1988: 173). Павле Угринов сматра да Александар Тишма гради нихилистичку поенту, разрешивши роман Еугеновом смрћу, уништењем духовног, и победом баналног, примитивног, свакодневног. У сваком случају, судбине које Тишма додељује одређеним јунацима непогрешиво су везане за њихове карактере и чини се да их треба посматрати првенствено у контексту идејног слоја романа, како управо Угринов и сугерише.

Принцип контраста уочавамо и у односу брачног пара Степанов према троуглу Сергије – Инге – Балтазар. Природност, спонтаност и животворност њихове љубави стоји као здрав и позитиван пол чудним љубавним односима које срећемо у роману. Ипак, код Тишме су релације међу ликовима ретко сасвим црно-беле, па тако и Степанови својом утабаном свакодневицом стоје насупрот узвишеној и лудој љубави коју доживљавају Сергије и Инге.

Лик Инге Шултејс срећемо најпре као оличење фаталне жене, која Сергија фасцинира већ приликом првог сусрета. Широка ретроспективни пасаж који следи, посвећен је Ингиној животној повести. Пожељна кћи богаташа, навикла на живот у луксузу, брзо је открила забаве одраслих и почела у њима

да ужива, имајући ипак утисак да је тиме себи закинула део самосталности. Била је верена за Франца Шултејса, Балтазаровог брата, који је отишао у рат. Следи опис ратних година, које је Инге провела скривајући се са породицом Шултејс, у условима сасвим супротним онима у којима је одрасла. Пописи злочина и насиља која су се дешавала свуда око ње дати су, карактеристично за Тишму, налик на каталог или статистику. Посебну пажњу приповедач поклања развоју њеног односа са Балтазаром, у који је ушла захваљујући његовој пожуди и сопственој отупелости и мирењу с околностима. По тих неколико елемената (пожељност, страшно предавање насупрот трпљењу насиља), Инге се донекле приближава лику Вере Кронер. Реч је о женским ликовима чије тело није само објект жудње већ је, како тумачи Кордић, „осећање тела изједначено са осећањем идентитета” (1988: 173). Код Инге је необично то што се прича са Сергијем развија као у класичном љубавном роману, иако нам је јасно да у њеном лику постоји нешто друго, нешто изван уобичајених узуса женских ликова код Тишме. Она је, сматра даље Кордић, оличење дијалектике смрти, „посуда радикалног уживања чије последице Сергије мора да искуси”. Уживање, то је код Тишме честа идеја, тражи жртву идентитета – оно је уживање Другог. У *Верама* и *заверама* идеја о уживању које води у смрт идентитета драматизирана је причом о Сергијевом жртвовању Еугена. Неко је морао да умре, закључује и Сергије у унутрашњем монологу који води ка одлуци о убиству.

За јунаке романа *Вере* и *завере* карактеристично је идентитетско раслојавање – Младен Шукало примећује га у ликовима Еугена, Инге, а нарочито Сергија Рудића (ШУКАЛО 2005: 61). Два пола његове личности, обележена појавом алтер-ега, нису једини показатељ раслојености коју је Тишма желео да постигне код тог јунака. Коментаришући свој поступак у *Дневнику*, писац наводи да је Рудића обликовао по себи у осећајној и мисаоној сфери, а у делатној му је приписао поступке активисте. Тај други део Сергијеве личности јесте конструкција, и Тишма то осећа као грешку. На сличан начин је конструисао лик Лазукића у *Употреби човека*, доделивши му способност да ратује и да убије. Писац даље коментарише и да су његови најуспелији ликови они које је обликовао у распону своје личности – Блам, Каран, новинар из романа *За црном девојком* (2001: 746). Код Сергија Рудића, наставља Тишма, изостављена је димензија идеалисте – у ретроспективном одломку представљена је његова залуђеност једном

социјалном модом, коју је напустио након смрти прве девојке. Објашњење тог поступка писац види у сопственој немогућности да се идентификује са било каквим идеалним мишљењем (2001: 737).

Ако, међутим, размишљамо о Еугену као Сергијевом алтер-егу, могли бисмо њега да видимо као „додатак“ који главном јунаку обезбеђује идеалистичку компоненту. Од смрти прве девојке, револуционарке Маре, па све до сусрета с Инге, Сергије је, истиче приповедач, био углавном посвећен решавању односа с мушкарцима и „ширим, општим збивањима“. Међутим, женски ликови посредно учествују у формирању Сергијевог лика. Кордић се, у оквиру тумачења Вера и завера, бави тумачењем функције едиповског романа. По тој теорији, многи Сергијеви поступци и одлуке могу се тумачити као својеврсна освета родитељима. Иако је треба схватити условно, таква идеја има оправдање у чињеници да је сцена породичног ручка код Рудићевих смештена на важну позицију на почетку романа и да су у њој зачети многи пресудни мотиви и релације за развој Сергијевог лика. Значајан је и лик његове бивше жене Љиљане. Она се у сличном психолошком кључу пројекције свети Сергију преко ћерке Стојанке, чија физичка сакатост симболише емотивни инвалидитет. Тишма вешто користи епизоду излета бродом да покаже како су мајка и кћи срасле и сродиле се у бризи, страху и мрзовољи и направиле фронт према Сергију, који је изгубио вољу за иницијативом:

„Успињу се на терасу, он скупи празне столице за један незастрт сто, зове келнера, који, једини у послу под притиском оволиких гостију, дуго пропушта крај уха његове опомене; али се испоставља да Љиљана и мала ништа неће, односно скоро неће, јер су у ствари жедне, а немају поверења у понуђена пића. Зашто, кад су у крчми пристале на исто овакво, немогуће је установити; на крају се ипак одлучују за кока-колу, која за суседним столовима боји многе полупразне боце, само што поновљено захтевају да буде нехлађена. У њеном ишчекивању, опипавању, опрезном коштању и препирању је ли одиста безопасно млака пролази преостало време, за Сергија напетом и мучно“ (1983: 191).

Убиство Гардиновачког представља један од кључних елемената у креирању лика Сергија Рудића. Осим антиципативне улоге, оно има функцију да покаже до које мере Сергије реагује с једне стране инстинктивно и без много реалних разлога (Кордић то убиство пореди са Мерсоовим убиством Ара-

пина, а ова асоцијација је примењива на читав низ злочина из Тишминих приповедака). С друге стране он, донекле ипак промишљено, унапред рачуна на свој друштвени статус, иако му формално не придаје значај (1988: 173). Такође, Кордић истиче важност улоге Сергијевог ресантимана, дуго скриване, чак и несвесне мржње, унутарње напетости која трује тог јунака из неколико извора и налази вентил у нагону за убиством. Сергијев ток свести, који га доводи до одлуке о убиству Балтазара, открива многе детаље о томе како се обликује његов рационални пут ка таквом опредељењу. Он прави разлику у односу на убиство Гардиновачког – у оном случају пуцао је у човека који га је напао, ни у кога одређеног. Оправдање за свој поступак проналази у Балтазаровој прошлости – и он је отео Инге Францу, па сходно томе заслужује да и њему сад буде нешто отето. Сергије себе види у улози „извршиоца правде”. Након одлуке да убиство, по наруџбини, учини његова друга половина, Сергије наговара Еугена користећи се историјским околностима као покрићем – подсећа га на то да је трпео мучења од Шваба, а Балтазар је један од њих. Сергијева дрскост иде и корак даље – он подстиче збуњеног Еугена да се сети да му дугује зато што га нису стрељали као издајника. Сад тражи да му врати услугу. У том делу романа Сергије делује као хладнокрвни убица и негативни јунак. Међутим, све што претходи служи томе да такав суд закомпликује. Пре него што смо се суочили са његовом одлуком, упознали смо све оно што га тишти у прошлости, у две породице у којима је принуђен да живи, у психолошкој и социолошкој сфери. Такође, мотив убиства постаје, преко убиства Гардиновачког, део његове личности, нешто за шта је нагонски способан и спреман, и нешто из чега може да се релативно лако извуче. Све су то околности које га чине оним јунаком који ће у смрт гурнути свог најбољег пријатеља, намеравајући да избегне непријатности сопственог љубавног живота. Ипак, као и код других, сличних јунака, које је Тишма обликовао „по својој мери”, ми га не доживљавамо као отелотворење зла, већ као слабог и несрећног човека од кога је живот направио звер спремну на све.

***

Тишма је у својим дневничким белешкама уздржан или критичан према роману *Вере и завере*. Тек са извесне временске дистанце закључује да се преварио у процени и да је реч о значајном роману који расправља о неколико

фундаменталних питања попут злочина из нужде и из интереса, наслеђа, трајања сред насиља, менталитета, побуда, лажи и истине у општим и најличнијим стремљењима (2001: 824). Злочин је овде другачије разглобљен него у другим Тишминим делима, нарочито онима која припадају петокњижју. Ратно насиље се појављује у једном делу романа и има одлучујућу улогу у креирању ликова и њихових судбина. Сцена у којој, након убиства девојке Маре, муче Сергија, написана је попут сличних сцена из *Употребе човека*:

„Сергије је буљио у тај леш цвокоћући зубима колико од зиме толико и од запрепашћења, он није престајао да у њега буљи ни док су га самог тукли, дерали са њега одећу, ципеле, опет тукли, псовали га и тражили да призна, а кад су га у зору, измрцвареног, са осталима, кундацима потерали у зграду и гурнули у самицу, још увек је пред очима, разрогаченим у таму, имао Марин леш, пљеснут о земљу, искренуте главе и разбацаних удова као прегршт случајно састављених крпа на мотки срушеног страшила” (1983: 117–118).

Међутим, механизам настанка зла у човеку у ратним околностима није у *Верама* и *заверема* третиран као што иначе бива у Тишминим прозним делима. У том роману занимало га је зло које се роди у сасвим супротним, ушушканим, мирнодопским временима, усред баналне свакодневице, или бар нечега што тако изгледа. Интересовала га је психосоцијална основа насиља које на тај начин настаје, као и разлика између злочина из нужде и злочина из користи. Интроспективни пасаж који антиципира Рудићеву одлуку о убиству Балтазара разоткрива нову динамику злочина заснованог на лукавствима разума. На себи својствен, провокативан начин, писац анализира механизам којим се мешањем истине и лажи креира померена логика, софизам способан да оправда сваки, па и најмонструознији злочин.

С друге стране, добар део романа *Вере* и *завере* посвећен је мотиву љубави, и то идеалне, узвишене љубави оличене у савршеном складу двоје људи. У Тишмином делу тај се мотив јавља у роману *За црном девојком*, али и у приповеткама као што су „Хиљаду и друга ноћ”, „Jalousie”, „Тврђава”. Тителска епизода представља врхунац љубавне приче Сергија и Инге. У њој приповедач инсистира управо на мотиву „љубавничког споразумевања”:

„Сталан је то ромор међу њима, којим надокнађују многе године лишене љубавничког споразумевања. Када исцрпу поводе тренутка, они, као да се плаше да ће изгубити нити

сагласја, начињу без прелаза разговор око неког ранијег запажања које су пропустили да једно другом искажу или које добија друкчији вид под утицајем новијег, најновијег” (1983: 224).

Непрекинут разговор међу љубавницима сигнал је склада и блискости, баш као и у приповеткама које смо поменули. Осим еротског слоја тителске епизоде, треба приметити и понављање свакодневне рутине, малих ритуала које су установили (сличан мотив појављује се у „Тврђави”). Иако је реч о излету од само неколико дана, стиче се утисак срећног и трајног заједничког живота. Критичари често тумаче тај слој романа као назнаку наде, позитиван пол мрачне повести о људском злу и несугласицама. Међутим, чини се да начин на који се љубав Сергија и Инге развијала, као и последице које је изазвала, говоре супротно. Тишма ту идеју формира још у роману *За црном девојком* – једно од суштинских одређења идеалне љубави јесте њена пролазност. Она траје тренутак, и тај тренутак као рефлектор осветљава јад и беду остатка наших живота.

Међутим, постоји у *Верама* и *заверама* прича о још једној љубави – реч је о брачном пару Степанов. Њихова младалачка љубав описана је као снажна и луда, али зрелост им не доноси досаду и јед, већ пун и радостан, мада хаотичан живот. Тишма избегава да тај пар идеализује и направи од њих своју верзију Кити и Љевина. Постоје назнаке такве асоцијације, али писац успева да свој горки хумани скептицизам примени и у опису односа у кући Степанових, штитећи то поље ведрине у роману реалистичким третманом.

Храна, поготово заједнички оброци, заузима важно место у роману, што је наговештено већ уводном сценом ручка. Управо у оквиру призора заједничког обедовања Тишма скицира битне релације међу ликовима. Таква је и епизода у којој је током ручка код Степанових, Сергије под столом наговарао Еугена да му уговори састанак са Инге. Као што тешка испарења дуго и мучно куваних јела сугеришу тежину родитељске љубави према Сергију, тако симболику притајене еротике носи и слика „ломљења меса” у дому Степанових.

Треба обратити пажњу и на мотив воде, који има врло сложу функцију у роману. Тишмина лична везаност за воду, поготово за реку, одсликава се у многим његовим делима, али у *Верама* и *заверама* тај мотив бива посебно наглашен. Сергијев однос са бившом женом и ћерком описан је у епизоди о излету бродом по Дунаву. Његова прича са Инге

кулминира у епизоди смештеној у Тителу, на обали Тисе, која за њих представља рајско уточиште. Степанови одлазе са гостима у летњиковач на обали дунавског рукавца. Када одлучи да убије Балтазара, Сергије ће, разматрајући све опције, закључити да је убиство у води најбоља варијанта:

„Најбоље на воду, у коју би га затим могао бацити, с каменом око врата, да никад не буде нађен, тим пре што би могао тврдити да се сам удавио, непливач какав јесте. Одлучује се недвосмислено за воду, јер је то једини Балтазару несавладиви елемент за који зна, једини његов тако рећи природни непријатељ, у ком се може сакрити потез извршиоца“ (1983: 261).

Мотив воде заокружен је на крају романа, када у њој страда Еуген, убивши се на начин сличан оном који је Сергије наменио Балтазару. Символика последње сцене, у којој се Инге баца око врата Балтазару, који је „једини сув“, можда говори у прилог идеји о различитим менталитетима јунака Вера и завера. Радоман Кордић говори о утицају балканског и западног духа на јунаке романа. Балтазар се одупире балканском духу који га опседа, док му се Инге предаје, као бујици. До краја, сви јунаци Вера и завера наћи ће се у њој, оставивши једино Балтазара сувим.

Књиге су мотив који се у различитим формама, али увек са сличном функцијом, појављује у многим Тишминим романима. Обично су везане за једног јунака и обликују слој стидљиве наде и притајене ведрине. У *Верама и заверама*, мотив књига везује се првенствено за Еугена Патака, мада не треба заборавити да је и Сергије описан као „преправљач преведених пустоловних романа“. Можда је и у том ироничном одређењу скривен један елемент контраста између та два лика. Као и у *Употреби човека*, за одломке о књигама везују се коментари у којима се расправља о питањима поетике. Таква је сцена у којој Сергије са колегама Шотром и Пуљезовићем разговара о томе како се може направити модел забавног романа и шта треба да садржи схема једног таквог „литерарног производа“. Патак открива књиге врло рано, а његов специфичан избор лектире представља важан чинилац психолошког обликовања тог лика. Након Сергијеве издаје, и искључења, Еуген се, по повратку у Нови Сад, теши књигама. Оне га умирују и након страшне Сергијеве посете током које га наговара да убије уместо њега. Отварајући их насумице, он чита цитате на различитим језицима, и из те занимљиве какофоније израња његов очајнички вапај, обликован у форми тока свести:

„Ипак увек у ишчекивању овог другог, штива, не другог догађаја, као да су догађаји само станка, празан простор који ће довести поново до штива. А чему? Да би се штивом тај исти празан простор потиснуо у заборав, до следећег догађаја, па преко њега до новог штива. Све у свему да би се прелебдео, пресањарио празан простор, празни простори. Пошто друкчијих и нема. (...) Зато ти вештачки жлебови, речи, које су свака по једна бушотина до коренова, до прошлости, до навика, обичаја, до присности. Оне са својим у почетку чудним склоповима слова, слогова, из којих је он, нежив међу њима, тек постепено наслућивао и у себе увлачио, навикавајуће се, гласовни њихов пренос, да би убрзо постале, кад се тако упознају и ороде једна с другом, сочне, звучне, значне и преко својих значења докучених по реченицама“ (1983: 270).

Доневши, напokon, одлуку о самоубиству, Еуген симболично шутне последњу књигу пре него што затвори врата. Његова везаност за Сергија била је заснована на дивљењу према одлучности и нагону, активизму којег је њему самом мањкало. Он сам крио се иза књига страхујући од било какве одлуке, од стварног живота. Коначна одлука натераће га да „вирне иза књига“. Његова смрт представља горку завршницу приче о страстима, али и отвара низ питања о пасивном идеализму и активном материјализму у контексту проблема морала, злочина и казне.

ЛИТЕРАТУРА:

- Кордић, Радоман. *Тумачење књижевног дела*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1988.
- Павковић, Васа. „Одлазак мудрог скептика“. *НИН*, 20. 02. 2003.
- Тамаш, Јулијан. *Дарови моје браће*. Никшић: Универзитетска ријеч; Титов Врбас: Народна библиотека, 1990.
- Тишма, Александар. *Дневник 1941–2001*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- Тишма, Александар. *Вере и завере*. Београд: Нолит, 1983.
- Угринов, Павле. „Смрт духа и тела“. *Књижевност*, год. 39, књ. 77, св. 1 (јан. 1984), стр. 94–96.

Шукало, Младен. „Наративна устројства идентитета у дјелу Александра Тишме“. *Повратак миру Александра Тишме*, ур. Јован Делић, Светозар Кољевић и Иван Негришорац. Нови Сад: Матица српска, 2005, стр. 60–73.

НЕДЕЉИВОСТ

Данијела Репман: *Столица без наслона*;
Трећи трг, Сребрно дрво, Београд, 2024.

У роману *Столица без наслона* присутна је својеврсна, веома уочљива, дуалност књижевног израза. Прозно и поетско деле исти простор унутар романескне форме која, сама по себи, допушта двосмерни карактер текста. Ако се примени таква тактика, нимало нова, питање је како и коме остати доследнији. Проза или поезија у једној, вероватно, дуго промишљаној и ранијим делима поткрепљеној аутофикцији. Како наставити започету нарацију и како је завршити.

Глас нараторке, јединог актера у породици који критички расуђује у покушајима да у лавиринту сећања, која је свуда, чак и у положају сенки на околним објектима, нађе објашњење онога што се у њој и у породици збило (иако зна да је то узалудно), ни на једном месту у роману није једнозначан, лишен пренесеног значења. Оштре оцене које прво лице доноси, просуђујући чланове породице и себе, даље се, кроз приповест, разлажу у следећим фрагментима, у полифонији чији је извор један једини глас, тако да раније донети судови саме јунакиње немају више вредност коначног закључка, него функцију сагледавања шире и апстрактније слике. Тај израз одговара њој, као јунакињи, она је писала поезију и поетски посматрала своје окружење – све те дрвореде, гробља, возове, портрете људи и деце – оно што је њен отац помно фотографисао, меланхолију уобичајености коју је запажао један особењак. Поетско, међутим, највише утиче на то како види мајку, особу која гради и подрива њен унутрашњи лирски стационар. Зато, у имагинарној расподели симболичких функција, мајка би била проза. Ћерка, нараторка, поезија. Између њих две се води дијалог, сваки на месту и сваки болно огољен, а мајка има предност, мајка ставља тачку, даје значење и боју предметима и појавама, а у истинским малим подухватима,

уме да изврне смисао оног што ћерка још није изговорила, али је помислила. С друге стране, јасна је јунакињина изолованост, али и отвореност да своје стање искаже на сопствени, благотворно иронични, начин – глас мајке и глас ћерке понекад се с намером преклапају. Мајка банализује ћеркина осећања и неретко их у два-три потеза поништава:

„Рекла сам неприлагођеност. Она је рекла неиспуњеност.
Рекла сам самоћа. Она је рекла себичност.

Рекла сам могућност избора. Она је рекла да избор не постоји.“ (20)

За разлику од чудесне везе са мајком, однос са оцем је дефинисан одмах на почетку. Раскид је дошао рано, свакако, с разлогом; превелика емотивна дистанцираност учинила је своје и отац, као предалека и премалена тачка ослонца, више је сенка, на коју се, по традиционалној шеми, ослања мајка. Али и Богдан, јунакињин брат близанац, са дијагнозом церебралне парализе. Патријархат се одржава на темељима две особе, мајке, већим делом, и Богдана, делимично. Јунакиња, у тој шеми, штрчи.

Брат Богдан се на свој начин саживео с околином и притом, мада то звучи чудно, у контакту са стварношћу боље пролази него сестра, нараторка. Богдан је несвакидашњи, необични бунтовник, и представља један, и поред свега, претенциозно херојски карактер. Склад и равнотежу коју мајка и отац покушавају да успоставе, а чији је резултат отупљеност и међусобна отуђеност, овај момак развејава својим несташлукима и наивним играма које умеју да тргну његову мајку, да макар обрати пажњу и погледа га. Буђење из смртоносне летаргије у сваком случају је спасоносно. Богдан након свега, ипак, одлази у своју собу, својим путем, као мали победник. А уместо њега, казну и прекоре често трпи његова сестра, која има жеље једнаке брату (за слатким, на пример), али је огroman простор дели до остварења тих жеља.

Поред Богдана, као противтежа погубној скучености између мајке и оца, јавља се јунакињина баба, Еја, очева мајка. Она рационално расветљава све оно што родитељима делује крајње настрано. Као једење креча, на пример. Баба Еја за ту појаву каже да многа деца једу креч. И да свако има право да трага за оним што му недостаје. Потпуни опозит онима с којима јунакиња живи:

„За разлику од ње, моји родитељи тврде да имамо све што нам треба. На пример, ми деца имамо хлеба и млека колико нам је потребно, имамо и кишобране који нас штите од кише, и вакцине које нас штите од болести, и шампон против вашака.“ (42)

Баба, такође, добија ударце уместо главне протагонисткиње, има стрпљења и има ухо за њене муке. Али, баба Еја није решење, она је тренутно олакшање, све пре и после ње може бити болно, а та потенцијална бол често је једнака и оној конкретној.

Мајчина неспособност да протумачи ћеркину жељу за загрљајем, потребу за ведрином, за оним речима уз које не би била сама у туђини и мрачној шуми симбола који је окружују, веома се ефектно рефлектују у сновима о изгубљеној лутки. Споредни учесници тих снова нису насумични, дакле, нису лишени своје подсвесне симболике; човек који води пса на повоцу и носи наочари или држи унука за руку, па посебан сан о дрвету, слободније тумачено, могу да представљају везаност, укореењеност, неку врсту подсвесног сигнала о фатуму. Непријатни снови, временски и просторно дислоцирани, као да имају свој наставак у реалности, где су опиплјивији, нарочито у описима ентеријера собе у иностранству, чекаонице на неуропсихијатрији, па и соба у својој кући. Ту се душевна стања јунакиње пресликавају на предмете и на њима се одражава нароторкина самоповређујућа ментална игра:

„Зидови чекаонице на неуропсихијатрији офарбани су тамнозеленом масном фарбом до висине мојих рамена. Под пресвучен светлоплавим линолеумом на средини рефлектује бљесак неонки са храпаве таванице. Због њега чекаоница изгледа као дугачка пастелна змија која се опружила на сунцу.“ (23)

Као и у претходним књигама Данијеле Репман, и у Столици без наслона локације протагониста остају неименоване. Наилазимо на речи и изразе који, рецимо, могу да нас упуте на Војводину, на оне, како налажу стереотипна струјања, емоционално хладније просторе. Места о којима јунакиња сањари, међутим, именована су. Рецимо, Париз, романтични велеград. Париз који не постоји, осим у реклами. Ова уопштеност даје већи лирски замах књизи, дозвољава више простора за интимни свет нараторке, који је једина реалност. Сама јунакиња, излажући свој однос са мајком, пише поезију и на тај начин дише унутар пакла прозе. То није тек тако и изнебуха, она је студирала књижевност и имала је

склоност да у дневној рутини види одразе песме. Али и са тим је стала, препустила се наизглед. Малодушност и терет прошлости, ипак, преслаби су да је зауставе и потчине, па управо у тешком и непријатном, у заморним понављањима дана, почиње поезија – поезија раскринкавања, огољавања, чак и кроз дијалоге и протицање времена, кроз радњу.

Спољашњи свет је недвосмислено зао. Поред себе у иностранству и самог далеког, туђег града, детињство представља претежак терет и најконкретнијег непријатеља. Лице детињства има лице Јосипе, вршњакиње која нараторку физички малтретира без одређеног повода. Она је зло на које не постоји одговор, осим резигнације и вербалног окршаја, али јунакиња застаје пред силнијим од себе, као и пред ауторитетима, остаје без артикулисаног одговора. Прима ударце и понижења. То је приказ потпуног прихватања и обртања зла против себе. Нема одбрамбеног механизма, покварен је и јасно је да прво лице то покушава да надомести и превазиђе – поезијом. А поезија нема штит, нема опну. Зато је веома рањива. Јунакиња је, могли бисмо рећи, слична лику Агија из култног романа Аги и Ема Игорa Коларова, али уз напомену да су овде Аги и Ема заправо ћерка и мајка, чији је однос далеко сложенији од пријатељства дечака и доброћудне, маштовите старице. Упркос хладноћи и немару родитеља, јунакиња, вођена нечим што превазилази обавезе, и даље брине за мајку. Она пази на њено здравље и води је код лекара, иде с њом и пред тоалет. Та необична повезаност себичности, љубави и мржње је специфични кружни механизам, вртешка коју је немогуће зауставити и раставити на делове који се могу рационално образложити.

Јунакињино окружење једнако је стравичној, негостољубивој вегетацији која, да би се у њој снашло, захтева високо развијену вештину практичног размишљања, а поређење с тим амбијентом употпуњено је сликом куповине приручника за преживљавање у дивљини. Туђина у коју се привремено одселила није само место далеко од куће, него је то подручје конкретног, праксе, акције. А то је за њу опасност. Читање овог приручника јесте мало отржењење, краткотрајна куповина мира са спољашњим светом, и то мира који у пракси, у директном сучељавању поезије и прозе, доводи до малодушности. Из таквог стања се јунакиња спасава и обнавља једино како уме – максималном субјективизацијом света.

Текст овог романа не раздваја два начина стваралачког размишљања; прозно и поетско се преплићу, тако да Столица

без наслона заправо представља њихову савршену синтезу. Лирско не смета нарацији и не затвара реалност у херметичне ауторефлексије и кодове, него служи уместо класичних приповедачких алата. Стилска средства, попут поређења, користе се, рецимо, уместо наративне или есејистичке анализе одређених душевних стања. Тако је целовити портрет јунакиње можда најбоље дат кроз следећу слику (са мајком):

„Крајем дана претварамо се у једну извитоперену творевину неправилно сраслих тела. Недељиви. Воштани и лепљиви као стари зидни календар у кухињи локалне хамбургерије на којем је исти месец годинама.“ (101)

То је идеално решење за овакав тип романа, овакав спој, чији је крајњи исход, могли бисмо рећи, узвишено једноставан израз. У њему лепота и дубиозност реченице досежу онај интензитет захваљујући ком тексту можемо апсолутно да верујемо.

ко прича о лепоти? – пролазност је у оку посматрача

Соња Атанасијевић: *Вештице из Илинаца*,
Блум издаваштво, Београд, 2023.

Филозофија о пролазности живота често се схвата вулгаризовано и поједностављено, можемо чак рећи: испрофанисано, будући да се олако третира као испразно и јалово траћење времена. Апстраховано, емоционално-интелектуално сублимирано, а нарочито асоцијативно мишљење, највећма се држи за одсуство смисла за реалитет, одн. за бесврховиту дискусију. Филозоф се доживљава као личност изгубљена у времену и простору, непрактична, неспособна да дела у сагласју с актуелним тренутком. Ако неко поведе разговор о томе да ли је човек по природи добар, или није, да ли постоји бог, или не, или да ли ће човечанство пропасти, или не, са једностраног аспекта, тај дискурс се доживљава као „пуко филозофирање“, а не као суочавање са животом. Нормална је и општа потреба човека, да појаве и процесе тумачи и промишља о њима у тоталитету, и да у свакодневном, реалистичком сукобу са стварношћу, не изгуби из вида како целовитост света, тако и себе као персону. Збирка прича Соње Атанасијевић, јесте чувар и баштаник хуманитета, позвана да говори у име људског рода и да га чува од беспућа следе цивилизације. Она треба да нам помогне да боље разумемо развитак људске мисли и тенденцију савременог поробљавања хуманитета леденим и сувопарним логикама и дискурзивним дедукцијама и апстракцијама, лишеним оживотвореног витализма. Такође, она нам помаже да боље схватимо свест човека о себи самом, о алијенираном бићу, и да нам осветли, са свог становишта, путеве ослобођења човека. У збирци прича која је пред нама, ауторка је идеалиста, а не материјалиста, када говори о суштини и смислу

пролазног живота, одговарајући на вечито питање: Како спознајемо? На тај начин, Атанасијевићка је следитељ спознајне теорије, или гносеологије. Она разматра проблеме морала, не морализирајући, при томе, што укључује и „хрвање“ са проблемима етике. Поврх тога, упућује на лепо, и говори о лепоти људске душе и живота, подсећајући нас да је кадра да се штедро и нештедимице ухвати у коштац са суптилним и деликатним питањима естетике.

Према филозофима емпиристима, осећање је спознаја о појединачним стварима, које егзистирају изван нас у објективној стварности. Противстављено томе, према ауторки, осећање је елемент спознаје, али и делатност духа. Осећање је у нашем духу, те, следствено томе, и идеје које нам он пружа обитавају у нашем духу. Постоји оно што перципирамо, и то главна јунакиња чини приљезно и емпатично. Наиме, кад не бисмо перципирали, да ли би постојало оно што перципирамо? Критеријум спознаје, јесте јасноћа и разговетност јунакињиних осећања, која произилазе из онога што перципира. Деловање људске душе не баца сенку на разговетност и јасноћу, иако чист осећај има већу вредност. Атанасијевићка даје прецизне одговоре на питање: Откуда перципирање? и шта је то осећај и осећање. Такође, она недвосмислено објашњава откуда присуство идеја које добијамо преко осећаја и осећања, и како, и у коликој мери, оне служе нашем практичном животу. Главна јунакиња концизно разликује осећај од осећања. Осећај се добива преко чула и агенаса спољне средине, а осећање је процес кога изграђује и осебујно формира наша душа и најзапретанији персоналитет. До идеја, главна јунакиња не долази преко апстраховања и мисаоним путем, него их једноставно, само перципира. Преко идеја, које се рађају из осећаја и осећања, она репрезентује себе на импресивно квалитативан начин. Према ауторки, човек је *faber fortunae suae*. Сам ковач своје среће. Сазнаје припадајуће елементе оне стварности, који су већ дати у његовој свести. Уважавајући наведено можемо закључити да, каткад, Атанасијевићка полагаано, и веома брижно и пажљиво, као кад милујемо нежно крзно животиње, или кад се капљица воде дрско-споро одваја од сталактита, склизне у тзв. солипсизам, који каже, да се ништа не може спознати осим онога што лежи у нама самима. У збирци прича која нам се као раскошни цвет отвара пред очима, или као снежни смет што се формира већ у тренутку док га посматрамо, ауторка не поставља само проблем истраживања

извора спознаје, него су у њеном фокусу и вредности људског сазнања. Она сматра да елементе спознаје, наш разум и духовно биће, добијају већ готове, из унутрашњег и спољњег искуства. Јунакиња, транспонована у ауторку је дубоко интроспективна. Јунговски, једновремено, екстравертно-интровертирана. Она интројицира и интериоризује, открива и демистификује, сачињава и опчињава, разграђује и гради.

Ауторка елементе спознаје дели на: импресије и идеје. Импресије су наши осећаји и осећања. Они су живописни и веома интензивни, а идеје само следују из њих као нека врста фотоартефаката, и фотографије настале из негатива, који корелирају у једној врсти подупируће повратне спреге са осећајима и емоцијама. Атанасијевићка, неретко преточена у саму главну јунакињу, осећа једним делом свога сложеног и слојевитог хабитуса, да постоје две врсте сазнања: интуитивно и демонстративно. Ово последње проистиче из животне емпирије и има једнаку вредност као и интуиција и чаробан свет инстинката којима се главна јунакиња зналачки и спонтано предаје. Интуиција је онај, по Хегелу, први и основни ступањ у развоју апсолутног духа и умногоме одређује наше биће и искуствену снагу. Јунакиња, трансцендирана у саму ауторку, пита се: може ли се на основама постојања једног узрока, закључити о последици, тј. на темељу постојања једне чињенице, закључити о некој другој, која би требало да буде њена последица? Ауторка настоји да потанко истражи овај однос, јер се он појављује у свим нашим закључивањима. Атанасијевићка реализује истинску апологију емпиријског тумачења стварности. Чиста као дечја суза и модра маховина на влажној стени, она сматра да се ништа не може доказати а priori, и ништа нужно не произилази из усамљених чињеница, никаква законитост. Сва узрочно-последична догађања представљају наше искуство, и само из њега и на темељу њега, ми смо у стању да судимо. Ауторка, заодевена у рухо главне јунакиње, доводи емпиризам до вратница питања: а шта онда може људски разум? Да ли је свет позорница на којој су људи актери са додељеним улогама, или је човек сам иницијатор својих гестова и играч властито изграђених, а не унапред додељених рола? Ауторка је поклоник предоминантности и супремације емоције над разумом, будући да доводи у питање моћ разума да схвати нужност збивања у људској природи и психолошком статусу. Одузела је разуму главни атрибут: да схвати нужност збивања у природи људског духа, тела и душе. Хобс,

чувени енглески филозоф, сматрао је да је лично смирење условљено нормалним смирењем људских потреба, а то није само трагање за истином, тако да ова особена и особита збирка прича, садржи у себи и понеке елементе енглеске филозофске мисли 17. века. Дакле, према ауторки, специфичан хабитус једне личносне категорије сачињавају: осећај, осећање, разум, интуиција и, неизоставно, афекти. Афекти нису ни добри ни зли, они представљају део природе, као и све остало. Ауторка показује нагнуће, ка Спинозиној теорији, да постоје три врсте афеката: радост, жаљење и тежња. Тежња је афект самоодржања. Овде можемо поминути чувену битку између Ероса и Танатоса, која се протеже кроз готово сваку причу и која ток живота увек усмерава ка напретку и конструктивним исходима и решењима.

Оно што је, такође, у фокусу ове импресивне збирке прича, јесте кретање. Нежива природа, жива природа, човек, његова мисао, представљају супстанцију у непрестаном процесуалном развоју и кретању. Постоје две врсте кретања: стечено кретање које је видљиво и спонтано кретање које је последица унутрашње енергије чије резултате видимо, али нам ток кретања остаје невидљив. Када је људска слобода у питању, ауторка чврсто верује да се делатност сваке индивидуе одвија по законима природе. Морал не почива само на ономе што је човеку од користи, него што је од користи и ближњем његовом. То је принцип филантропије који боји у црвено читаво ово дело. Јунакиња саосећа са тзв. „малим човеком“ кога посматра брижно и пажљиво. Дира је његова злехуда судбина, али она га не сажалева, него му пружа руку и нуди опцију за властити преокрет и добар правац ка његовом и њеном личном бољитку и узрастању. Кроз промене других људи, и наша јунакиња перманентно мења себе и своју карактеролошку апаратуру, водећи у сам прогрес. То није догма, нити идеализам, то се зове: човечност и лични труд. Постоји свесна и несвесна делатност њеног „Ја“, затомљеног дела њене личности који се тешко открива и разоткрива, а разобличава се и демаскира једино кроз, напред неведену, личну промену. Ако и јесте њен став оличен у идеализму, онда то није субјективни, него објективни идеализам, заснован на прихватању и преинаки објективне стварности. Највећа вредност јунакињиног „Ја“, огледа се у верности самој себи кроз самоспознавање. Она сазнаје каузалне односе међузависности у интерперсоналним и интраперсоналним односима, и у томе јесте врхунска вредност

њеног виђења реалитета, властитог, и оног око ње саме. Њено несвесно, јесте продуктивна снага њене фантазије. Подручје несвесног веома је разноврсно и разуђено, држећи суверено дизгине у које је упрегнут свесни део њеног бића. Супер-его, као „дежурни полицајац“, на махове испољава своју надмоћ над силовитим господарем: Ид-ом, тј. нагонским делом њеног крхко-стаменог бића који све халапљиво жели „сада и одмах“, неодложно. Ипак, јунакиња поштује етичке кодексе који регулишу односе међу људима, и када се, каткад, разлије граница између свесног и несвесног, она и даље остаје верна свом сопственом идентитету. Фихте би то назвао: истоветност властитом идентитету.

Уместо закључка, изнесимо једно поетизовано место. Ослонимо ли се на асоцијативно, метафоричко размишљење, пред очима искрсава лов на вукове. Главна јунакиња се исповеда. Намерно продужава издисај. Када је издисај дужи од удисаја, тело се, на крају, одмори. Она нестаје лако: Ваздух издише на нос. Нос је њен живот. Узан простор. Зато продужава издисај. Пушта да ваздух дуже пролази. Плућа добијају више кисеоника. Плућа су свет. Хране се нашим гресима. Јунакиња ћути: ћутањем се брани онај, који има шта да прикрије. Проговарање значи ризик. Ако је ћутање Васионе тачан одговор на њено питање, одглумиће улогу жртве. Не боји се извора страха. Неписано правило преживљавања у лову на вукове гласи: вук побеђује онда, када први угледа ловца. Она лако прашта. Њене стражње ноге не крећу се у истој равни са предњима. Није истинска вучица: не хода праволинијски. Хода као керуша: оставља траг задњих удова унутар трага предњих ногу: памет јој штити инстинкте. Залеже недалеко од жртве: неузнемирана вучица која откида комаде меса, и односи их далеко од места злочина. Читајући ову необичну збирку прича, искрсава тврдња: како је тешко сну пронаћи чудо, које ће му послушно „јести из длана“! – поента је ове збирке прича.

читалачки обриси у два пасуса и плавет

Милан Вучићевић: *Обриси*,
Повеља, Краљево, 2023.

Читајући нову књигу *Обриси*, Милана Вучићевића, долазимо до закључка да моја размишљања у ранијем осврту потврђују тезу: „поезија особене мирне инспирације и запитаности зналачких просејавања“, сасвим је потврђена. Ипак, у односу на претходне наслове *Торзо појесења*, *Свебдења*, *Допламсавања*, *Папирићи плавет*; *Одблесци*, *Песме*, *нити*; *Одломци о позном*, *Одах и шум*, песник је сазрео, досегао врховите песничке гласове, и сасвим свеж кренуо корак даље, ка повратку, сећању на будућност, обрисима познојесењих спрудова... Његова поезија је уцеловљене сложене форме где се преламају делови и структура. Праслике песник шапуће док хода, корак по корак, стопу по стопу, стих по стих, у шетњи са јатом заштитника, загледан изнад шумарака; узнешен многим фасцинацијама, вежбама, фрагментима, цитатима, обрисима где се све смирује у симболима на папирићима. Поступком сходно мелодији све у њему титра као контемплативни бескрај или шетња, често, у исказном *Ја* песника у преплету стихова и прозних цртица. Милош Петровић је у ранијој рецензији о песми *Цртице*, стања говорио о „неочекиваним сусретима: са јутарањом росом на ливади поред кошаркашког игралишта, са из траве израслим сивим лоптицама понад скривене мишке рупе, и са светлуцањем свитаца над благим безазленим таласима Мораве.“ У овој збирци видимо сличне, паралелне песничке слике у (*Пахуљама о Овидију*, *Рвању са анђелом*, *Цртица број 8 (покушај иконе)*), тако да можемо на непцима осетити млечни окус текста и новорођени огањ брижности.

У значењском смислу Вучићевић уподобљава своју неусклађеност са светом, цивилизацијском вревом и полозима

данашњице, у благим и лебдећим полиптисима. Ту његове строфе проходавају кроз снеговите наносе снова. И све стане на један папирећ из џепне књиге која може бити новозаветна вежба наспрам токова свести од празнине до празнине која може водити у неко друго времепловље. Обриси, обриси плаветни и бели, кристаластих остатака снега на обали Мораве док светлуцају копита коња и чује се бат... Фуга или шум? Заправо, сећање на читање Хомера, на оца, сина, ујака, светлорођенче... Све је то у стиховима пред давним очима у летњим или зимским записима, пред сањивим једачима анђела, час у атељеу Шагала, час у атељеу Шумановића... Иза праслика и обриси стоји, а заправо смерно шета тај песник-дугопругаш, Милан Вучићевић предосећајући, осећајући свет око себе као светлост светлости лаке.